

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő bizottság:

DÁVID FERENC, DOMONKOS OTTÓ, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HILLER ISTVÁN *titkár és technikai szerkesztő*, HORVÁTH ZOLTÁN, KELÉNYI FERENC *olvasószerkesztő*, KOCSIS JÓZSEF, KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ, MAJOR JENŐ, PAPP ISTVÁN, PINTÉR FERENC, PRÖHLE JENŐ, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, SZAKÁL ERNŐ, SZITA SZABOLCS *jegyző*, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR

Szerkeszti: MOLLAY KÁROLY

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881)

† Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881)

Ihászi Ihász Dániel történelmi, sőt világtörténelmi szerepe közismert, s így emlékeztetőül csak pár vonással vázoljuk életpályáját. A Veszprém megyei Démen született 1813-ban. Részben Sopronban is végzett tanulmányok után a katonatiszti pályára lépett. A szabadságharc idején az osztrák hadseregből mint főhadnagy átállt a honvédsereghez. Kossuth hadsegédje lett, rövidesen ezredesi rangra emelkedett. A szabadságharc leverése után a kossuthi emigrációhoz csatlakozott, s ettől kezdve haláláig hűségesen kitartott a száműzött kormányzó mellett. Végül vele együtt Olaszországban telepedett le, ott belépett az olasz királyi hadseregbe, s 1859-ben – az olasz–francia–osztrák háború idején – Kossuth megbízásából ő szervezte a magyar légiót. A szinte puccsszerűen megkötött villafrancai béke azonban meghiúsította az emigráns magyarok reményeit. Ihász 1862-ben ezredesi ranggal nyugalomba vonult, s 1881-ben bekövetkezett haláláig Kossuth mellett maradt mint annak legmeghittebb bizalmasa.¹⁽¹⁾

Ám nem szakadt el végképp szülőhazájától sem. Mindvégig élénk, sűrű levelezést folytatott itteni rokonaival, többek között unokasógorával, ifj. Caesar Gyula katonaróvossal, akinek a neve Sopronban mindmáig ismerős. A kiterjedt Ihász család egyik sarja, Ihász Rudolf, Dániel unokafivére ugyanis Sopronba származott, itt városi főjegyző és országgyűlési képviselő, Emma nevű lánya pedig az osztrák

származású Caesar Gyula katonaorvos felesége lett, aki is az akkori gyakorlat szerint kis családjával szerte hányódott a monarchiában, de végül is – már mint nyugalmazott tábornokorvos – megint csak Sopronban telepedett meg a róluk elnevezett, történelmi patinájú házban. Közben pedig pár éven át élénk levelezésben állt feleségének emigrációba szakadt Dániel nagybátyjával. Ezeket a leveleket mindmáig kegyelettel őrzi unokájuk, Hankovszky Árpádné Caesar Zsuzsanna (Budapest) egyéb értékes relikviák (remekbe faragott korabeli empire garnitúra, Kossuth és Ihász közös fényképe, Ihász Dánielnek Torino melletti sírjáról készült tollrajz) mellett. A levelek közlési jogát neki köszönjük. Ihász Dániel colegnói sírkövének felirata: „Páratlan hűségű barátja s a számkivetés keserveiben 32 éven át tántoríthatatlanul osztályosa, a magyar szabadságharc egyik kitűnő bajnoka, IHÁSZI IHÁSZ DÁNIEL ezredes emlékének gyászoló barátja, KOSSUTH LAJOS hálás kegyelettel emelte. Élt 68 évet 1813–1881. Meghalt Collegnóban április 10-én”.

194A 21 darabból álló levélgyűjteménynek az kölcsönöz történelmi értéket, hogy a kiegyezés utáni fiatal monarchia legmozgalmasabb időszakában, a messzi jövőre kiható balkáni események idején íródtak, ezeket nyomról nyomra követik, s nemcsak írójuk felfogását tükrözik, hanem áttételesen minden bizonnyal azét is, akinek a levélíró legmeghittebb bizalmasa volt: Kossuthét. A levelek közlésénél mellőztük a szorosan személyes, családi vonatkozású részleteket, s csakis a Kossuth személyére és a politikai eseményekre vonatkozó – tehát közérdekű –, valamint a soproni vonatkozású részek publikálására szorítkoztunk. Szögletes zárójelben saját kiegészítéseinket közöljük.

Ihász Dániel sírja a colegnoi temetőben (Tollrajz)

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 1.

1.

Regiments Arzt Julius v. *Caesar* im Fürst Franz Lichtenstein 9ten Huszaren Regiment *PÉCS Ungheria*.

Baraccone di Colegno²⁽²⁾. Provinzia di Torino, Italia Julius hó 16ik 1875.

195A' mi egészségemet és Kossuth barátomét illeti, nem a legjobb, én folyvást a vesémmel szenvedek (nem tudnál valami radicalis gyógyszert?) Kossuth pedig sokszor szenved az ugy nevezett csúzban, öszedagad az arcza 's kínoosan tud 's csak is kásaféle eledeleket enni...

...most néhány nap előtt oly viharunk és oly jégesőnk volt, hogy a legöregebb Piemonti ember sem

emlékszik ilyenre, – a mezőket és kerteket ugyanannyira elpusztította, hogy a szó telyes értelmében semmi sem terem, a gyümölcsfákat pedig annyira össze rongálta, hogy 9 év is kell még termjenek, – szegény Kossuth barátom is, ki ez idén kertjéből egy kis jövedelmet reménylt, legalább a kerti költség pótlására végkép tönkre van téve, – csaknem az egyszeri cigánnyal azt mondja hogy, ehj! de szerencsés vagyok, hogy semmim sincs.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 2.

2.

[Címzés mint az előbbi, dátum: 1875. november 25.].

[Gratulál a gyermek – Rezső – születéséhez]. – Neveld ugy fiadat hogy hálával jutalmazzon, és neveld főképp magyarnak 's jó hazafinak... Az a Herzegovinai bonyolódás alattomban nagyon is bonyolodik, – az Angol igen sanda szemmel nézi az osztrák és Muszka eljárást, mintha már látnám az Angol Hajóhadat a Bosforuson haladni, – adja az Isten hogy roszúl mutasson távcsövem, mert más különben mivé lenne az a szegény magyar nemzet, a'ki amugy is már csak nyöszörögni képes a közös teher következtében... A'mi az egészségünket illeti, nincs okunk panaszolkodni, az igaz hogy Kossuth barátom a napokban csekély láz következtében a szobát volt kéntelen őrizni, – de ő mint hires Homoeopata hamar segít magán – Ő is már a 74ik évben van, nem sokat építhet a jövőjére, – csak egy szerény ohaja van és az: hogy hazáját boldognak látva, halhasson meg, – de ő bizkevés reményel van a Tisza kormányban, 's nem hiszi hogy ily uton minőt ők készítenek a célhoz juthassanak...³⁽³⁾

Egy barátom kérdeződködött a napokban rólatok, ő Soproni, ott Wundernek hívták, de 48ban nevét Csudafy-ra változtatta, ő jelenleg itten mint Ezredes a 16ik gyalog Ezred parancsnoka, egy gazdag Genuai nőt bir nőül, – de ő nem dicsekedhetik hogy honának egy honvédet adhasson...

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 3.

3.

Ápril hó 15ik 1876

Több jó barátimat elidegenítették már tőlem, nem csak a Bach és Smerling korszakban fenyegették őket, hogy szünjenek meg vélem, még a legártatlanabb levelezéssel is, felhagyni, de még a rákövetkező Magyar Kormányok is elriasztották némelyiket 's megszüntek vélem összeköttetésben lenni. – Hidd el édes Öcsém sok méltatlansággal halmoztak el; és miért? azért hogy honomat mindetek felett szeretem, és hogy elvbarátomhoz [Kossuthoz] testel lélekkel ragaszkodom. Ezt rójjá fel a mult 's jelen kormány vétkemül. –

¹⁹⁶Tehát nincs többé a Honnak nagy bölcse, ő is odahagyta a közös-ügyes boldogságu Hazát! – Életemben soha nem örültem más ember kárán, soha nem kívántam más ember halálát; de egyéni, meglehet tán téves fogalmam szerint jobb lett volna, ha élete pályáját 1867 előtt befejezte volna, mielőtt szerencsétlen Hazánkat újból infeudálta Ausztriának. – Külömben hát csak pihenjen.

Hogy Kossuth Deák fölötti levele a közönség tulajdonává lett, az egyedül Helfy indiscretió-jának tulajdonítható, – én részemről nem szeretem, hogy Kossuth tette fel Deák-nak a dicsőség koszorút, 's hogy Cyprus ágacska egy triumvirátust egészít ki a király és királyné gyászkoszorúival a nagy halott ravatala felett. – A levél remek levél, 's amint a lapokból olvastam nagy sensatiót idézett elő, nem csak hon, hanem a külföldön is.

...A legnagyobb baj a Keleten pislog a hamu alatt; jaj akkor szegény honunknak, ha azt idejében és ügyesen el nem oltják. – Andrásy-nak a Nótája nagy gyűlölettel idézett elől ugy a Török kormányi körben mint a lázongók közt is. Már is mutatkozik a gyűlölet jele az osztrák magyar Consul insultatiójával Belgrádban – attól tartok Édes öcsén hogy az olasz országban tervezett utad a homo proposit, Deus disponit-tal végződik, 's a helett hogy Europa kertjét (Olaszont) élvezd, elküldenek az Ezreddel együtt Srbi vagy Bosnia valamely kietlen vad határára. – Az igazat megvallva én igen sötét jövőt látok szegény imádott honunk számára. Adja Isten hogy csalódjam.⁴⁽⁴⁾

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 4.

4.

Címzés: Székes Fehérvár Ungheria

1876. augusztus 26.

[Az időközben Pécsről Székesfehérvárra áthelyezett Caesarék tervezett olaszországi útja a zavaros politikai helyzet miatt valóban füstbe ment.] ...A keleti ügy jobbra vagy balra dülése nagyon is huzódik és attól tartok hogy egy hamar nem is fog bévégződni, igen complicált ügy, – régen főzik a hatalmak, de nem oly könnyű annak kiegyengetése, a' mint azt gondolják. Én szívem mélyéből örvidenek, hogy a Törökök még a magvát is kiirtsák annak a Szláv fajnak. – Századokon át nyugtalanítják a magyar nemzetet, mely őket vendégszeretetével elhalmozta, – hanem azon közmondás, hogy „adj a Tótnak szállást kiver a házadból” – nagyon is valósulni látzik. – És mégis sajátságos, hogy egész Europa simpathiáját élvezik, a törököt pedig elítélik habár magaviseletéért. A törökök jól ismerik őket, és tudják, hogy kell velük bánni, – (ha nem tennék őket, majd tennék a Szerbek ő velök, a' mit ugy is nagy mértékben tesznek), – vagy a Montenegróiak jobban tettek velük a mult Crimiai hadjárat alkalmával, – a török foglyokat vissza küldötték ugyan, de eléb mindegyiknek órát és fülét levágták, ezt egy barátomtól hallottam, ki akkor a Seraskerianál hivatalnok volt, 's szemtanúja volt mikor 300 ily mutilált foglyot hoztak oda. – Ezer nyolcszáz 49ben miért nem simpathizáltak a magyarral, ki tagadhatatlan hogy joggal harczolt szent ügye szabadsága és függetlenségéért, az egész civilizált világ látta, és tudta hogy a Szerbek a magyar anyák méhéből a csöcsömöt kivágták a szüzek melyeit kikerítve szuronyaikon hordották, a hon maradt vén aggastyánoknak elevenen a bőroket nyuzták, 's deszka közé szoritva őket kettéfürészelték, ezt tették velünk a jelenleg a világ részvételeét élvező Szerbek 's oláhok. Ellenben a törökök (kiket jogtalanul oly barbárnak billegeznek) egyedül volt ki mellettünk kardot kötött. – A hatalmas angol Nép, a francia köztársaság az akkori Piemont fülebotját se [197](#)mozdította mikor az Orosz és Osztrák kiadatásunkat hatalmas ármádiájával követelte. A török büszkén és méltán az[t] felelte a prepotens követelőknek, hogy „inkább kész az utolsó katonáját elveszteni mintsem hogy vendégeit ellenségének kiadni.” – Miért nem birtuk mi a civilizált világ Simpathiáját mikor legjobbainkat leghősebbjeinket a kinpadról a bitófára hurczolta az osztrák hóhér? Mert gyáván meghunyászkodtak a Colossális ellenüktől a Muszka Babantól, ki jelenleg a Szláv lázadást szítja,

elősegíti, 's minket pedig megfójtani mindenáron igyekezett. Innen van a világ szimpathiája a Szláv elem mellett. – Biz édes öcsém nem tudom mi lesz belőlünk ha a szlávok győzni fognak, úgy elveszünk az osztrák sas szárnyai alatt, de *véle együtt*, hogy még csak hirmondó sem marad. – Adja az ég hogy csalatkozzam, – nem tudom, de egy idő óta nagyon pesszimistává lettem... Kossuth erisipilis bajban szenved, máskülömben egészség dolgában jó volnánk...⁵⁽⁵⁾

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 5.

5.

1876. december 4ik

A keleti kérdés, hidd el, még nektek is sok gondolkodásra nyújt alkalmat – a markom viszket a kard markolatját szeretné szorítani, – négy különböző Campagn-ban viselt kard lóg egyik szobám falán, abban töröm a fejem, hogy melyiket használjam. – A háború annyi mint biztos, csak napi kérdés, a Conferentia alakulása 's működése csak szemfényvesztés és porhintés a közvélemény szemébe. – A Muszka szabadkodik, hogy nincs hódítási vággya, sem nem célja Constantinapoly[t] elfoglalni. – Mily ellentét annyi zaj után és minő ellenmondás a Serbiába ezerével tódulo orosz önkéntesekkel szemben! – Hiszen már most is, Serbia orosz Prefecturává változott, ott még a kormányt is oroszokból célozták összetákolni. – Hát az új orosz kölcsön mit jelent?! ... Meglesz a Conferentia: biztosítani akarják az Europai békét és a Török birodalom integritását. – De a feltételben mi a való, mi a rejtett cél? azt maga a Diplomatia sem képes kitalálni, – vagy mint a multban, ugy most a jelenben sem akarja megakadályozni, hogy az Orosz birodalom folyvást nagyobbodjék. – Így legalább közeledünk első Napoleon Jóslata betelyesedéséhez, hogy 100 év mulva egész Europa vagy köztársaság vagy pedig kozák uralom alatt lesz, – igen valószínű hogy ez utolsó betelyesedik.

Az oroszoknak nagyon kemény dió az Angol erélyesség; ugy látszik hogy ezen erélyességen török meg (ha megtörök?) hódítási vággya. Az Angliában oly nagy ostentatióval kifejtett szárazföldi, 's ugy tengeri erő látása indította humanus Czárt azon szabadkozására, hogy nem kell Constantinapoly! De hát mind ennek vége még is csak háború lesz, – adná a Mindenható, hogy ezuttal a Muszkat érje Franciaország 70ki balsorsa.

Leveledben a Törököt vádlod barbarizmussal, melyet 150 éven át rajtunk elkövetett, és hogy ő az oka hátramaradásunknak. – Hát az osztrák?, már több mint 300 éve zsarnokoskodik rajtunk, – pedig hogy!! Pillants csak vissza egy kissé a történelembe, számíts össze, hány Carafák és Haynau-k kegyetlenkedtek rajtunk, – ők ezerével mészárolták hőseinket 's legnemesebjeinket, még pedig csak a nem rég multban, ugy szólván csak tegnap előtt. Ugy emlékszem rá, mintha csak e perczen történt ¹⁹⁸ volna, midőn Róth és Filipovics osztrák tábornokot 10,000 emberével elfogtuk, (magam is jelenvoltam zászlóaljammal) – A két tábornok és a tisztikarának oldalfegyvereiket meghagytuk és Pester külddöttük őket, hol szavokat adva, hogy megnem szöknek, szabadlábbon voltak, 's együtt ebédöltünk, 's poharaztunk. – A 10,000 főből álló hadifoglyot pedig (mindegyiknek egy uj magyar huszast markába nyomtunk) a határig késérve szabadjára bocsájtottunk, – és ez így folyt mindig. És mivel hálálta meg az osztrák nagy lelkiségünket? Szóljon Arad és a Neugebäude.

A Török 150 éven át uralkodott fölöttünk, de azért alkotmányunkat, 's vallásunkat soha nem sértette, és ezt

a Török mint Mohamedanus tette, és hány századdal hátrább?! – De az Osztrák mint keresztény még most is nyuzza bőrünket, 's facsarja a legutolsó csepp vérünket, zsirunkat, – pedig mint szinte keresztényeket 's a mostani mivelt világban.

Ehj édes öcsém de sok nemes tettét lehetne a Töröknek úgy a régi multból, mint a nem régiből előszámolni, csak amit én tudok, 's aminek a szemtanúja voltam; – de lehet e az Osztráknak csak egyetlen loyális tették nevezni? – tudtommal egyet sem, – én ötöt a történetből mindig csak mint méregkeverőt, orgyilkost, 's rablót ismertem, 's mely mesterséget most is folytatja...

A multkor látogatott megy Csudafi Ezredes, ki szabadságon volt Sopronba, apósodtól Rudolf öcsémtől hozott izenetet. Ki mint mondja jó egészségben van, és mint városi hivatalnok szolgálatát erélyessen viszi...[6\(6\)](#)

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 6.

6.

Augus ho 6ik 1877.

Hát Emma Rómába a Pápa paputsát akarja csókolni? jó étvágyat hozzá! – De ha csakugyan elhatározta magát azon hős tette, csak jobb lesz ha erre veszi útját, hogy előbb az őszinte szivből szerető N. Bátyját csókolja meg, – 's aztán Isten neki, csókolja a kénye kedve szerint, azt a paputsot, a'melyen már annyi piszkos csók nyoma maradt; – de én bizon szivemből tanácsolom neki, hogy tartson azokkal, kik Rómában voltak a'nélkül hogy Pápát láttak volna. – Van Romában amugy is temérdek bámulni való régiség... No bezzeg azok a pogány törökök ugyan csak kegyetlenül elbánnak azzal a ti szövetségestekkel, tudom van is sirás elég, csakhogy segítségére nincs elég kurázsitok, a'miért már is megharagudott Mollynári tábornagyotok. – Őszinte szivem mélyéből, ohajtanám, ha az a török koma úgy eldögönözné azt a humanitás kardját csörtető *barbar* Muszkát, hogy soha se fenyegethetné többet a békét óhajtó Európát. – Ha 1849-ben Görgey nem áruló 's az Angol nem gyáva, most ezen zavarok mind nem történtek volna; – hanem hát ők sem láttak a jövőbe... Kossuthnak ismét dagadozik álkapczája sokat szenved szegény, ő most nem távozhat hazulról, az egyik fia (Lajos) véle van...

Artner barátomnak... mond meg... jöjjön el hozzám... ha ő kegyelme még oly öreg... azért a varieta mégis csak delectál, – jól emlékszem még diák koromban ha loppal bémehettem a színházba (Sopronba mely városnak ő notabilis Spiesbürgerje volt) az előfüggönyön az volt olvasható „varieta delectat” ... – Nehogy megharagudj rám, hogy én a Muskát lelkemből és testemből gyűlölöm, – nem tehetek róla, 1848–49ben Erdélyben nagyon is kiismertem őket hogy minő komis fraterok, – az Erdélyi havasok közt uralgó medvék jóval míveltebbek nálóknál, – az igaz, hogy én egy párszor móresre tanítottam őket, de végtére is a gázság győzött [199](#)az igaz ügy fölött. – ...Kossuth úgy szinte Mennyei is igen szivesen emlékeznek rólatok és őszinte szeretettel tisztelnek.[7\(7\)](#)

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 7.

7.

1877. december 22. [Cimzés: Pécs]

...Most hárman unatkozunk, itt van Kossuth nővére (Rutkay-nő), hetenként egyszer meglátogat bennünket az ifju Kossuth Lajos és Mennyei, – minden 5 vagy 6 hétben egyszer meglátogat bennünket idős fia Kossuthnak Ferencz... történik ugy is, hogy valami utazó magyar békocozgat hozzánk azon kérdéssel, hogy ugyan mi lesz most már szegény Honunk-ból? ...

Hát a szegény törökök mit mondjanak ott abba jeges medve országban éhen és mezételen? Hát az Isten nem mindig a gazokat pártolja é? Ha a törökök elbuknak a mi napjaink is meglesznek számítva, és mind ezt annak az Andrásh-nak köszönhetjük, ki a török kegyelméből ül azon a fényes polczon...”[8\(8\)](#)

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 8.

8.

1878. Január hó 31.

...Öregszem édes öcsém, 's ez azoka, hogy gyakran betegeskedem (lumbágó); – de nem is lehetek én már fiatal, hisz csak számítsad el, hány császárt, királyt és kormányzót szolgáltam már. Elkezdtem szolgálni Iső Ferencz Császár alatt, folytattam 5dik Ferdinánd király alatt és rövid ideig Ferencz József alatt de ez kitagadott szolgálatából, – 's azután szolgáltam Kossuth kormányzó alatt, 's ezután pihentem 1-két évet Török Zultán alatt. – 1859ben felcsaptam 3dik Napoleon katonájának, ki átadott II. Victor Emanuel szolgálatába, 's ez alatt szolgáltam a legnagyobb kitartással egész 1866-ig mikor a Porosz Orosz 's Magyar szövetség létre jött's így szolgáltam az akkori Porosz Vilmos királyt is 's a két szövetségesét, – 's most meg rágom Umbert olasz király penészes profontját, – mit mondasz mind ehez? ugy é nem lehetek már gyerkőcze, – de azért ha hazám újra felszóllitana szolgálatába, biz Isten, kétszer sem mondom hogy ki nem fognék soha fiatal emberen...[9\(9\)](#)

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 9.

[2009.](#)

1878. szeptember 21.

Bizon bizon kormányunk igen rossz fát tett a tűzre azzal a Bosznyák megszállással, csak siettette a magyar rözse készítését melyen a kétféjü sas megégetődik. – Görgei csak árulója volt a hazának, melyet helyre lehetett hozni – de Andrásh és Tisza megbocsájthatatlan tette az Osztrák Magyar Monarchiát örökre kitörölte a létezők sorából, mely ha mingyárt nem is történik meg holnap, de mindenesetre egypár évtized mulva bételyesedik.

Okosabban tennék az összes Europa állam férfiai, ha a Berliini Conferentia helyet egy világra terjedő

Congresszust hívnának össze, melyen e jelen veszedelmes és rothadt betegség orvoslásán törnék eszöket, 's hogy a fenyegető Socializmus, nihilizmus és Communizmus haladását gyökeresen kiirthatnák, ezen baj orvoslása a legsürgetőbb, a jelenben, mert ha tovább hadják terjedni, akkor a keleti kérdés csak harmadsoru baj marad, a másik ki fogja irtani még a nyomát is a civilizációnak, a halladásnak, 's egyszóval mindennek 'mi nemes és erényes. – Uj példája ismét az elhanyagolt bajnak az Olasz Király életén törés, már lehetne e jobb, nemesebb, alattvalói iránt szivesebb és jótékonyabb egyént keresni uralkodónak, mint Umberto király? Ki éjjel nappal azon töri eszét, hogy miképp boldogíthatná népét s.a.t. – de mind erre az internationális conspiratio mit sem hederitt, ők haladnak kitűzött célok felé, annál gyorsabban, mennél kevesebb akadályt találnak utjokban...

Amint a magyar lapokból olvastam, Sopronban borzasztó hózivatar volt, és ily korán, hogy még a ház kapukat sem lehetett a magas hó miatt kinyitni, és hogy még sok a hó alatt szüretlenül maradt, az biz nagy csapás lehet az ottani szőlő termelőkre, kiknek egyedüli jövedelmük csak is abból áll, – hogy fogják ők aztán a terhes adót fizetni, – kéntelen lesz socialistáknak felcsapni. – Hát apósod megszüretelt é a vihar előtt? Hinni akarom hogy igen.

Sopronból valami Flandorfer borkereskedő agense látogatott meg bennünket, sokat beszélgettem véle a Soproniakról, természetesen rólatok is; – küldött egy tutzat butella jó magyar bort...[10\(10\)](#)

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 10.

10.

1878. okt. 14.

...Szerencsétlen ötlet volt oly borzasztó darázsfészekbe nyúlni mint az a Bosznia... Osztrák hadnagy koromban... egy donga kereskedővel mint Comissio tagja nékem is bé kellett mennem Boszniába, – már akkor borzadtam attól a Közép Afrikai vadságtól, és most mennyi magyar vér foly annak birhatásáért, – oly lóvá még soha senkit sem tettek mint Andrásy-t, de ráillene az a német közmondás hogy „Schuster bleibe bey deinem Leiste”. Ő és egy birodalom külügyér ugy illik össze mint Elefánt és Kutyaacson.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 11.

2011.

[A levélköteg következő darabja csak egy üres boríték 1878. november 21-éről keltezve. Fontos a címzése miatt: „Ruma – (Syrmia) Ungeria”, amiből kitűnik, hogy az okkupáció miatt Caesaréket még közelebb helyezték a határhoz, Szerémségbe.]

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 12.

12.

1879. augusztus 23.

Szerencséd, hogy a lovaságnál vagy, más különben könnyen megtörténhetnék hogy rövid idő alatt bekellene rukkolnod a Novi Bazári sziklás vidékre a hová csak is azokat a szegény fikákat küldhetik.

Épen a napokban gondolkoztam azon, hogy vajjon a történelem mutat é fel egy nemzetet mely jellemileg 's erkölcsileg oly mélyre süllyedett volna mint a mi szegény nemzetünk, – vissza mentem egész a Zodoma korra, de corruptio 's a prostitutio még a Zodoma Gomora korban sem volt oly magas fokon mint jelenleg nálunk. Andrásy bukása fölött a nemzet Crocodilus könyek helyett őszinte szivből sir, 's rimánkodik 's imádkozik hogy Tisza és consortesei valahogy ne kövessék. – Hát már mikor mulik e szegény nemzet szeméről el a háló?

Egy idő óta nem mul el nap, hogy magyarok ne látogatnának bennünket, – aztán azt mondják hogy nincs pénz a hazában, – pénz nélkül, akármit mondjanak is utazni nem lehet...

Mikor gondoljátok, hogy Salonikibe értek? Szerencsétlenebb eszme nem volt mint Szerbia és Montenegró (az az Oroszország) közé magát beléékülni.[11\(11\)](#)

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 13.

13.

1879. október 10.

Hogy rövid levelemben, ezer bocsánat, – soha annyira nem volt igénybevéve időm mint épen most, a' min te természetes, hogy nagyon csodálkozni fogsz. – Öreg barátom a'mint azt a lapokból olvashattad, az Atheneum kiadó társasággal szerződésre lépett egy mű kiadása iránt, melynek 1ső kötetét már a jövő év elsőjére birni akarnak, – nem csekély feladat, – sok másolni valóm akadt nekem is, sok adatokat elő kell teremnem a lomkamrából és így minden időm igénybe vétetik.[12\(12\)](#)

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 14.

14.

1879. decz. 29-én

Eddig az Osztrák kormány kegyelméből nem voltam többé hontalan, – de a magyar nemzet választottjai szívességéből vagy inkább írigységéből sehonnainak nyilatkoztattam a magyar polgári címtől orozva megfosztattam, – no de feleljenek ezért majd az igazságos történelem könyv vezető bíráji előtt; – részemről csak azt mondom hogy verje meg őket a kérlelhetetlen Jehova...

[202](#)Hát megkaptátok é már a Marschrutát Novigazárba? hidd el, hogy egyáltalában nem irigyelnék ha

csakugyan oda kellene mennetek, inkább küldjétek oda Tisza Kálmán és Consorteseit...

Sehonnaivá tettek, már alig várom hogy roskadt lábaim alól azt a komisz pokróczot mihamarább elrúncsák, 's öreg fejemet az idegen földben az örök nyugalomra lehajthassam, – nincs már számomra e' földön semmi vigasztaló.¹³⁽¹³⁾

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 15.

15.

1880. május 1.

...A legaggasztóbb... a Bosniába való áthelyeztetésed, – héh! borzasztó fenyegető felhők tornyosulnak ottan össze, melyeket az összes Europai politika villámhárítóji nem képesek eloszlatni, kivált mióta Gladston az angol kormány gyeplűjét gyenge kezeibe vette, – Attól tartok, hogy az Osztrák Magyar monarchia halálos ítélete Bosznnyák Herzogovinában iratik alá, mielőtt célját a Szaloniki öblöt elérhetné... bizony veszélyes helyzetbe sodortatott a szegény osztrák magyar nemzet, – innét az olasz ott helyben a szláv barbar vad nép, éjszokról pedig a Muszka colosz fenyegeti, annélkül hogy egy őszinte szövetséges nemzet megnyerésére kilátás mutatkoznék... Azt az, in effigie felakasztott Andrást az a ravasz Bizmárk és a sok büneiben megvénült 's jelenleg haldokló Gorcsakof úgy bevitték a feneketlen hinárba, a'melyből száz Heymerli is nehezen fogják a száraz partra segíteni...

Ipadnak, az én kedves Rudolf öcsém bukását kimondhatlan sajnálnám, mert hiába, nagy csapás lenne reá; – én úgy értesültem hogy népszerűségét az által vesztette el hogy Kossuth-ot ő sem szívelte, hogy egy türelmes papiroson tett szívbéli nyilatkozatban kormányzónak nevezzék; – hogy ha ez igaz, kár volt oly csekélységért szép állását kockára tenni; adja az ég hogy a csapás ne valósulyon...¹⁴⁽¹⁴⁾

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 16.

16.

1880. szeptember 3.

A Veszprémi iparosok a mult hó 25ken a'mint a magyar lapokból olvashattad, egy igen szép remekmű csutorával leptek meg (mintha biz én a Bacchus testvér(e) volnék) nem tagadhattam meg szives ajánlatokat, 's köszönettel elfogadtam tőlök; a munka rajta oly szép, hogy bár mely világ kiállításban szerepelhetne.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 17.

17.

1880 október 16.

...egy darab idő óta Baraccona búcsújáró helyé lőn, honfitársaink egymásnak adják át az ajtó kilincset, – természetes, hogy Kossuth elfoglaltsága következtében 203-ig kiszabott időt át nékiek kíváncsiságok kielégítésére, és így nékem kell őket szorakoztatnom míg a vonat jelentő nem figyelmeztet az indulásra... Garibaldi aligha megnembánta hogy a remete szigetet elhagyta csak azért, hogy köszvényes lábát néhány napra a Continensre tehesse, – a Doctorok azt állítják hogy beteges állapota az által sokkal rosszabbra változott, 's nem hiszik hogy vissza térte után Capronában a telet élve bevégezhesse.¹⁵⁽¹⁵⁾ – Ő szegény Aventurios életét soha nem hagyhatja, pedig szenvedélyét fékezve sok jót tehetett volna hazájának. Én őtet nagyon szerettem, de sokszor megbosszankodtam rá... A napokban volt nálam Sopronból jöve Csudafy olasz tábornok, ki Rudolf öcsémet meglátogatta, jó egészségben talált[a] 's üdvözlését hozta.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 18.

18.

1880 december 22.

Nem tudom ha küldöttem é már az új fényképeimből melyet a vasárnapi Ujság is közölt? ha nem? akkor tudósíts, küldeni fogok...¹⁶⁽¹⁶⁾

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 19.

19.

1881 február 26 [Címzés: Ruma]

...Több magyar zárandokol most erre, – úgy tapasztalom hogy daczára annak a sok óbégatásnak hogy nincs pénz, éhen kell halni! még sincsen valami komoly alapja, más különben nem jutna kéjutazáson is. A lapokból mást sem igen lehet olvasni mint a minden néven nevezendő bálók sorát, a világos virrattig való tánczolás, – no csak rajta, csak tánczolja most az ideje...

Hát Sopronból mit hallottál?, ipadnak van é kilátása a maradásra hivatalában? nem hihetem hogy oly activus egyént mint ő oly könnyen mellőzhetnének 'mint a kifacsart citromot félredobhatnának, egyébiránt a mostani világban semmi sem lehetetlen.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 20.

20.

1881 január 17. [A címzés: Ruma]

...Januar 19. – Két nap félbe kelle szakasztanom irásomat a Holdmvásárhelyi városi tanács küldöttsége következtében, – kik Öregemnek mint kinevezett Diszpolgárnak a gyönyörű (*mintaszép*) diszokmányt és diszalbumot a polgármester vezetése alatt át nyujták. A polgármester egy lelkes szivreható beszédet tartván, mire Öregem ugyan rövid de oly érzékeny beszédet mondott hogy mindnyájunknak szemei könybelábadoztak...

A Berkes fekete bandája is meglepett bennünket egy este, az uj év első hetében, – de a zenélés tőlök megtagadtatván de az öreg Ur által szívesen fogadtattak, – rövid **204**szóváltás, mindegyikkel kezét szoritott, a legnagyobb meglelédéssel távoztak...[17\(17\)](#)

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / † Kunszery Gyula: Ihász Dániel levelezése ifj. Caesar Gyulával (1875–1881) / 21.

21.

[Dátum nélkül. Családi feljegyzés szerint Ihász utolsó levele, tehát 1881 elejéről.]

...Arcképeket óhajtod, miután már a *középkori* melyet itt létedkor adtam nem hasonlít az ujkorira, – ime itt küldöm, de meg ne ijedj a nagy változáson, – bizon nagyon megöregedtem, de mindenki azt mondja hogy igen hüen van találva. Egy, természeti nagyságban levéve, van kiteve az itten legelső fényképésznél, ablakja előtt, a'hol kivantéve folyvást tömeg áll bámulására, s én meg azt bámulom hogy mi van rajta bámulni való, hisz se nem torzkép se nem épen csunya kép, – de egyáltaljában a művész ügyességét mondják hogy bámulatos, – egy példányt már eladott csupán a finom munka végett 150 frank, magam sem érek annyit... Ti ott egy uj termett országok szomszédságában, – nem szerezhethnél nekem azoknak használt posta bélyegeiből? Itt egy barátomnak az a mániája van, hogy a világ minden posta bélyegekből gyűjteményt csinál, és már is oly albuma van, hogy sokan bámulják. Tehát ha *véletlenül* olyanok könyvedén, például Szerb, Bulgár, Rumelia, 's tudja Isten még minők léteznek ott, kezedhez kerülnek, légy oly szives olyanokat nekem levélbe elküldeni. Nem de furcsa egy követelés? no de ha baráti szivességet tehetek véle, – miért ne tennék, 's miért ne tennél te is.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kiss Imre: A kuriális nemesi Felső-Pásztori a XVI. századtól a XIX. század közepéig (II. rész)

Kiss Imre: A kuriális nemesi Felső-Pásztori a XVI. századtól a XIX. század közepéig (II. rész)

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kiss Imre: A kuriális nemesi Felső-Pásztori a XVI. századtól a XIX. század közepéig (II. rész) / 9. A nemesek és a zsellérek vagyoni helyzete és adóterhei a XVIII. században

9. A nemesek és a zsellérek vagyoni helyzete és adóterhei a XVIII. században

A XVII. század végétől érvényben van az az adórendszer, amely az egytelkes nemeseket és a zselléreket is a megyei adófizetés, a taxa keretébe illeszti. Változás a XVIII. században főleg olyan szempontból történt, hogy fokozatosan törekedtek a tényleges vagyoni helyzethez mérni az adó összegét, illetve részarányát. Természetesen az adózók részéről továbbra is fönnáll az a törekvés, hogy minden módon csökkentsék az adó összegét, aminek kézenfekvő módja, hogy a vagyoni helyzetüket nem vallják be. Ezért is látjuk azt, hogy az összeírásokat igen erőteljes hullámvázás jellemzi.

205Forrásul szolgálnak a század első adataként a községek nyugtái 1701 és 1715 között.⁵⁵⁽¹⁸⁾ Az adatok azonban alig elemezhetők, mert a fennmaradt nyugták többsége olvashatatlanná vált, így az egyes években több alkalommal befizetett pénzeket összegezni nem lehet és az adózási viszonyokat sem lehet áttekinteni. Egy érdekes adatot érdemes kiemelni, ti. hogy 1709-ben, tehát még a Rákóczi-szabadságharc alatt fennállt a porciórendszer, mert ebben az évben a felső-pásztori bíróság is vitt egy alkalommal köből abrakot és öt kenyeret.

Az is jellemző, hogy még a kirótt adó mennyiségéről nincs is adatunk, de már a hátralékokról igen.⁵⁶⁽¹⁹⁾ 1718-ban Gecsényi Gergelynek 4 forint hátralékát engedik el. 1719-ben Imre Jánosnak volt 4 fl. 32 dénár tartozása, amit megfizetett. Ugyancsak hátralékként szerepel 1725-ben Potyondi Lászlónak 4 fl. 61 dénár, amelyet már nem engednek el.

1719-től folyamatosabban találhatók a taxafizetések. 1719–20-ban tizenegy név szerepel,⁵⁷⁽²⁰⁾ és a taxa összege 4 fl. 36 dénártól 7 fl. 60 dénárig váltakozik, átlagosan 5 fl. 82 dénárt fizetnek fejenként. A kivetésről adott tájékoztatás azt mondja, hogy személyenként 7–7 forintot számolnak. Az özvegyekre nem vetnek ki adót, kivéve, „kinek gazdaságh viselő fiok vagyon”. Így a 7 forintos összeg nyilván az átlag, ami a megyében megadóztatott 489 személy viszonylatában kijön, mert Felső-Pásztoriban ezt az összeget csak két adófizető éri el, a többié alatta marad. A 489 személy sem tűnik a megyére vonatkoztatva soknak, az egytelkesek száma ennél minden valószínűség szerint több.

1722-ben tizenkettő az összeírt adófizetők száma. A fizetett összeg 2 fl. 84 dénártól 7 fl. 51 dénárig váltakozik, összesen 67 fl. 38 és fél dénár, így az egy taxafizetőre jutó rész 5 fl. 61 dénár, valamivel kevesebb, mint 1719–20-ban.

1724-ben csak a 13 név szerepel az összeg megjelölése nélkül, 1726-ban ugyan szerepel a fizetett összeg is, viszont az adózók száma csak 8 fő, közülük is egy özvegy, aki személypénzt nem fizet. A tájékoztató szerint 1726-ban személyenként 5 fl. az átlag, ebből 3 fl. a személypénz, a többi a facultásokra, azaz a vagyoni helyzet szerint elosztva, 1727-ben csak 4 fl. az átlag, és a személypénz ekkor is 3 fl., tehát a vagyoni helyzet alapján fizetett összeg kevesebb. Bár úgy tűnik, az adóösszeg is csökkenő tendenciát mutat, átmenetileg feltételezhető az összeírtak vagyoni helyzetének romlás is, amit talán az is mutat, hogy számuk is csökken.

Az 1730-as évekből folyamatosan vannak adataink a fizetett taxáról. 1730-ban 8 fő fizet 27 fl.-ot, az átlag tehát 3 fl. 32 dénár; 1732-ben 7 fő fizet 33 fl.-ot, az átlag 3 fl. 66 dénár; 1734-ben 5 fő fizet 19 fl.-ot, az átlag 3 fl. 80 dénár. 1735-ben csak 3 a taxafizetők száma, és csak a kivetés arányának mutatóját jelzik: egynek van 3 6/8, egynek 2 4/8 és egynek 2 6/8 dicája. Ez az adat kulcsként szolgálhat ahhoz, hogy egy dica után mennyit kellett fizetni, de sajnos sem ebben, sem a közeli években nem szerepel a fizetett összeg. A tényleges vagyoni helyzetre még ennek ismeretében is nehéz lenne következtetni, mert arra sehol nem találunk adatot, mit számítottak egy dicának, pl. hány szarvasmarhát vagy mennyi földet. Hasonló helyzettel találkozunk 1736-ban is, amikor a 9 összeírtak szintén közlik a dicaszámát, és azt is, hogy a

személypénz 2 fl., de a dicák után fizetendő összeget már nem, hiszen az az összeíró és adószedő számára 206akkor köztudomású volt, és így felesleges volt különkiírni. 1738-ban csak 9 nevet tartalmaz az összeírás, és a fizetett összeg 14 fl. 17 1/2 dénár, az átlag 1 fl. 57 dénár.

Az adatokból csak a taxafizetők vagyoni helyzetének arányaira lehet következtetni, vagyis arra, hogy lényeges eltérések vannak az adózók vagyoni helyzete között. Nem lehet megbízhatóan kimutatni a taxaösszeg növekedését vagy csökkenését sem, mert nem tudjuk mindig, hogy a fizetett összeget személypénzzel együtt, vagy anélkül kell-e érteni. Azt látjuk csak, hogy a 20-as évek elején volt a legmagasabb az átlag (5 fl. 61 dénár), ami akkor is kiemelkedő, ha a személypénzt is beleértjük. A 30-as évek első felében alig változik, megközelítőleg 4 fl., ami a személypénzzel együtt kevés, tehát kis vagyonra vall, anélkül viszont több, mint a 20-as években. Mivel tudjuk, hogy 1736-ban a személypénz 2 fl., 1738-ban pedig többnyire 1 és 2 fl. közötti összegek szerepelnek, azt kell feltételeznünk, hogy a 30-as évek folyamán is 1 fl. körül mozgott a vagyoni helyzet után fizetendő összeg.

Tanulságos a Sletromos Sándor taxáját 1719-től 1740-is tartalmazó kimutatás.⁵⁸⁽²¹⁾ Mint már láttuk, 1789-ban adták ki, a család taxafizető nemes voltának igazolására. Kisebb, talán másolási problémáktól eltekintve elég megbízható adat egy taxafizető 20 éven keresztül fizetett adójáról. A lajstromból először is azt állapíthatjuk meg, hogy az időszak minden évében fizetett taxát az egytelkes nemesség, mert bár ebből a kimutatásból az 1726-os év hiányzik, az egész falu összeírásában Sletromos Sándor is szerepel.⁵⁹⁽²²⁾ Továbbá azt is látjuk, hogy a 20-as évek első felében eléggé egyforma a fizetett összeg, de a 20-as évek közepétől visszaesés van, és a 30-as évek elején egységesen fizetett 4 forintot, ami nem látszik figyelembe venni a vagyoni helyzet esetleges változását. A kerek összeg szinte egyértelműen arra vall, hogy személy szerint vetették ki az összeget. 1734-től megint a szabályos kivetési módot látjuk, a személypénz ezután 2 fl. lesz, tehát csökken, viszont 1734-ben is, 1735-ben is majdnem 5 fl.-ot fizet a vagyoni helyzete alapján. Ezután már jelentős változást nem figyelhetünk meg, állandósul a 4 fl.-on felüli összeg. Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy az 1720-as és 30-as években csak egy átmeneti időszak van, a 20-as évek második fele, amikor a fizetett összeg csökken, különben jelentős eltérés nincs az összegben. Ha a személypénz változó is, a vagyoni helyzet alapján kivetett összeg azt általában kiegyenlíti.

Vannak olyan adataink is, amelyek a fizetendő összeg megyei kivetésének módjával ismertetnek meg. 1735-ben a hadi- és háziadó repartíciójával találkozunk.⁶⁰⁽²³⁾ Az adó kivetése ebben az évben úgy történt, hogy 1782 megyei porcióra egyenként 87 fl. 15 dénárt vetettek ki, háziadó címén pedig minden porcióra 2 fl. 85 dénárt. Felső-Pásztori megyei porciója 1735-ben 2/8. Ezért hadiadó címén fizetnek 21 fl. 78 6/8 dénárt, háziadó címén pedig 71 2/8 dénárt, összesen 22 fl. 50 dénárt. A kivetés hányada nem változott gyorsan, mert 1753-ban, amikor megint közlik a kivetett összeg alapjául szolgáló porcióhányadot is, ismét 2/8 porció után vetik ki a hadiadót. Ez ekkor 26 fl. 8 2/8 dénár, a háziadó pedig 2 fl. 25 dénár, vagyis az adó összege közben emelkedett.

Az 1761–62-es adóévben az egész községre kivetett dicamennyiségről van 207adatunk, eszerint most már a megyei adóelosztás alapja is ez lesz. Nem a megyei porciókat osztják el falvanként, hanem számba veszik a vagyoni helyzetet, és ahány adóegységet, dicát kitesz, annyi felé osztják el a befizetendő összeget.⁶¹⁽²⁴⁾ 1761–62-ben Felső-Pásztorinak 33 dicája van, és egy dica után hadiadót kell fizetni 1 fl. 51 dénárt, háziadót pedig 20 dénárt. Így a község fizet hadiadóba 49 fl. 83 dénárt, háziadóba pedig 6 fl. 60 dénárt. Ugyanebben az évben a rábaközi állatkárokat is összeírják, ezek Felső-Pásztoriban 120 forint értékűek, ezért jóvátételként 12 forintot engednek el az adóból, vagyis 10%-ot. Ez arra utalna, hogy adóként a vagyontárgyak értékének egytizedét fizetik. Természetesen lehetséges, hogy a kivételes

engedmény magasabb az adókulcsnál.⁶²⁽²⁵⁾

Hogy a század folyamán a dica vált az adókivetés alapjává, azt az 1770-es évektől folyamatosan előforduló dicalis összeírások is mutatják. Azonban most már nem a taxafizető egytelkesek, hanem a zsellérek vagyoni helyzetét mérik fel megadóztatás céljából. Felső-Pásztorira először 1778–79-ből van adatunk.⁶³⁽²⁶⁾ Bár a kivetett adót és a kivetési arányt sem tartalmazza ez az összeírás, azt látjuk belőle, hogy a 6 összeírt nem nemesnek, a kereskedő és a takácsmester kivételével, van két-két lova, amellyel dolgozik, vagy fuvarozik, további egy kivételével egy-egy tehene, bár nem fejős tehén, továbbá mindegyiknek van háza, kettőnek földje és rétje, sőt egynek kertje is. Azt is látjuk, hogy az állatok a közös legelőn élnek, így ismét képet kapunk arról is, mi biztosítja a zsellérek megélhetését. Ez a kép tovább differenciálódik az 1786–87-es összeírásnál. A zsellérek száma is több; házatlan, tehát a nemes házában lakó zsellérekkel is találkozunk.

Az 1787–88. évi összeírás az előző évitől csak abban különbözik, hogy egy név helyett másik szerepel, különben a vagyoni helyzetben csak elenyésző különbségek vannak. Viszont ez az összeírás a fizetendő összeget is megjelöli. Így látjuk, milyen összefüggés van a vagyoni helyzet és az adó között. A legtöbbet Kaszonics Farkas fizeti, 11 fl. és 20 1/8 dénárt, a vagyona: 1 tehén, 1 borjú, 2 ló, 2 sertés, 1 ház, 3 hold föld és 2 rét. A házatlan és teljesen vagyontalan zsellérek 53 és 2/8 dénárt fizetnek, ezt az összeget a minden egyéb nélküli ház 1 fl. 46 4/8 dénár-ra emeli. A 13 zsellér összesen 61 forint 48 6/8 dénárt fizet, átlag 4 fl. 73 dénárt fejenként. Ha ezt az összeget a század első felének és közepének a nemesség által fizetett taxájával vetjük össze, alig találunk különbséget.

A következő években csökken az összeírtak száma, és az adatok sem túl megbízhatóak, sok a javítás és pontatlanság (mint pl. a házatlan zsellérnek házat tüntetik fel, a kivetett adók sincsenek arányban a feltüntetett vagyoni helyzettel).

A század végéről még egy adatunk van az adóösszegre vonatkozóan.⁶⁴⁽²⁷⁾ Ez Felső-Pásztori taxaösszegét tartalmazza 1799-ből: összesen 267 forint 14 denárt.

A feljegyzés sem a taxafizetők nevét, sem számát nem közli. Viszont az összeg, ha a legutolsó adatokkal vetjük össze, aránytalanul megnövekedett.

²⁰⁸Összegzésként a hat összeírási alkalom eredményeit elemezve megállapíthatjuk, hogy a zsellérek száma lényegesen nem változik:

1778–79:	6 fő
1786–87:	13 fő
1787–88:	13 fő
1794–95:	7 fő
1797–98:	6 fő
1798–99:	9 fő

Ha a korszak népességi viszonyaira legmegbízhatóbb 1784–87. évi népszámlálás eredményével vetjük össze, amely szerint a faluban 1785-ben 22 zsellér él, az eltérés lényeges. Éppen ezért a vagyoni helyzetre és életkörülményekre adott tájékoztatás, amely pedig jobb híján igen becses lenne, csak úgy fogadható el, hogy az összeírt javak a minimumnak tekintendők. Az a tény, hogy az adóösszegük alig mutat eltérést egyrészt a nemesség adóösszegétől, másrészt kevesbé jómódú jobbágyok adójának összegétől, a

felsőpásztori zsellérek elfogadható megélhetési viszonyaira enged következtetni. Itt a legkézenfekvőbb bizonyíték, hogy az esetek többségében lovakkal rendelkeznek, amely minden bizonnyal megélhetésük fő forrása. Ugyanakkor más adatok, pl. az, hogy egyesek csak cselédként vagy mások szolgálatába elszegődve élnek, életkörülményeik romlására is enged következtetni. Az viszont, hogy a zsellérek száma a községben még az összeírás szerint is csak 22, harmada a nemes férfiak számának, arra vall, hogy a község egészében nem tartozik a jobb módú nemesi közbirtokosság közé. Vagyis a földet a nemesek maguk művelik, hiszen csak minden három felnőtt nemesre jut egy zsellér; viszont az összeírás szerint 9 idegen él a faluban, nyilván cselédként. Vannak olyan nemesi községek is a megyében, ahol egyáltalán nincs zsellér, mert nem élnek meg. Ehhez mérten Felső-Pásztori még közepes vagyoni helyzetűnek tekinthető, ezen belül a differenciálódás természetes.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kiss Imre: A kuriális nemesi Felső-Pásztori a XVI. századtól a XIX. század közepéig (II. rész) / 10. A község földművelési viszonyai

10. A község földművelési viszonyai

A különböző természetű iratok, elsősorban a peres ügyeké, tartalmaznak adatokat a földművelési és állattartási viszonyokról is. Ezek az adatok, mivel kevés kivétellel más célból készültek, nyilván nem teszik teljessé a képet, inkább egy-két többé-kevésbé jellemző adattal szolgálnak.

Az egyik ilyen adatunk, amely betekintést enged egy birtokegységbe, a Gecsényi testvérek osztozkodási ügye 1750-ben.⁶⁵⁽²⁸⁾ A felső-pásztori örökrész 1/4 telek és tartozékai, mégpedig 5 hold föld, mindegyik négy mérős. A hozzá tartozó rét 44 rendes, bár ez magában nem teljes értékű adat, hiszen mi a rét hosszát nem ismerjük. Ennek a gazdaságnak a tartozékait is felsorolják az osztozásnál. Először az állatállományt: 3 öreg ökör, 4 kisebb ökör, „egy kapacs szarvu kisebb tulok”, és egy „harmadfű szép tinó”. A tehenek közül egy borjas, 2 meddő, 2 „harmadfű üsző” és egy „tavali ősz borju”. Ezután a sertések következnek: 3 „öreg magló és 4 süjdő sörvéles”. A szemben és még szalmában levő gabona mennyiségét nem tüntetik fel. Viszont a már összeírtakon kívül említenek még egy hold búzavetést. Végül van még négy ló, ebből három ²⁰⁹öreg; vannak továbbá szerszámok és szekerek. Megtudjuk a testvérek későbbi peréből azt is, hogy a négy lóhoz két eke és borona is tartozott, és volt még 7 juh is.

Tudjuk, hogy a családnak Szilsárkányban is voltak földjei, és így érthető a viszonylag nagy gazdaság. Hiszen 5 hold föld 15 szarvasmarhát, 4 lovat, 7 sertést és 7 juhot eltartani és nehezen tudna, jóllehet az állatokat legelón tartják. De ennyi igásállatra a föld megműveléséhez nincs szükség. Jobb módú gazdaságra vall a két eke és a szekerek is.

Egy hold földet következetesen négy mérősnek mondanak, ez úgy látszik általános, mert amikor majd a XIX. század elején is azt látjuk, hogy 3–4 mérő gabonát vetnek el egy hold földbe, attól függően, milyen minőségű a föld, a vetőmag, és nem utolsósorban, mennyi gabona áll a vetéshez rendelkezésre. A birtokon vagy teljes egészében, de legalább zömmel gabonatermesztés folyik. Erre utal az, hogy a gabonán is megosztóznak. Az viszont, hogy csak egy része van kicsépelve, a többi még szalmában, arra utal, hogy ezt a munkát folyamatosan, az őszt vagy a tél folyamán a pajtában végzik; részben a munka lassúsága miatt, ha kézi erővel csépelelték, részben, mert az állatok ekkor értek rá jobban, ha állatokkal nyomtatták. Az is lehetett szempont, hogy szárazabban tárolhatták így a pajtában. Találkoztunk egy másik esetben azzal is, hogy a pajtából a még „polvas gabonát” ellopták.⁶⁶⁽²⁹⁾

Fel lehet tételezni, hogy az állatokat nemcsak a házi szükségletre, hanem eladásra is tartották, hiszen pl. a meddő tehenet igavonásra nem volt szükséges tartani, és egyéb haszna nem lévén, nyilván eladásra hízlalták. Ugyanígy a három anyakoca mellett csak 4 süldő van, a szaporulatot nyilván eladták. Érdekes adat az is, hogy vannak juhok is, bár csak pár darab, mert ezek tartását általában tiltani szokták.

Összegezve azt lehet megállapítani, ha a földek kevésbé is, az állatállomány a három örökös család részére is megélhetést nyújt, és tulajdonképpen egy jobb módú gazda birtokát, állományát láttuk.

A másik jellemző vonás a nemesi község birtoktagozódásának és gazdálkodásának az, hogy még a belső teleknél érvényben marad a fél- és negyed telek megjelölés, a határban levő tartozékok viszont jelentős eltéréseket mutatnak. Láthatunk példát arra, hogy féltelekhez 10 hold föld tartozik,⁶⁷⁽³⁰⁾ de arra is, hogy féltelekhez csak négy hold szántóföld jár.⁶⁸⁽³¹⁾ Jellemző az is, hogy egy holdnál több egy dűlőben, egy birtokos kezén ritkán fordul elő, legfeljebb másfél hold, többször csak fél hold.

Azt is megállapíthattuk, hogy a megélhetés alapvető tartozéka és a vagyonszágnak a földbirtokkal szinte azonos mutatója az állattartás. Nem véletlen, hogy olyan sok harc folyik a legelők leszűkülése, illetve az állatállomány nem kívánatos növekedése ellen. Mivel az állatok tartása az év nagy részében legeltetéssel történik, fontos szerepe van a közös legelőnek, illetve a szénát termő réteknek. Mivel a feltehetőleg elég nagy számú állatállományhoz a közös legelők nem elégségesek, „szokása volt az helyiségnek és szükségképpen kölletik is, hogy mihelyt az kaszálás vighben mégyen, hogy a vonyós marhák 210föll szabadittassanak a határnak szüke miát.⁶⁹⁽³²⁾ Ebből per is keletkezett, mivel Bolla uram szolgálai be akarták hajtani Gecsényi Ádám ökreit, embereire rá is támadtak és annyira összeverekedtek, hogy amikor a szolgabíró helyszíni szemlére ment, bár már „akkorra a vellákat valaki elhordatta, mindazonáltal az vellákban volt faszegeket” megtalálta. Pedig a szemle szerint a szénában nem is történt semmi kár, csak az hiányzott, amit a béresnek adott Bolla uram szolgálatáért, és amit Molnár Mártonnak eladott.

A község vetésterületére és terméseredményére vonatkozóan két adatunk van. 1776-ban a tavaszi vetésterületet írják össze, amely Felső-Pásztoriban 18 hold lenne.⁷⁰⁽³³⁾ Ez a falu lakosságához viszonyítva legfeljebb úgy fogadható el, ha feltételezzük, hogy az őszi vetésterület ennél több. A 18 hold jó esetben 4 mérő vetőmaggal számolva, kb. 220 mérő termést hoz, hozzávetőlegesen 100 q-t. Ha pedig csak ennyi lenne a kenyérgabona is, 100 q kb. 200 fős lakosságnak nem elég.

1778-ban a búza- és rozstermést írják össze,⁷¹⁽³⁴⁾ az előbbi 14, az utóbbi 8 pozsonyi mérő, összesen tehát csak 22 mérős lett volna a kenyérgabona vetésterülete. Ennek a hozama semmiképpen sem elfogadható a falu lakosságához mérten, és alapos okunk van az adat elfogadhatóságát kétségbe vonni.

Az állattartás szerepére és jellegére utal a pásztorok összeírása 1795-ben.⁷²⁽³⁵⁾ Ekkor Felső-Pásztoriban öt pásztor volt. Külön őrizték a lovakat, ökröket, teheneket, borjakat és sertéseket. Juhtartás – nyilván a legelő szűkössége miatt – nincs.

Összegzésként azt állapíthatjuk meg, hogy a század folyamán a falu határa a lakosság számára a megélhetéshez elegendő volt, erre utal az is, hogy még a zsellérek egy része is rendelkezik bizonyos nagyságú földdel és állatokkal, főleg lovakkal. Viszont már az egész század folyamán, de főleg a második felében megfigyelhetjük a földért, a legelőért folytatott, esetenként kíméletlen, máskor fortélyos harcot, amely ugyan egyrészt összefügg egyes birtokosoknak a vagyonszerzési törekvéssel, de azzal is, hogy a faluhatár a növekedő lakosság számához mérten egyre szűkebb lesz. A faluközösség még érvényesíteni tudja erejét, akaratát, de érződik már a törekvés, hogy a kötöttségek, amelyek elsősorban a jobb módúakat akadályozzák még csak a vagyonszerzésükben, fellazuljanak. A következő század első fele éppen ezekkel,

részben a megélhetésért, vagyongyűjtésért, részben a faluközösség bomlása ellen folytatott harcokkal telik el.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kiss Imre: A kuriális nemesi Felső-Pásztori a XVI. századtól a XIX. század közepéig (II. rész) / 11. Felső-Pásztori a bomló feudalizmus korában

11. Felső-Pásztori a bomló feudalizmus korában

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kiss Imre: A kuriális nemesi Felső-Pásztori a XVI. századtól a XIX. század közepéig (II. rész) / 11. Felső-Pásztori a bomló feudalizmus korában / Népesség és gazdasági helyzet a XIX. század első felében

Népesség és gazdasági helyzet a XIX. század első felében

A lakosságra vonatkozóan a XIX. század első adata az 1807–1808. évi dicalis összeírás, amely Felső-Pásztoriban hét zsellért tüntet fel fizetett adójukkal együtt:⁷³⁽³⁶⁾

211 Nagy János	1 fl	6 6/8 dénár
Boros Ferenc	2 fl	13 7/8 dénár
Fülek László	1 fl	6 6/8 dénár
Varadovics Pál, agilisek bírója	1 fl	6 6/8 dénár
Cseh Mózes zsidó mester	6 fl	56 dénár
Reberger Ádám zsidó árendás	2 fl	6 6/8 dénár
idősebb Jakab zsidó	2 fl	61 dénár

Ez az összeírás – a szokásostól eltérően – vagyoni helyzetüket nem tartalmazza, a lakosságnak csak egy töredékét foglalja magában, és jól látható, hogy kizárólag adózási célból készült.

Ennél jellemzőbb adatokat tartalmaz az 1811. évi népösszeírás,⁷⁴⁽³⁷⁾ amely házanként sorolja fel a felső-pásztori nem nemes lakosságot. A lajstrom minden egyes háznál tartalmazza a ház tulajdonosának nevét, a családfő nevét, születési évét, jogállását és foglalkozását, felesége és gyermekei nevét, a férfiaknál a születési éve is feljegyezve (katonai szempont!), és végül minden háznál a benne lakók összes számát is. Így Felső-Pásztoriban 1811-ben 34 olyan házat írnak össze, amelyben nem nemesek élnek, és az ezekben élő lakosság 138 fő. A népösszeírás adatai a következők (a nemes háztulajdonos neve kurzívan, a szolgájával együtt lakó nemesé ritkítva):

Háztulajdonos	Családfő	Foglalkozás, jogállás	Életkor	Feleség	Gyermek	Összesen
1. A község	Kuti József	kovács	31	1	3	
2. <i>Endrődy Imre</i>	Horváth István	szolga	16	–	2	
3. Füleki Ferenc	Füleki Ferenc	agilis	33	1	3	
4. Cséri József	Ihász György	zsellér	31	1	4	
5. Németh György	Németh György	agilis	51	1	7	
6. <i>Farkas Gábor</i>	Nagy János	zsellér	60	1	6	

Háztulajdonos	Családfő	Foglalkozás, jogállás	Életkor	Feleség	Gyermek	Összesen
7. <i>Farkas Gábor</i>	Torma Mihály	zsellér	32	1	3	
8. <i>Németh Zsigmond</i>	Farkas Mihály	szolga	32	1	3	
9. <i>Getsényi András</i>	Pénzes Mihály	zsellér	41	1	7	
10. <i>Getsényi András</i>	Kovács Mihály	zsellér	33	1	3	
11. Kaszonits János	Kaszonits J.	agilis	32	1	4	
12. Szelle József	Judit					
213. <i>Szelle András</i>	Németh János	szolga nős				
	Ihász István	szolga nős				
	Anna	szolgáló				3
14. <i>Szelle Ádám</i>	Pénzes Mihály	szolga nős				
	Kovács Mihály	szolga nőtlen				
	Varga János	szolga nőtlen				4
15. <i>Szelle András</i>	Horváth János	zsellér	71	1	–	2
16. <i>Szalai Mihály</i>	Bószli Pál	zsellér	49	1	5	7
17. <i>Kalmás család</i>	Horváth József	szolga		1	1	3
18. Horváth István	Horváth István	agilis	46	1	4	6
19. <i>Imre Ferenc</i>	Pálfi Istvánné	özvegy			1	2
20. <i>Imre Ferenc</i>	Tóth Ferenc	zsellér	31	1	2	4
21. <i>Szelle János</i>	Rehberger Ádám	zsidó		1	6	8
22. <i>Getsényi Andrásné</i>	Katalin	szolgáló				1
23. Gál Mihály	Varadovics Pál	agilis		1	3	5
24. Gál Mihály	Varga József	zsellér	34	1	1	3
25. <i>Kiss István</i>	Horváth István	zsellér	52	1	4	6
26. <i>Cséri József</i>	Boros Ferenc	zsellér	63	–		2
27. <i>Cséri József</i>	Varga Mátyásné	özvegy			4	5
28. Endrődy Ferenc	Virágh János	nemes				2
	Füleki István	szolga				
29. A község	Horváth Márton	iskolamester		1	2	4
30. A község	Németh János	szolga		1	1	3
31. A község	Skarbáth Ferenc	kanász	61	1	4	6
32. A község	Horváth István	kereskedő	51	1	4	7
33. <i>Imre Ferenc</i>	Ihász István	szolga	25	1		2
34. <i>Imre Ferenc</i>	Hegedüs Jánosné	özvegy			4	5

213 Ezt az összeírást, mivel az 1785-ös népszámláláshoz mérten is jól érezhető a fejlődés, valóban hű képnek fogadhatjuk el. A nemes lakosságra ugyan nem terjed ki, de így is értékes adatokkal szolgál több vonatkozásban. Először is mutatja, hogy 15 nemesnek a birtokában van olyan ház, amelyben nem maga lakik, és további 3 együtt lakik a szolgájával vagy szolgálóival. A saját házában lakó agilisok száma 4, és egy agilis lakik másnak a házában. (Egyébként mindegyik a felesége jogán számít nemesi birtokkal

rendelkezőnek.) A zsellérek száma 11, ezeken kívül idetartozik még egy kovács, egy zsidó, egy kereskedő és egy kanász is. A szolgák száma 11, a szolgálóké 3. Látjuk, hogy most is van iskolamester, tehát nyilván legalább az előző század óta működő iskola is. A népösszeírás kiegészítő adataiból megtudjuk még, hogy a fiúgyermekek közül 5 szolgál másnál, egy katona a császári hadseregben, és egy tanul. Viszont azok a szolgák, akik nősként, de a feleségük feljegyzése és a ház lakosai közé való beszámítása nélkül szerepelnek, nyilván más községből valók. A szolgák száma így is annyi, mint a zselléréké.

Ha feltételezzük, hogy a faluban a nemesek és nem nemesek aránya megegyezik (1785-ben egyébként a nemesek száma volt több), akkor a község lakossága egy negyedszázad alatt mintegy egyötödével, 260–280 főre gyarapodott.

A nemesség számára is lenne adatunk, hiszen 1820-tól szinte évenként találkozunk nemesi összeírásokkal.⁷⁵⁽³⁸⁾ Az 1820-as összeírásban pl. 30 fő szerepel, azonban ez a szám messze elmarad az 1785-ben szereplő felnőtt nemes férfiak számától, de annyi támpontot mégis ad, hogy csak átlag 3 fős családot véve is, aminél az átlag mindig magasabb volt, már kb. százal gyarapítja a lakosságról az 1811-es népösszeírásból kapott számot, vagyis negyedszázad alatt a lakosság 1/5-ével történő gyarapodása szerény becslésnek számít.

Az így kapott képünket lényegesen nem módosítja az 1820-es népösszeírás sem. Csak az összegezése maradt fenn: a községben ekkor 13 szolgál, 27 zsellér, 38 fiú, 63 nő, összesen 141 nem nemes személy él. Az eltelt 10 év alatt csak 3-mal emelkedett az összes nem nemes lakosság, viszont a zsellérek aránya növekedett.

Az eddigi tapasztalataink után nem lep meg bennünket, ha az 1826–27. évi dicalis összeírás megint csak 6 házatlan zsellért szerepeltet, akik összesen 19 fl. adót fizetnek.

Az 1827–28. évi portális összeírás már sokkal realisabb képet ad a faluról. A falut jellegének megfelelően nemesi közbirtokosságként (communitas nobilitaris) szerepeltetik, ezért csak a zsellérek javait írják össze. Ezek legelőjüket a nemességgel közösen használják, házipénztárát a község külön kezeli. A táblázat 20 házatlan zsellér nevét és vagyoni állapotát tartalmazza. Az összeírás a legközelebbi népösszeírástól abban különbözik, hogy 7-tel kevesebb a zsellérek száma. Vagyoni helyzetük egészen siralmas, mindössze egynek van 4 ökre, egy tehene, 2 lova és 2 sertése. Lova van még további hatnak, 13-nak pedig ígás állata nincs, csak saját erejére támaszkodhat.

Ha az adatot helytállónak fogadjuk el, akkor egyúttal a falu anyagi erejének általános csökkenésére is vall, hiszen a szűk faluhatár miatt a zsellérek is fokozatosan kiszorulnak. A fejlődést azonban nem tudjuk tovább nyomon követni, mert több összeírásunk a zsellérekről nincs.

²¹⁴A továbbiakban már csak a szavazati joggal rendelkező nemesek összeírásait találjuk meg, ami az 1825 után megélnékvülő vármegyei élettél, az országgyűlésekkel van szoros összefüggésben. Ezek az összeírások inkább csak a családok leszármazása szempontjából érdekesek. Ilyen összeírással találkozunk 1836-ban, amit 1839-ben kiegészítenek: az összes összeírt 42 fő, családok szerint: Endrődy, Eőry, Getsényi, Horváth, Igaz, Illés, Imre, Kiss, Nagy, Pápay, Sölétormos, Szelle és Virág.

1842-ben és 1845-ben a szavazók lajstromában 37–37 név szerepel, bár a nevek nem teljesen egyeznek. Új család is szerepel, mint pl. a Beszprémi, Cséry, Edvy és Szalóky. Amikor a foglalkozást is feltüntetik, a leggyakrabban szereplő „birtokos” kitétel mellett előfordul a „szegény sorsú” és a „szolga” megjelölés is,

ami megint csak a népszaporodással együttjáró anyagi romlásra utal.

A vizsgált korszak utolsó összeírása a választók névsora 1848. június 14-ről. A választójog jogcímeiként az esetek többségében a nemesség szerepel, és 45 közül csak öt esetben a 100 forint értékű vagyon.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kiss Imre: A kuriális nemesi Felső-Pásztori a XVI. századtól a XIX. század közepéig (II. rész) / 11. Felső-Pásztori a bomló feudalizmus korában / Állami adóterhek

Állami adóterhek

Felső-Pásztori lakosságának a XIX. század első felében viselt adóiról a kisebb és nem eléggé megbízható 1807–08. évi és az 1826–27. évi dicalis összeírásokban szereplő adatok mellett az 1827–28-tól 1845–46-ig folyamatosan feljegyzett hadi- és háziadó összege tájékoztató. Az összeírás közli a dicaszámot, ami alapján az adót kivetik, és az esetleges tartozást is.⁷⁶⁽³⁹⁾ A 18 adózási év adataiból megállapítható, hogy a dicaszám átlag $3 \frac{3}{8}$, de kis ingadozással fokozatosan csökken, a negyedénél is kevesebbre. Mivel a dica-kulcs megváltozásáról nem tudunk, ez a lakosság vagyonának csökkenésével függhet össze. Az adóösszeg ugyanilyen tendenciát mutat, annyi különbséggel, hogy az egy dicára jutó összeg nem állandó: tehát előfordulhat, hogy a dica csökkent, a fizetendő összeg mégis több lett. A háziadó átlagos összege a 18 év alatt évi 2 forint és 19 krajcár, a hadiadó átlaga ennek a megközelítőleg kétszerese, 4 fl. 28 kr. így a falut évente átlag személyenként 6 fl. 47 kr. adó terheli, ami nem magas összeg, mégis az esetek egyharmadában hátralékuk is van, néha az évi adó összegénél is több. Ez arra utal, hogy ezt az adót is nehezen, esetleg nem szívesen fizették.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kiss Imre: A kuriális nemesi Felső-Pásztori a XVI. századtól a XIX. század közepéig (II. rész) / 11. Felső-Pásztori a bomló feudalizmus korában / A községi élet

A községi élet

Felső-Pásztori élete a XIX. század első felében az ismert formák szerint alakul, a közbirtokosság tulajdonképpen sértetlen, sőt a vármegye is elismeri, mégis ez az időszak a zárt kuriális nemesi gazdálkodási egység bomlásának a kora.

Már maga az a tény, hogy a megye foglalkozik a kuriális községek gondjaival, ezeket megoldani igyekszik, valamilyen belső változást sejtet. 1824–25-ben a vármegye készít egységes községi rendszabás-tervezetet, amelyet azután a kuriális nemesi falvakkal elfogadtat. Az olyan nagy múltra visszatekintő községeknél, mint Felső-Pásztori is, amelynek két évszázaddal korábban is volt már saját rendszabása, sok újat nem hozott. A rendszabás 25 pontot tartalmaz; **215** leglényegesebb rendelkezései a következők: 1. Hadnagyot és pénztárost, esküdteket és jegyzőt kell választani; 2. A hadnagy köteles elfoglalni hivatalát; 5. A község gyűlésének jogában áll rendtartást, közigazdaságot, jövedelmeket és kiadásokat illető dolgokban határozni; 6–10. Határviellongások elintézése, községi munka, bírságot; 11. A község csak egy kocsmát és mészárszéket tarthat; 12. Magánosok rétjein való legeltetés Szt. György naptól (ápr. 24.) sarjúkihordásig tilos; 21. A hadnagy 20 forintig ítélethozatalra jogosult; 25. A községi pénztár felülvizsgálását a szolgabíró ellenőrzi. Gyakorlatilag tehát a nemesi falvak belső élete önálló irányításának a jogát ismeri el ezzel ismételtelen a vármegye.

A község is vigyáz javaira, különösen közös haszonvételeire, ezek között is kiemelkedő erélyességgel a

legelőkre, amelyek az állattartásnak, és így a megélhetésnek nagyon fontos forrásai. Erre vall az, hogy a falu hosszú és bonyolult perbe bocsátkozik az egyik alsó-pásztori birtokossal, aki – úgy látszik – nem tartja eléggé tiszteletben határozataikat és érdekeiket.⁷⁷⁽⁴⁰⁾

Az alsó-pásztori birtokos, Farkas Imre cs.kir. kapitány, mint felperes, beadványában elmondja, hogy feleségével, Hegedüs Teréziával a felső-pásztori és a szilsárkányi határok közötti Százrendes nevű rét egy részét kapta, és oda mindig a felső-pásztori gyöpön és nedves időben a réten mentek fel, sőt amikor az utóbbi 6 évben jószágát Stadler József árendálta, ő is szabadon járhatott fel és vissza, más út nem is létezett. 1832. júniusában, amikor Máté János nevű bérese négyökrös szekérrel szénát hozott, a felső-pásztori mezőpásztor eltiltotta attól az úttól. Elégtételt akart kérni, de a felső-pásztori előljáróság a mezőpásztornak adott igazat. Ezt a hatalmaskodást azzal tetézték, hogy a rétje mellé, ahol ki szokott járni, a felső-pásztoriak árkot húzattak a saját réjükön, és így a sarjút már nagy kerülővel, Szilsárkány felé – mint mondja – lopva volt kénytelen hazahordatni. „Jövöre nézve pedig ha csak repülve nem, másképpen azon rétemre nem is mehetek” – panaszolja.

Az első levelünkre a felső-pásztoriak azt válaszolták, hogy az út a gyöpön keresztül mindig is tilos volt, ha észrevették, eltiltották a járást, de az alsó-pásztoriak is „tilosba tartják a gyöptyöket télbe-nyárba” – és most ők is ezt akarják.

A válasz kézhezvétele után, amivel nem siettek a felső-pásztoriak, hivatalosan felszólíttatja őket, hivatkozva arra, hogy felesége szülei idejében is békésen járhattak arra, sőt az állatokat is arra hajtották föl legelni. Erre a felső-pásztoriak már nem is válaszoltak.

A felperes hivatkozik az 1802. évi 22. és az 1807. évi 13. tc.-re, és azok értelmében az út használatának elrendelését és a kivizsgálásra nap kijelölését kéri. A következő folyamodó levelében hozzáfűzi még, hogy a Százrendesen, amikor ősszel a birkalegeltetést felszabadították, mint részbirtokos, ő is oda akarta hajtani az állatait, hogy – ha az idén nem legeltet – ezt jövöre ellene ne fordítsák birtokos társai. Ekkor azonban Dallos Vendel nevű juhászát október elején megállították, „ködmennyétül és öreg szürétől megfosztották”, birkáit pedig visszaverték.

Közben az első alispán határnapot is tűz ki, de megválasztják országgyűlési követnek, így nem jöhet ki. Konkoly László és Hógyészi Pál alispánok rokonok, ezért nem jöhetnek, végül Pászthory István főbíróat nevezik ki helyettesül. A határnapról mindkét felet értesítik.

216Mielőtt meghoznák az ítéletet, mindkét részről tanúkat hallgatnak ki. A felperes első tanúja előző bérlője, Stadler József, aki Kisfaludon bérlő. Ugyanazt vallja, amit Farkas Imre is állít, a többi tanú, Stadler volt béressel, szintén.

A felső-pásztoriak válaszleveléből kiderül, miért tiltakoztak a feljárás ellen: szerintük az csak ürügy arra, hogy Farkas Imre összes állatait az ő legelőiken terelgetve, azokban végiglegeltesse, ráadásul még a vízlevezető árkokat is betapossák az állatok. Farkas Imrének pedig a kissé romantikus szónoki pátosszal megírt felső-pásztori beadványáról az a véleménye, hogy „nagyobb részint olyan fellengző eszmélkedések és elme futások foglaltatnak benn”, amelyekre nem is érdemes válaszolni, de kiemeli, hogy a Százrendes nem tartozik a szilsárkányi határhoz, és hangsúlyozza, hogy neki csak út kell, nem legelő. Tagadja, hogy a rét 4–6 kaszás lenne, mert 15 hold nagyságú. Hozzáteszi még, hogy a felső-pásztoriak első tanúja tolvajlás miatt tömlöcben is volt, és szolgálatából idő előtt el kellett csapni, ezért „fuvalkodik” most Farkas Imre ellen.

A felső-pásztoriak természetesen mind a kilenc tanújukkal pontosan az ellekenzőjét vallatják, mint Farkas Imre és az ő tanúi, vagyis hogy az út mindig tilos volt, nem is mertek arra járni, csak titokban. Az állatok felhajtására egyikük sem emlékszik.

Endrédy János a felső-pásztoriak nevében próbálja roppant körmönfont okoskodással bizonyítani, hogy a felperes ebben a rendszerező és felvilágosult században akar a törvényeket visszafordítva magának hasznot kieszközölni.

Végül megszületik az ítélet, amely kimondja, hogy széna- és sarjűbehordás idején szekerekkel és gyalog, sarjűbehordás után ökrökkel is lehet a felső-pásztori réteken átjárni. Felső-Pásztorit pedig 71 fl. és 48 kr.-ra elmarasztalja. A juhok felhajtását nem engedélyezik, mert nem tudták kellően bizonyítani, hogy eddig is feljártak, bár megjegyzik, hogy külön szilsárkányi és felső-pásztori gyöp csak 1832 óta van, ekkor ásták a határokat. A végrehajtás napját 1833. január 28-ra tűzik ki.

A végrehajtás napján Endrédy János hadnagy „a kezében lévő pálcájának felemelésével” az ítélet végrehajtásának ellenállt, vagyis nem engedte az árkot betemettetni. Amikor pedig a 105 fl. költség megfizetésére kérik, annak sem tesz eleget, és az összeg erejéig fundust sem nevez ki. Ekkor a felperes kinevezte „a felső sornak nyugoti végén fekvő község házát”, de az átadásnak ismét ellenálltak. Ezért a bíróság kéri a megyétől, hogy a végrehajtásra „elégséges brachiumot kirendelni méltóztasson”. Végül az udvari kancellária 4727/627. sz. alatt elrendeli a 60 fl. 48 kr.-ra mérsékelt összeg végrehajtását.

A per kimenetele azt bizonyítja, hogy a jó megye összeköttetésekkel rendelkező felperes végül is kivívja az úthasználat jogát, bár a felső-pásztori közbirtokosok is életbe tudják léptetni legfontosabb korlátozásukat, ti. hogy csak kaszálás után lehet marhákat a legelőn áthajtani, juhokat nem. Viszont a per szép summába került, amihez még hozzájárult az az összeg is, amit ők költöttek el védelemre és a tanúk állítására. Ez bizonyítja, hogy az ügynek rendkívül nagy fontosságot tulajdonítottak, hiszen alapvető jogaikról, de érdekükről is volt szó. Olyan előnyt akartak kivívni a szűk faluhatár védelmében, amilyennel minden valószínűség szerint előbb nem rendelkeztek. A döntés alapján azt állapíthatjuk meg, hogy legtöbbször a szokásjog a meghatározó, a bíróság sem tud okosabbat mondani. Ez a felső-pásztoriakat nem elégíti ki, de a pert jogilag tulajdonképpen elvesztik. De úgy is felfoghatjuk, hogy a további túlkapások [217](#)ellen védekeztek csak, hogy végül is elérjék a legfontosabbat: a szomszéd birtokos ne szerezhessen további előnyöket az ő kárukra.

Felső-Pásztori nemcsak akkor szerepel a korszak forrásaiban, ha a községi érdekeket védik, hanem szép számmal fordulnak elő magánjellegű ügyek is. Ilyen az 1835-ben Getsényi György ellen elrendelt bírói zár is. [78\(41\)](#)

Az ügy azzal kezdődik, hogy Getsényi Ferenc és testvérei, Gábor és Ádám, kérik, hogy atyjukat az ősi javak elidegenítésétől tiltsák el. Pottyondy Sándor főbíró és Lampert Imre tisztí főügyész küldik ki, akik a kérést indokoltnak találják, és a zárt, az egész vármegyében történő kihirdetését el is rendelik. A nemesi birtokvédelem sajátos esete ez, a vármegye is az örökölt javak megőrzése mellett foglal állást. Viszont a zár alá vett nem egyezik bele, mert a következő évben kéri, helyezték vissza jószágának használatába, de a szolgabíró jelentése alapján ez nem történt meg, kérését helytelennek nyilvánították. [79\(42\)](#) A bonyodalomnak az vet véget, hogy két részeg legény nézeteltérés miatt az öreg Getsényi Györgyöt úgy megveri, hogy ebbe belehal. Ezért a legényeket megbüntetik, a kiszabott büntetésről nem tesznek említést. [80\(43\)](#)

Ismét szorosan a községi étellel összefüggő esemény viszont Getsényi Andrásnak a Felső-Pásztori ellen folyó visszahelyeztető pere. [81\(44\)](#) Getsényi András közbirtokos beadványában elpanaszolja, hogy a

Cseresznye réten egy darab birtokát szántóföldnek használta. 1837 júliusában a föld felső végén levő zabot az akkori hadnagy, Kiss István, a község hozzájárulásával a csordával legettette, így kb. 50 mérő zabterméstől megfosztotta. A vármegyétől az 1802. évi 22. és az 1807. évi 13. tc. értelmében visszahelyeztetését kéri. A vitás kérdés eldöntésére szokás szerint tanúkat hallgatnak ki. A község tanúi közül Gáll János, aki 16 éve, és Kocsis József, aki 5 éve volt Getsényi András szolgálatában, azt vallják, hogy a rétet kaszálónak használták, és szántásra valló barázdának nyoma sem volt rajta. Boros Ferenc, aki korábban 3 évig szolgált Getsényi Andrásnál, és Török János, aki szintén szolgált nála, ugyanazt vallják. Illés Sámuel tanú hozzáteszi még, hogy 15 vagy 16 éve a hadnagi háznál közgyűlésen elhatározták, mivel a birtokosok rétjeiket felszántogatták, az ide vetett gabonát lelegeltetik. Fel is mutatnak 1823-ból egy határozati levelet arról, hogy agilis Kaszonits János a csornai határnál a Keréktői rétekben egy nagy darab rétet felszántott és zabbal bevetett, ezt lelegeltették, hogy a legelő ne kisebbedjék. Egy kis darabot hagytak csak meg Sölét Istvánnénak a rétéig, mert az régtől fogva szántás volt. Ugyanakkor hagyták jóvá, hogy egy kis darabot Kiss István is felszánthat, ha a rétfelső végén ugyanannyi szántást rétnak hagy meg.

A panaszos fél tanúi egybehangzóan az állítják, hogy – bár régebben 16, 20, sőt 30 éve – Getsényi András szántott ott, ha az időjárás szárazabb volt, akkor a tanúk is szántottak ott.

A község előjáróinak válasza a felperes beadványára kimondja, hogy „minden közbirtokokban nem az egyes birtokos tetszése, hanem a közönséges (értsd: közös) belátás intézi a gazdálkodási rendet, s ezt megmászítani csak az 1836. évi 12. tc. által engedett ösvösítéssel lehet, addig pedig míg a régi közzgazdálkodási rendszer áll, tartozik mindenki magát a közönséghez alkalmaztatni.”

218Az ítélet a visszahelyeztetést, azaz az okozott kár megtérítését és a szántás megengedését elutasítja, mert a statutum behozatal után a községben senki sem szántott fel rétet. A felperes tehát elveszti a pert, sőt 60 pengő forint és 40 krajcár költségmegtérítésére is kötelezik. A per annál is érdekesebb, mert itt már nem külső birtokos küzd a közbirtokosság ellen, hanem a birtokosok közül lép fel valaki, nyilván a kevesebb földdel rendelkező, a közbirtokosság kötelezettségei ellen. A törekvés igen természetes, a kevés szántó mellé a közös rétből jutó részt is szeretnék felszántani, hiszen az állatok eltartásához megmarad a közös legelő és a rétek visszamaradó része. Viszont a faluközösség érdekvédelme is érthető. Összefügghet a jelenség a talajművelési rendszer változásával: a háromnyomásos gazdálkodást fölvaltja a vetésforgó, ami a takarmánynövények fokozódó térhódításával jár együtt és bizonyos mértékig a rétszükségletet is csökkenti. Nem véletlen az sem, hogy ezt az igényt a vármegyei és az országos törvényalkotás is jól látja, sőt a fejlődés szempontjából szükségesnek is tartja. Ezért adja meg a lehetőséget az 1836. évi 12. tc. a rétek és földek „összesítésére”, vagyis hogy mindenki önállóan rendelkezék az előzőleg közös használatú területek azon részeivel, amelyekre birtoka arányában jogot formálhat. Viszont – és mi sem mutatja jobban a bomlási folyamat erejét – a közbirtokosság egyelőre még mereven védi a régi állapotot, a szokásjog alapján hozott intézkedéseit a vármegye is jóváhagyja: sőt nagyobb jelentőséget tulajdonít annak, hogy a község statutuma óta nem szántottak fel rétet, nem pedig annak, hogy előtte ugyanott már szántottak. Ez a közbirtokosság erejére vall, de figyelmeztet is, hogy a bomlasztó erő magában a gazdálkodási formában van és egyre jobban érezteti hatását.

A bomlási folyamat hatására a közbirtokosság kénytelen elveit föladni: 1841-ben már Felső-Pásztori tagosító peréről olvashatunk.⁸²⁽⁴⁵⁾ Kolozsváry Miklós, Virág Ferenc és Csonka Gergely felső-pásztori birtokosok a helység tagosító perében a külső birtokosok megidézését 1842. március 1-re a Helytartótanács útján kéri. Mint a közgyűlési jegyzőkönyv mondja „a n. m. Helytartótanács ezen határidőnek országszerte leendő közhírré tétele végett megkérettetni rendeltetik.” Ez annyit bizonyít, hogy a tagosítást szükségesnek

látják, meg is indul, bár még elhúzódik.

Ugyancsak 1841-ből való a szilsárkányi Nagy Péternek az a panasza, amelyben a felső-pásztori elöljárók megbüntetését kéri, mert a határon levő kanálisnak „elkotortatása által a víznek szokott járását erőszakosan elzárni, s így őket és szomszédait károsítani bátorkodtak.”⁸³⁽⁴⁶⁾ Az ügy kivizsgálásáról jelentés nem érkezik be. Feltehetőleg az történt, hogy a nagyobb belvizet nem elvezető csatornát a másik falu rétje felé engedik kiönteni, hogy ezzel saját rétjüket kíméljék, amit a másik falu nyilván nem vesz jónéven.

A következő adatunk Endrédy Mihály felső-pásztori közbirtokosnak, mint a szilsárkányi Marinczer Gergely árvái gyámjának Pottyondy Imre táblabíró ellen indított pere 1843-ban. Az alperes 1835 óta tartozik az árvák apjának 545 forint és 54 kr.-ral, de hiába volt a felperes-gyám minden ékesszóló bizonyítása, „az árvák könnyeinek tengerén való navigálás” veszélyességének és embertelenségének ecsetelése, az árvák a pénzt végül is csak úgy kapták meg, hogy az alperes helyett valaki letette az összeget, így a per hosszas huzavona után végetért.⁸⁴⁽⁴⁷⁾

²¹⁹1845-ben említik utoljára Felső-Pásztori tagosítási perét.⁸⁵⁽⁴⁸⁾ Mint az iraton olvasható, a pert 1845. aug. 27-én adták be, a tárgyalást szeptember 27-re tűzték ki, Káldy József alispán lesz a per lefolytatója. Több adat sem a peres iratanyagban, sem a közgyűlési jegyzőkönyvekben nem maradt fenn. Ez azt valószínűsíti, hogy a tagosítási per elhúzódott 1848 utánra, de a kimeneteléről későbbi adatunk sincs. Valószínű, hogy a tagosítás megtörtént, esetleg gyakorlatilag már a per befejezése előtt is. Ez tulajdonképpen a közbirtokosság legfontosabb kööttségeinek megszűnését jelenti, amit majd a polgári tulajdonjog tesz teljessé, megszüntetve ezzel a kuriális nemesi közbirtokosság sajátos különállását. Ekkor veszi kezdetét a nemesi község újabb kori fejlődése.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Faragó Sándor: A Rábaközi Múzeum alapítása és első tíz éve

Faragó Sándor: A Rábaközi Múzeum alapítása és első tíz éve

1. A Néprajzi Múzeum Értesítőjének 1940-es évfolyamában (438. 1.) „Néprajzi gyűjtemény a kapuvári Polgári Iskolában” címmel rövid ismertető méltatás jelent meg a korábbi évek gyűjtőmunkájának akkor még látható eredményeiről, arról, hogy „az iskola folyosóján ízlésesen felállítva, keretbe foglalva megtaláljuk a kapuvári jellegzetes ruhadarabokat.” Ezt a kis gyűjteményt nagy lelkesedéssel, a tanulók bevonásával, az iskola egyik tanára, Szücs Károlyné teremtette meg. Megérdemelte az elismerést, hisz akkor, 1929-ben készült a kis kiállítás, még olyan darabokat is meg tudtak menteni, melyeknek ma már hírmondója sincs. Idekerültek azok a régészeti szórványleletek is, melyek a környező községek határában kerültek elő. Volt itt szép (magyar) éremgyűjtemény is. Fényképes tablók szemléltették a település formáját,

hagyományos kapuvári parasztszobát, konyhát, jellegzetes utcákat stb. Ezt a kiállítást látva joggal fejezte be a cikkíró idézett írását: „Reméljük, hogy a gyűjtemény alapja lesz egy helyi néprajzi múzeumnak!”

A remény és megvalósulás között éppen két évtizednek kellett eltelnie. Jött a háború, az iskola hadikórház lett, a tanítás is másutt folyt. A felszabadulás után Szücs Károlyné Győrbe került, nem volt utóda senki: gazdátlan maradt a sok érték. A háborús évek zűrzavarában a leltárak megsemmisültek, az anyag is egyre fogyott. Az üvegek összetörték, a textíliák porosodtak, fakította, mállasztotta őket a nap. Lomtárba kerültek a gonddal összeállított tablók, értékes helytörténeti fényképek semmisültek meg. Az „iskolamúzeum” csak az egykori polgáristák emlékezetében maradt fent. (Szomorú példa ez az „iskolamúzeum”-ok esetlegességére.)

2. 1957-ben érlelődött tette az elhatározás: meg kell menteni a még fellelhető emlékeket, előlről kell kezdeni mindent. Egyre határozottabb lett a társadalmi igény erre, nem hiányzott a lelkesedés sem. Az anyagot válogatás nélkül egy kis csoport, a Hazafias Népfront Megyei és Járási Bizottságának aktív támogatásával gyűjtötte. A begyűjtött anyag raktára egy magánlakás előszobája lett. Volt ott – a népviseleti darabok mellett – mángorlófa és faszobor, faragott hátú parasztszék és kelta urna. A gyűjtésnek gyorsan híre ment és az addig őrzött vagy megsemmisítésre szánt darabokat szívesen adták át a kapuváriak.

220 Néhai Csatkai Endre és két munkatársa (Domonkos Ottó és Nováki Gyula) őszinte segíteni akarással támogatták a kezdeményezést, szükségesnek vélték, szakmai tanácsokat adtak, s felhívták a minisztérium figyelmét (Kapuvár a soproni Múzeum gyűjtőterületéhez tartozott) a kapuvári kezdeményezésre. Felsőbb szervek Kapuvárott való megjelenése újabb lendületet adott a munkának. Ez viszont azt eredményezte, hogy a helyi szervek is fokozottabban támogatták, egyelőre csak erkölcsileg a kutatómunkát. A cél most már az volt: átvinni a köztudatba az alakulató múzeum jelenlétét. Ennek – a dolog természetéből következőleg – legkézenfekvőbb módja: egy kiállítás megrendezése. A járási és községi vezetők erre a célra a KIOSZ nagytermét jelölték ki. (Ma a Szabó KTSZ egyik részlege.) Elkezdődhetett a munka. Ahány vitrin, annyiféle volt. A rajztanárok a feliratokat, grafikonokat készítették. A KISZ-esek a szállításban segítettek. A terem színpadán, kölcsönként bútorokból összeállt egy kapuvári parasztszoba. Minden készen állott a „bemutatkozásra”. Szerény, de nyomtatott (!) meghívók százai adták hírül:

„A Hazafias Népfront Kapuvári Járási Bizottság meghívja Önt a Kapuvárott a KIOSZ (volt Ipartestület) nagytermében megnyitandó KAPUVÁR A MÚLTBAN ÉS A JELENBEN című kiállításra. A kiállítást 1958. évi október 19-től november hó 19-ig tartjuk nyitva.”¹⁽⁴⁹⁾

Ezt a legelső, nagyon szerény kivitelezésű kiállítást Mihálka Jenő gimnáziumi igazgató nyitotta meg. A sok-sok látogató lelekes támogatója lett a múzeumügynek. A megyei lap is beszámolt a kiállításról. Ez az első sajtóhír a „múzeum”-ról:

„Kiállítás Kapuvárott.

– Kapuvár múltja és jelene – címmel kiállítás nyílt Kapuvárott a KIOSZ helyiségében. A kiállítás bemutatja a látogatóknak a község fejlődését. A környéken talált kő- és bronzleletek azt mutatják, hogy itt már az ókorban (!) is éltek emberek. Ezután a középkor leletei mintegy átvezető hidat teremtenek a kapuvári parasztmozgalmakhoz. Dokumentumok bizonyítják, hogy a parasztság helyzete milyen súlyos volt. Ezután az 1848-as szabadságharc dicső napjainak emlékeit láthatják a vendégek. A Kossuth-bankó és a 48-as kard mellett plakát, amely hirdeti még most is, kik vettek részt a szabadságharcban. Az 1848-as emlékek mellett az 1919-es Tanácsköztársaság eredeti pártkönyvei és Varga Tibor arcképe, akinek nevét a kapuvári Munkásőrszázad viseli. Az első világháború emlékeit a jelen eredményei követik: a kapuvári

Termelőszövetkezet fejlődése, a község távlati terve. Külön sarkot díszít a híres, ősi kapuvári népművészet. A kiállítás egy hónapig lesz nyitva.”²⁽⁵⁰⁾

A megyei lapnak ez a rövid híradása csak tovább érlelte egy állandó múzeum létesítésének gondolatát. Igaz, hogy az egy hónap hamar elröppent, a kiállítást le kellett bontani és a tárgyak visszakerültek a Deák Ferenc utcai előszobába, de akkor már a múzeum megléte a köztudatban volt. Öregbítette ezt a soproni Liszt Ferenc Múzeumnak a Földvárdombon végzett ásatása, melyről a megyei lapban az ásató régész, Nováki Gyula számolt be, és azt írta, hogy az őskori sánc feltárása a „kapuvári múzeum érdeme”.

Fonák volt ez az akkori helyzet! Ténylegesen – legalább is de iure – nem volt még múzeum, nem volt sem helyiség, sem anyagi alapja, mégis a közvélemény már mint működő intézményt tartotta számon. Leletbejelentések történtek, melyek sorából messze kiemelkedik a veszkényi X. századi magyar köznépi temető. Ennek első, akkor még restaurálatlan leleteit a kapuváriak csodálhatták meg először. 1959-ben emlékezetes évfordulóra készült az ország, a Tanácsköztársaság kikiáltásának 40. évfordulójára. Fokozott erővel indult meg az emlékek gyűjtése. A helyi és járási párt-²²¹és tanácsi vezetés egyenesen igényelte, hogy a helyi ünneppsorozatba beépítve, rendezzen a „múzeum” kiállítást.

Áder János 19-es veterán nyitotta meg 1959. március 18-án a „Kapuvár, 1919” c. kiállítást, ugyancsak a KIOSZ nagytermében. A vendégkönyvbe néhai Áder János a következőket jegyezte be: „A kiállítás anyagát szemlélve felelevenedik bennem ezen dicső harc emléke. A kiállítás minden elismerést megérdemel.”

Egy hónap elteltével ezt a kiállítást is le kellett bontani, a tárgyak visszakerültek az „előszobába”, nem szolgálhattak felvilágosító, nevelő célokat. A helyzet egyre tarthatatlanabbá vált: mind sürgetőbben jelentkezett a múzeum állandó üzemeltetésének szükségessége. Nem a támogató jóakarata hiányzott – ebben eddig sem volt hiány –, nem volt megfelelő jogcím a támogatásra. A helyi erők nem voltak elegendők. Már-már úgy látszott, hogy a múzeumügy zsákutcába került. Ekkor jelent meg Lőrincz Loránd tollából a „Kisalföld”-ben egy terjedelmes cikk,³⁽⁵¹⁾ az alábbi nagybetűs címmel: Adjon-e anyagi támogatást a Művelődésügyi Minisztérium a Kapuvári Múzeumnak? Felelet: igen.”

Rábaközi Múzeum 1. terem

Múzeumtörténeti szempontból – később – érdekes lehet a cikkíró értékelése:

„Két apró helyiség zsúfolva van a kapuvári múzeum több mint ezer leltározott tárgyával. A nagyobb múzeumi helyiségben, amely előszobának született, s mint ilyen, alig alkalmas többre, mint hogy három-négy ember valahogy megforduljon benne, régi cseréptárgyakat, népviseleteket, egyéb néprajzi tárgyakat és fegyvereket látunk. A régi ládából gondosan őrzött okmányok is előkerülnek, [222](#)némelyik celofántokot kapott, hogy tovább ne rongálódjék. A falon bekeretezett írások is láthatók, az 1826-os kapuvári parasztlázadásról. Itt vannak az értékes kapuvári népviseletek, melyeket a Megyei Tanácstól kapott 5000 forintból vásároltak.[4\(52\)](#) A kisebb helyiség a nagyobból nyíló csöpp kamra. Egyik legértékesebb tárgy itt egy faszobor. Itt van az iroda is, rőfnyi hosszú leltárkönyvvel és egyéb kimutatásokkal, vagy hat helyre könyvelődik itt minden tárgy, pontos leírásokkal, akár csak a nagy múzeumokban. Itt van a 800 darabból álló fényképgyűjtemény, számozva, leltározva, mindegyiknek a hátán is felírva, hogy hol, ki, mikor készítette, kit és mit ábrázol a kép. A Minisztérium Múzeumi Főosztálya által küldött leltárkönyveket Faragó Sándor vezeti és ez év áprilisában a községi Tanács leltári ellenőrzést végzett, melyben megállapította, hogy a helytörténeti múzeumot szabályszerűen vezetik, a leltár rendben van és az anyagot két helyiségben tárolják, melyben más, nem a múzeumhoz tartozó tárgy nincsen. Anyag tehát van, szakszerű kezelés és leltározás is van, csak éppen a múzeum vezetőjének lakásán van mindez, akinek nincsen státusa, társadalmi munkát végez.”

A cikk meggyorsította a járási és a községi vezetőknek azt az addig is határozott törekvését, hogy mindkét problémát (helyiség, státus) a legrövidebb időn belül megoldják. A múzeum egyre többet és többet hallatott

magáról leletmentések és publikációk kapcsán.

1959. augusztus 14-én a Járási Tanács Művelésügyi Osztályának határozata alapján a II. sz. Általános Iskola átadta az addig „ott őrzött és a nyilvánosság számára nem hozzáférhető, régebben előkerült leleteket.”⁵⁽⁵³⁾ Összesen húsz darab régészeti tárgyról volt szó, a többi az évek során elkallódott. A lelőhelyek ismeretlenek voltak, „csupán egy bronz karperecnek a lelőhelye volt feltüntetve a régi iskolai leltárban: Babot, Garab János földje, 1927. évben.”⁵

Közben megszületett a múzeum végleges és zavartalan működését biztosító döntés: 1. A múzeum a helyreállítás alatt lévő várban két helyiséget kap. 2. A Járási Tanács – saját költségvetésében – folyamatosan évi 5000 Ft-ot biztosít működési kiadásokra; 3. A múzeum vezetőjét előadónak nevezi ki az akkor még ugyancsak épülettel nem rendelkező Kultúrotthonhoz. Ez a határozat eldöntötte a gyűjtemény sorsát, a múzeum megalapítását. Nem volt ünnepség, nem hangzottak el beszédek; a határozat önmagában mindennél szebb volt! Most már lehetett készülni a megnyitásra, a jövő biztosítva volt. A Járási Tanács újabb 3 ezer forintot adott fali tárlók és tablók készítésére, és úgy intézkedett, hogy a vár földszinti helyiségei közül azt a kettőt kell legelőször elkészíteni, amely a múzeumé lesz.

A Kisalföld 1960. február 6-i számát idézzük:

„Örömmel jelenthetjük, hogy a kapuvári várépület helyreállítási munkáinak befejeztével a múzeum is elfoglalhatja méltó helyét, két parkettázott, jól fűthető szobába. Éppen ideje, hiszen az idén is mintegy 830 értékes tárggyal gyarapodott az anyag és a község lakói és vendégei számára nagyon érdekes és tanulságos lesz a gazdag régészeti, helytörténeti, munkásmozgalmi és népművészeti kiállítások megtekintése.”

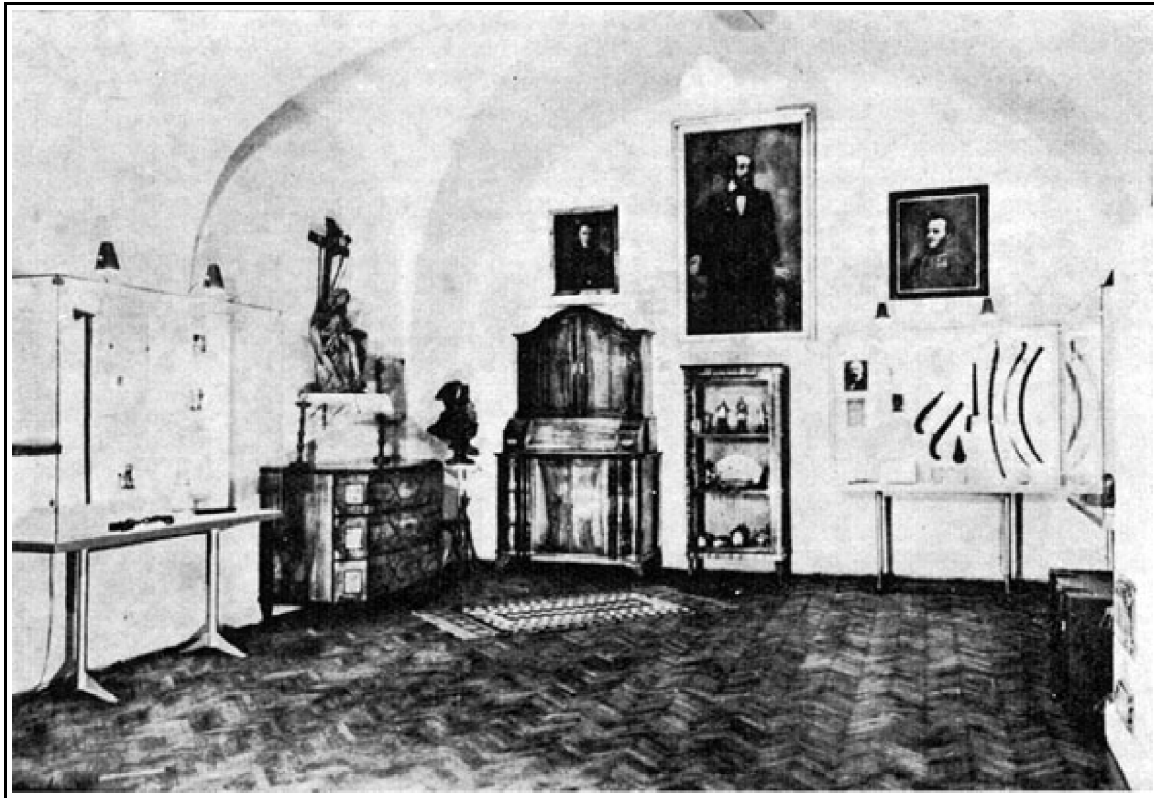
Elérkezett azután az a nap, amikor a tényleges költözködés megtörtént. Iskolásgyerekek vitték kézben a tárgyakat, gimnazista lányok mostak el minden darabot. Ezután következett a tényleges rendezési munka. Raktár nem volt: mindent ki kellett állítani. Az első terem a helytörténeté volt, a második a néprajzé. Ebben állott a jellegzetes kapuvári parasztsarok is. A munkát Domonkos Ottó és Nováki Gyula irányította. Szerény volt terjedelmében és kivitelezésben is ez a kiállítás, de volt!

²²³Március 18-án megérkezett a Művelődésügyi Minisztérium 1857/60. sz. leirata:

„A Kapuvári Helytörténeti Múzeum működését – tanácsi múzeum jelleggel – engedélyezem. A múzeum Kapuvár felszabadulásának évfordulója alkalmából rendezett kiállításának megnyitásához hozzájárulok. Némethi András sk. önálló osztályvezető.”

Az 1940-es remény megvalósult: hivatalosan is múzeum lett Kapuvárott. Állott már a kiállítás is, a posta kikézbcsítette a meghívókat:

„A Kapuvári Járási Tanács Végrehajtó Bizottsága meghívja Önt a Kapuvári Helytörténeti Múzeum első, állandó kiállítására, melyet 1960. évi március 30-án, Kapuvár felszabadulásának 15. évfordulóján délután 6 órakor a Művelődésügyi Minisztérium nevében Dr. Csatkai Endre Kossuth-díjas múzeumi főigazgató h. nyit meg. A dolgozóknak a múzeumot átadja: Szabados Gyula, a Járási Tanács elnöke.”

Rábaközi Múzeum 2. terem

A Párt Járási Bizottságának képviselőjében megjelent Raszler Mihály osztályvezető, aki azóta sem szűnt meg a múzeum érdekeit képviselni, munkáját támogatni. Az érdeklődők zsúfolásig megtöltötték a két helyiséget. Azt eredményezte a megnyitás, hogy a látogatók egyre újabb tárgyakkal gyarapították a gyűjteményt, ebben az első évben 145 tárggyal. Raktár hiányában ezek azonnal kiállításra kerültek, így azután alig néhány hónappal később már a kiállítás elvesztette tematikus jellegét. A Járási Tanács segíteni akart a nehézségeken, ezért a vár udvarán egy garázst átengedett a múzeumnak, ahol – ha nem is az előírásoknak megfelelően, de mégiscsak raktározni lehetett az egyre gyarapodó anyagot.

3. Törekvés volt arra is, hogy a látogatók a gyűjtemény sokrétűségét megismerjék. Szerény előhírnöke volt ez a két vitrin a későbbi időszaki kiállításoknak. A sorban [224](#) az első a „Bábsütő emlékeink” volt. Mindezzel párhuzamosan változatlan lendülettel folyt Kapuvárott és a környéken a régészeti kutatómunka. Ennek egyik kiemelkedő állomása az Osli határában megtalált és éveken át folyamatosan feltárt kelta temető. Ismeretes, hogy országosan is ekkor kerültek tanácsi kezelésbe a múzeumok. Ezek közé sorakozott fel immár azonos jogállással a Kapuvári Helytörténeti Múzeum is. A nem kis jelentőségű eseményt így őrizte meg a jegyzőkönyv:

„Készült Kapuvárott, 1962. március 29-én a Járási Tanács kistanácsstermében a megyei múzeumszervezet értekezletén.

Jelen vannak: Kovács István a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári és Múzeumi Főosztály, Zuber Titusz és Molnár Ernő a Megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztály képviselőjében.

Szabados Gyula a Kapuvári Járási Tanács Vb elnöke; Etlinger József népművelési felügyelő; Kamenár Ferenc Kapuvár Község Tanácsának VB elnöke; Sipócz Sándor az MSZMP Kapuvári Járási Bizottsága és Varga Imre a Községi Bizottság képviselőjében.

Jelen vannak a múzeumok kiküldöttei. Győri Xantus János Múzeum: Czigány Béla és Dévényi Józsefné, Mosonmagyaróvári Hansági Múzeum: Pusztai Rezső; Soproni Liszt Ferenc Múzeum: Dr. Csatai Endre, Domonkos Ottó és Nováki Gyula; Kapuvári Helytörténeti Múzeum: Faragó Sándor, és végül Szakács Péterné jegyzőkönyvvezető.

Uzsoki András betegsége miatt az értekezleten nem jelent meg.

Zuber Titusz köszönti a megjelenteket. Elmondja, hogy a megyei szervezet azért tartja első értekezletét éppen a kapuvári Múzeumban, mivel itt a múzeum kapcsolata a helyi párt- és tanácsi szervekkel példamutató. Javaslatot tesz a napirendre:

1. Kovács István: a tanácsok és múzeumok kapcsolata.
2. Molnár Ernő: Jelentés a mosonmagyaróvári és kapuvári múzeum kapcsolatáról;
3. Faragó Sándor: A kapuvári múzeum beszámolója és munkaterve;
4. Vita.

(A továbbiakban csak azokat a részleteket idézzük, melyek a kapuvári Múzeumra vonatkoznak.)

Kovács István előadja, hogy a Győr-Sopron Megyei Múzeumszervezethez a következő múzeumok tartoznak: Győri Xantus János Múzeum mint megyei múzeum, a Soproni Liszt Ferenc Múzeum, a Mosonmagyaróvári Hansági Múzeum és a Kapuvári Helytörténeti Múzeum. Közvetlen felettese a Megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya.

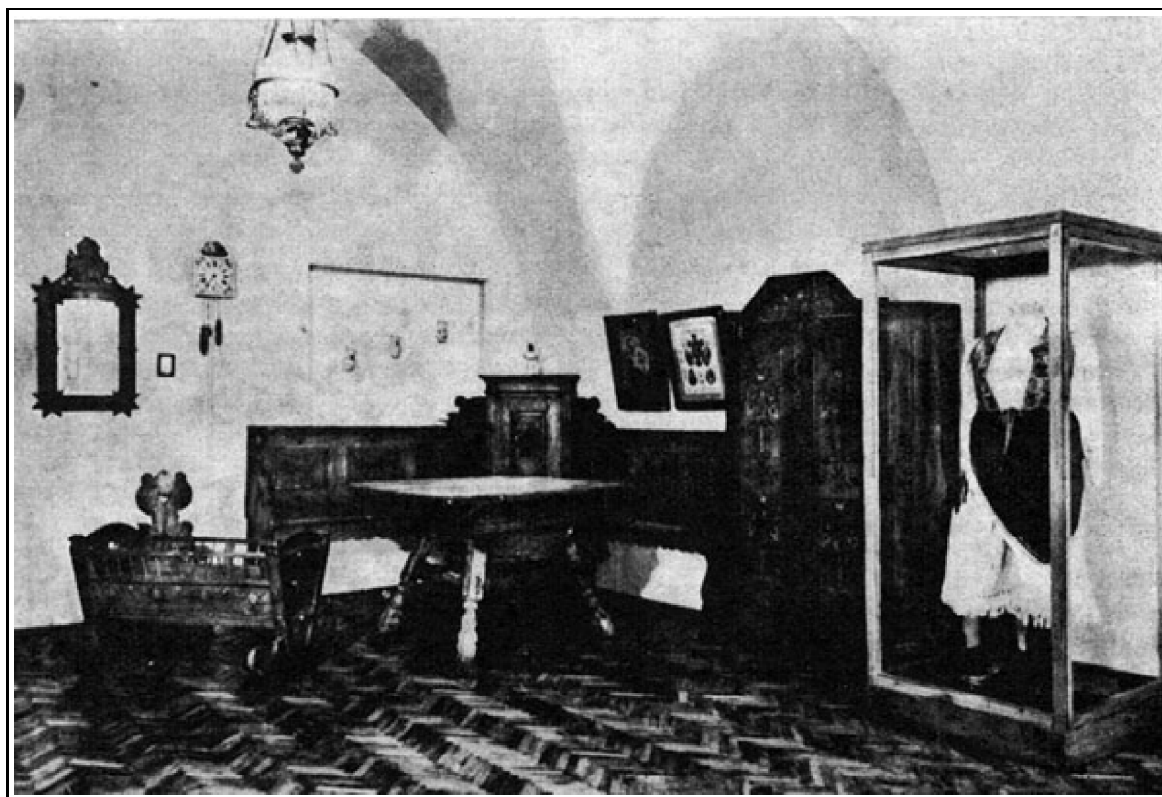
A Főosztály ugrásszerű fejlődést vár a tanácsosítástól. A kapuvári Múzeum példája igazolja, hogy ahol jó a kapcsolat a tanács és a múzeum között, a fejlődés biztosított.

Molnár Ernő a távollévő Uzsoki András helyett számol be az év eleje óta végzett felmérésekről. Az óvári és a kapuvári múzeum helyzetét vizsgálták felül. Elmondja, úgy tapasztalták, hogy Kapuvárott a múzeum és a tanács kapcsolata nagyon jó. A Megyei Tanácsnak az a terve, hogy a kapuvári múzeumot tájlevegű néprajzi múzeummá fejlessze, melyet országos példaként szeretnének állítani. A kapuvári Múzeum részére a Főosztálytól, különös tekintettel a nyári jubileumi ünnepségére, tízezer forintos támogatást kér. Faragó Sándor röviden ismerteti a Múzeum megalakulásának körülményeit, beszámolt a múzeumban végzett munkáról. A gyűjtemény jelenleg 3516 darabból áll és a megnyitása óta eltelt két esztendő alatt 8 ezer látogató tekintette meg a kiállítást. Jelenleg a múzeum új, állandó kiállítást tervez. A kiállítás rendezését a raktárhiány akadályozza. Kéri Szabados Gyula elvtársat, hogy a megígért raktárat minél előbb 225 bocsássa rendelkezésre. Kéri ugyanekkor a művelődésügyi szerveket, hogy a betűíró Medgyesi Miklós rajztanárnál hassanak oda, hogy a tavaszi szünetben a feliratokat elkészítse. Röviden jelentést tesz a kapuvári II. sz. Általános Iskola tulajdonában lévő néprajzi tárgyakról, hogy azokat mint meg nem ismételhető nemzeti értékeket a múzeum számára adják át. Ugyancsak kéri a Főosztályt, adja meg az engedélyt arra, hogy a nyári jubileumi ünnepségre a Soproni Állami Levéltárból a III. István-féle oklevél kikölcsönözhető legyen.

Molnár Ernő javaslatára az értekezlet a beszámolót elfogadja. A II. sz. Általános Iskola gyűjteményével

kapcsolatban felhívja a járási Művelődésügyi Osztályt, hogy a tárgyakat haladéktalanul adják át.

Kovács István a kért tízezer forintos támogatást kilátásba helyezte, illetve amennyiben megfelelőbb, tárlókat bocsát a múzeum rendelkezésére.”⁶⁽⁵⁴⁾

Rábaközi Múzeum 3. terem

Az idézett jegyzőkönyvi részletek dokumentálják, hogy a múzeum túljutott az első nehézségeken, elfoglalta helyét a megyei szervezetben, élvezte a helyi és megyei támogatáson túl a minisztérium támogatását is. Szükség is volt minderre, hisz jubileumra készült Kapuvár: annak megünneplésére, hogy 800 évvel azelőtt, 1162-ben említette III. István egyik oklevele először a község nevét.

Lebontottuk az első állandó kiállítást, megkezdődött a tárgyak válogatása, előkészítése. A Járási Tanács átengedett egy helyiséget, a kiállítási termeket újra festette, a Minisztérium pedig új, ízléses és korszerű vitrineket biztosított. Az ünnepi hét előkészületei megkezdődtek. A múzeum vezetője levéllel fordult Kapuvár nagy szülőttéhez, ^{226a} Kossuth-díjas Pátzay Pál szobrászművészhez és kérte, hogy a jubileumra gazdagítsa néhány alkotásával szülőhelyének múzeumát. A levélváltásnak, személyes megbeszélésnek az lett az eredménye, hogy a Mester 10 alkotását adományozta a Múzeumnak.⁷⁽⁵⁵⁾ Az adományozás némileg módosította a kiállítási tervet: a két terem közül az egyikben a Pátzay-szobrokat helyeztük el, a helytörténeti kiállítás, az első terem tömörebb lett. Ugyanakkor Szabados Gyula, a Járási Tanács elnöke hozzájárult ahhoz, hogy az emeleti galérián néprajzi kiállítást rendezzünk. A „Kisalföld” az ünnepi előkészületről így számolt be:

„Az ünnepi napok alkalmával teljesen új anyag kerül a tárlókba, tablókra és szekrényekbe. Körülbelül

kétezer a kiállításra kerülő tárgyak száma. Elhelyezésük tárlók hiányában gondot okozott volna. Nagy segítség volt, hogy a Soproni Liszt Ferenc Múzeum 12 tárlót és 10 nagy tablót ajándékozott Kapuvárnak, a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya pedig három vitrint és 5 ezer forint készpénzt utalt át a Múzeumnak.”

1962. június 10-én, vasárnap délelőtt 10 órakor nyitotta meg ezt az új, állandó kiállítást Boross Dezső, a Megyei Tanács Művelődési Osztályának vezetője. A járási és községi vezetőkön kívül ott voltak a megyei vezetők, a társzmúzeumok képviselői, de megtisztelte a megnyitót megjelenésével Pátzay Pál is, akit röviddel a megnyitó után, az ünnepi tanácsülés Kapuvár díszpolgárává választott. A múzeum elhelyezési gondja csak fokozódott, hisz a Pátzay-teremben más anyagot nem lehetett kiállítani, sőt ami korábban ott volt, az is szükségképpen raktárba került. A szűkös állapot arra jó volt, hogy minden illetékes belátta: elodázhatatlan a múzeum további bővítése.

4. 1963-ban szomorú körülmények között jutott a múzeum egy örökséghez. A kapuvári származású rajztanár, Csipkés Kálmán Sopronban élt, súlyos betegségben. „A magánosság egyre jobban ránehezedett kedélyére, nem élt hozzátartozója,... nem remélt békés öregséget, így egy elkeseredett pillanatában öngyilkos lett. Kapuvárott temették el, szülővárosában, ennek fejededző múzeumára hagyta gondosan őrzött műtárgyait, amelyektől legnagyobb nyomora idején sem vált meg.”⁸⁽⁵⁶⁾ A Kapuvári Rábaközi Múzeum Baráti Köre halálának évfordulóján koszorú elhelyezésével tiszteleg emlékének, a város pedig gondoztatja sírját.

1963 őszén ünnepelte a Kapuvári Önkéntes Tűzoltó Egyesület alapításának 90. évfordulóját. A Járási Tűzrendészeti Parancsnokság felkérte a múzeumot: mutassa be kiállításon e 90 évnek a történetét. Ez volt a múzeumban az első olyan időszaki kiállítás, amelyet nem a már meglévő anyagból rendeztünk, hanem tudatosan irányított és szervezett gyűjtőmunka alapján. Annál is inkább keresztülvihető volt ez, mivel a járás (akkori kapuvári járás) összes tűzoltóegyesületei mozgósíthatók voltak erre a célra. A kiállítás címe: „Az Önkéntes Tűzoltó Egyesületek Emlékei” volt. Az egy hónapig tartó kiállítással párhuzamosan más rendezvények is voltak, (állandó tűzrendészeti bemutató, filmvetítés, stb.), a rendező szervek az időszakot „tűzrendészeti hónap” nyilvánították. A kiállításnak és a hozzá kapcsolódó rendezvényeknek emlékezetes volt a sikere.⁹⁽⁵⁷⁾ Ez az egy hónap újra csak a múzeum gondjaira irányította a járás és a község vezetőinek figyelmét, hiszen a múzeum beigazolta: még további jelentős, művelődéspolitikailag fontos feladatok betöltésére alkalmas és képes, ha javulnak körülményei. Így született meg az elhatározás a múzeum bővítésére. ²²⁷Az 1958/59. évi átépítéskor a várépület udvari oldalán a bejárati rizalittól jobbra és balra egy-egy nyitott, árkádos folyosót képeztek ki. A Járási Tanács hozzájárult ahhoz, hogy ezek beüvegezésével kiállító helyiséget képezzünk ki. A Megyei Tanács a munkálatokhoz a szükséges összeget biztosította. Elkészült a kiállítás tématerve: egyik oldalon helytörténeti kiállítást kell rendezni, a másik oldalon pedig képző- és iparművészeti anyag kerüljön bemutatásra. Ennek a kiállításnak rendezését és nagyon ízléses grafikai munkáját a győri Cseke Rudolf végezte. Október 1-én, az Országos Múzeumi Hónap első napján a megyei értekezlet újra csak a kapuvári múzeumban volt. Ott voltak a múzeumok dolgozói, a főosztály képviselőjében pedig Kovács István osztályvezető, aki ekkor adta át a múzeum igazgatójának a „Miniszteri dicséret”-et. Este 6 órakor ő nyitotta meg az új állandó kiállítást, a „rábaközi Múzeum” új kiállítását. (Közben ugyanis, míg a rendezési munkák folytak, kértük, hogy ezt a nevet vehesse fel a múzeum, mivel a vár, melyben van, évszázadokon át a történelmileg kialakult Rábaköz gazdasági és katonai központja volt. A főosztály 68.886/64. sz. leiratában hozzájárult ahhoz, hogy a múzeum hivatalos neve: Kapuvári Rábaközi Múzeum” legyen.)

Rábaközi Múzeum 4. terem

A múzeum tevékenysége természetesen nem szűkölt le kiállítások rendezésére, folyt a munka, a múzeumi munka minden területén. Éppen az 1964. év erre nagyon jó példa. Egy terepbejárás alkalmával vált ismeretessé Kapuvár-Kistölgyfa határában egy Árpád-kori telep, ahol két egymást követő évben is leletmentést végeztünk. Utalhatunk továbbá a hosszúdombi kései avar temető leletmentésére, melyet később Tomka Péter folytatott. Rámutathatunk a publikációkra is, hogy igazoljuk állításunkat. Ismert és elismert lett a múzeum az egész járásban. A Járási Tanács Végrehajtó Bizottsága 1965. január 8-án megtartott ülésén megtárgyalta a múzeum tevékenységét, és a további segítség módjait keresve az alábbi határozatokat hozta:

2281. „A Járási Tanács Végrehajtó Bizottsága felhívja a járás termelőszövetkezeteit, a községi Tanács VB vezetőit, hogy a birtokukban lévő, de már nélkülözhető mezőgazdasági munkaeszközöket (henger, borona, stb.) adják át a múzeumnak.

2. A Végrehajtó Bizottság felhívja a Népi Együttest és a Járási Művelődési Otthont, hogy kelléktárából azokat az egyedi ruhadarabokat, melyek ma már nem szerezhetők be, s melyek nélkülözhetők, adják át a múzeumnak.

3. A Végrehajtó Bizottság a Művelődési Osztályon keresztül felhívja a járás Általános Iskoláit, hogy a régi iskolai szemléltető eszközöket, iratanyagot, megőrzés és feldolgozás céljából adják át a múzeumnak.”¹⁰⁽⁵⁸⁾

Ugyanez év július 19-én a Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága is foglalkozott a múzeum tevékenységével, elismerve a végzett munkát, a múzeum dolgozóit dicséretben részesítette és támogatásként 1500 Ft értékben egy barokk szekrényt vásárolt a múzeum részére. Közben már országszerte, így

Kapuvárott is folytak az előkészületek a felszabadulás 20. évfordulójának megünneplésére. Széles körű gyűjtőmunka kezdődött a múzeumban is: igen jelentős volt a feltárt anyag mind mennyiségben, mind minőségben. A „Kapuvár 20 éve szabad” című kiállítást még megnyitotta Raszler Mihály az MSZMP Járási Bizottságának első titkára, azonban a száj- és körömfájás miatt a hatóságok a múzeum látogatását is – más intézményekhez hasonlóan – betiltotta. Nagy kár, hogy viszonylag csak keveseknek állott módjában ezt a kiállítást megtekinteni. A „Kisalföld” a kiállításról: „Ahol a történelem tényeit a jelen okulására használják” címmel terjedelmes méltatást írt.¹¹⁽⁵⁹⁾

1966. január 14-én a Járási Tanács Végrehajtó Bizottsága ismét értékelte a múzeum tevékenységét. A Múzeumi Főosztály képviselőjében részt vett a VB ülésén Kapusi András. Idézzük a VB itt hozott 4/1966. sz. határozatát:¹²⁽⁶⁰⁾

„A Végrehajtó Bizottság a Kapuvári Rábaközi Múzeum jelentését az 1965. évben végzett tudományos és népművelő munkájáról elfogadja és az alábbiakat rendeli el:

1. A Végrehajtó Bizottság Faragó Sándor elvtársat, a Kapuvári Rábaközi Múzeum igazgatóját az elmúlt időszakban végzett eredményes munkájáért dicséretben részesíti.
2. A Végrehajtó Bizottság a Művelődésügyi Osztályon keresztül felhívja az iskolákat arra, hogy az elavult szemléltető eszközök selejtezéséről értesítse a múzeumot, hogy a múzeum részére értékes anyagot kiválogathassa. Ezen anyagokat adják át a múzeum részére.
3. A Végrehajtó Bizottság elhatározza, hogy létre kell hozni a Múzeumi Legújabbkori Történelmi Bizottságot, melynek feladata: tárgyi és archiválási anyag gyűjtése, szem előtt tartva a Tanácsköztársaság 50. és a felszabadulás 25. évfordulóját. A Múzeum és a Művelődésügyi Osztály dolgozza ki e Bizottság munkatervét, bontsa le személyekre, s erről tegyen jelentést a Végrehajtó Bizottságnak.”

Tudatosan idéztük, talán kissé terjengősnek tűnően is a tanácsi jegyzőkönyvet, de hisz ez a legkézenfekvőbb módja annak láttatására: a múzeum rövid néhány esztendő elmúltával bekerült Kapuvár működési-népművelési vérkeringésébe, tevékenységét ismerik és elismerik erre az időre város-, sőt megyeszerte. Jelentős haladás ²²⁹volt az év folyamán, hogy tetszetős kivitelben, képekkel illusztrálva megjelent az első nyomtatott kalauz: „A Kapuvári Rábaközi Múzeum és kiállítása”¹³⁽⁶¹⁾ címmel. Ebben az évben rendeztük meg először Kapuvárott a „Megyei Honismereti Napok”-at. Meg kell mondanunk azt is, hogy ez alkalommal nem kapcsolódott be teljesen ebbe még a múzeum. Nem volt ugyanis még kellően tisztázva: ez vajon a kapuváriak önálló rendezvénysorozata-e, avagy több, különböző megyei rendezvénynek Kapuvárra való helyezése. Azóta természetesen más a helyzet, visszatérő központi rendezvénye ez Kapuvárnak. Ennek megfelelően már a II. Megyei Honismereti Napokra külön készült a múzeum is. Először is a Járási Tanács emeleti galériájában tíz falitárlóban új, viselettörténelmi kiállítás készült: az egyik árkádos csarnokban pedig Lakatos József: „Üzenetek faluról” c. kéпкиállítása várta a vendégeket.

5. Az 1967. évi Múzeumi Hónappal megkezdődött a nagy évfordulóra való emlékezés. Sorban az első a Nagy Októberi Szocialista Forradalom jubileuma volt. Október 28-án Tatai Jenő, a Járási Tanács elnökhelyettese nyitotta meg az „50 év harca és győzelmei” című kiállítást. A megnyitó ünnepség a nagy tanácsteremben volt, melyen megjelentek a járás és község dolgozói, vezetői, kis- és nagy diákok, zsúfolásig megtöltve a termet. Megjelent egy népesebb szovjet katonai küldöttség is, ott voltak az egykori kapuvári internacionalisták. A nyitó közönség állva hallgatta végig hanglemezről Lenin beszédét, majd Tatai Jenő emlékezett meg az újkori történelem hajnaláról. A szovjet delegáció vezetője díszes oklevelet és

egy Lenin képével díszített, hímezett zászlócskát adott a múzeumnak. Ezt követően az Országos Béketanács megbízottja a békemozgalomban végzett kiemelkedő munka elismeréseként átadta az aranykoszorús békejelvényeket.¹⁴⁽⁶²⁾ E központi kiállítással párhuzamosan a múzeum készített egy azonos témájú vándorkiállítást, amely a következő, november hónapban eljutott a járás minden nagyobb községébe. A kiállítás forgalmazása fölött a KISZ vállalt védnökséget. Kiállításaink kapcsán több alkalommal rendeztünk találkozót kapuvári és a járásbeli internacionalistákkal, s ugyanakkor magnószalagra vettük visszaemlékezéseiket. Erre az időre már beigazolódott mindenki előtt, hogy a múzeum a meglévő viszonyok között nem képes időszaki kiállításokat szervezni és rendezni, márpedig ezek esetről esetre jelentős tömegeket mozgatnak meg. Pillanatnyilag más megoldás nem volt: a pártbizottság átengedte nagytermét ilyen célokra. Megoldás volt ez, de jelentette azt is, hogy kiállításaink még inkább szétszóródtak. A III. Megyei Honismereti Napok (1968) keretében az augusztus 20-i kiemelt megyei rendezvény volt. Kiállításunk: „Ősi földön új élet”, a kapuvári parasztok, egykori cselédek robotos múltja mellett bemutatta a szövetkezeti jelent, vázolja a jövőt is. A kiállítást megtekintette Pullai Árpád, az MSZMP Központi Bizottságának titkára is, aki a vendégkönyvbe a következőket jegyezte be: „Őszintén és nagyrebecsüléssel köszönöm, hogy meghívtak e kiállításra. Talán ezt is lehetne címként adni: „Csepp a tengerben”. Gratulálok a rendezőnek. Pullai Árpád.”

Az ezévi Országos Múzeumi Hónapra helyeztük a magyarországi forradalmakhoz kapcsolódó időszaki helytörténeti kiállítást is. Az „Őszirózsától a vörös csillagig” címűben eddig még ki nem állított dokumentumokat, fényképeket, újságokat, tárgyakat tanulmányozhattak a látogatók. Eddig még nem tapasztalt mennyiségben láthatták munkásmozgalmi gyűjteményükből 1918/1919 anyagát. Ennek a kiállításnak tartalma, a hozzá kapcsolódó vetélkedők és előadások félreérthetlenné tették mindenki számára a múzeum pártos elkötelezettségét, a párt és a tanács vezetői pedig felismerték azt a lehetőséget, hogy a múzeum a politikai agitatív munkában is számottevő tényező. A kevésbé látványos, belső munkákról is jelentek meg az újságokban híradások. A sok közül egy valóban említést érdemlő: „Nagyon kedves vendég kopogtatott be a napokban a kapuvári Rábaközi Múzeum ajtaján: a 80 éves Szamuely Tiborné.”¹⁵⁽⁶³⁾ 230 Szamuely Tibornéval 1959 óta tartott kapcsolatot a múzeum. Számos fényképet adott. Élményt jelentő beszélgetéseken túl, a múzeumba írt levelei ma már történeti dokumentum-gyűjteményünket gazdagítják. A felszabadulás 25. jubileumi évfordulója közelgett. A tárgy- és témagyűjtés középpontjában az ellenállási mozgalom és a felszabadulás időszaka került. Reprezentatív kiállítást tervezett a múzeum is, de nem volt még hely. (A történelmi évforduló oldotta meg közvetve ezt is.) A Tanácsköztársaság idején alakult meg Kapuvárott a Sport Egyesület: tíz tablóból álló kiállítást építettünk be a még álló forradalmi kiállításunkba, a pártházba, s ezt az „50 éves a Kapuvári Sport Egyesület” című kiállítást¹⁶⁽⁶⁴⁾ már úgy tekinthettük, mint amelyet utolsóként voltunk kénytelenek „házon kívül” megrendezni. Erre az időre már közismertté vált ugyanis, hogy még az év folyamán városi rangot nyer Kapuvár. Felbolygatott méhkassá vált a község: megindult a minden irányú készülődés erre. Hivatalosan is megerősítették később a hírt, hogy megszűnik a kapuvári járás. Jelentette ez ugyanakkor azt, hogy a várban a helyiségek egész sora válik szabaddá. Ismeretes lett, hogy a volt Községi Tanács helyiségei teljes egészében felszabadulnak. (Ez a vár földszintjének egész déli szárnyát jelentette.) A hírre azután a legkülönbözőbb szervek jelentették be igényjogosultságukat. Csak néhányat ezek közül: az ÁFÉSZ reprezentatív vendéglőt akart, pontosabban szeretett volna ott létesíteni. A TSZ irodáinak központosítására szerette volna a kiutalást megszerezni. Voltak, akik óvoda vagy bölcsőde céljára szerették volna birtokba venni. Igaz, hogy mindegyikre szüksége lett volna Kapuvárnak. Igaz volt azonban az is, hogy ha most nem a múzeumé lesz az épületszárny, belátható időn belül nem oldódik meg a múzeum sorsa. Újra és újra rá kellett mutatni a múzeumi állapotok tarthatatlanságára. Segített a véletlen is. 1969 kora nyarán Beled határában ezüstkincslet került elő. 327 darab tallér és egy pohár. Bőségesen beszámolt erről a Kisalföld is.¹⁷⁽⁶⁵⁾ Hetekig beszéltek róla

megszerte, elsősorban Kapuvárott, ahol egy kicsit is büszkék voltak arra, hogy ez a páratlan kincs az ő majdani városi múzeumukat fogja gazdagítani. Az augusztusban megrendezett Honismereti Napokon a leletet már be is mutattuk. Ez az év volt az, amikor a Honismereti Napok rendezvény-sorozatának rendezésében, szervezésében és kivitelezésében döntő szerepet vállalt a múzeum. Augusztus 17-én három kiállítás is nyílt: 1. Arany- és ezüstkincsek megyénkbeli; 2. Festmények és grafikák gyűjteményünkbeli; 3. Népi kerámiák az őskortól napjainkig. A kiállításokhoz színvonalas honismereti tanácskozás kapcsolódott. Nem érdektelen ennek programja. Megnyitót mondott Tatai Jenő a Hazafias Népfront Járási Bizottságának elnöke. – 1. Honismereti mozgalom és szocialista hazafiság. Előadó: Pernes Gyula, megyei könyvtárigazgató. – 2. A helytörténeti kutatás feladatai a felszabadulás évfordulójával kapcsolatban. Előadó: Székely György, tanszékvezető egyetemi tanár, az Országos Helytörténeti Bizottság elnöke. – 3. Korreferátumok: Helytörténeti kutatómunka a Rábaközi Múzeumban. Korreferens: Faragó Sándor múzeumigazgató. – Helytörténeti kutatás és a krónikaírás. Korreferens: Timaffy László tanár. A nagy nap, a városáavatás napja egyre jobban közeledett. Minden vonatkozásban készült erre a község. Készült a múzeum is. A múzeum igazgatója elkészített egy nyomtatott összeállítást: „Jelentősebb évszámok Kapuvár város történetéből” címmel, melyet minden érdeklődő megkapott. A helyhiány miatt nagyobb kiállítást nem lehetett rendezni; a városavatás, 1969. október 1. napjára öt asztali tárlóban a Soproni Állami Levéltár kiállította azokat a féltve őrzött és ritkán látható okleveleket, melyek Kapuvár történetének egy-egy jelentős állomásához kapcsolódtak. A kapuváriak és a vidékről jött látogatók egész napon át láthatták III. István 1162-ből való oklevelét, melyben a vár neve – KAPU – először szerepel a történelemben, királyi és földesúri kiváltság- és céhleveleket stb. stb. Dr. Horváth Zoltán levéltárigazgató fáradhatatlanul magyarul mutatta be ezeket a kincseket.

2316. Utaltunk már arra, hogy több szerv is bejelentette igényét a volt községi tanácsi helyiségekre. Raszler Mihály, a Párt Városi Bizottságának első titkára a város vezető testületei előtt a következő álláspontot képviselte: az igénylők kívánsága nem megalapozott. Miután pedig keresve sem lehetne megfelelőbb körülmények közt a múzeumot elhelyezni, mint abban a várban, melyhez a város történelme fűződik megszületett a döntés: a vár déli földszintes része legyen a múzeumé, alakítsa ki ott új, állandó kiállítását, teremtsen meg a zavartalan múzeumi munkát. Tíz esztendő múlt el a múzeum hivatalos létesítése óta: méltó környezetbe került a gyűjtemény. Az ekkor kapott helyiségek száma kilenc (és három mellékhelyiség). Változatlanul a múzeumé maradt a két, 1964-ben beüvegezett árkád és az udvari raktár. A kiutalással egyidőben párt- és tanácshatározat született: 1970. március 29-én, Kapuvár felszabadulásának jubileumi évfordulóján meg kell nyitni, az új, állandó kiállítást. Úgy tűnt, hogy képtelenek leszünk a feladatot megoldani, hisz kijelölt helyünket csak november végén tudtuk elfoglalni. Kisebbségi átalakítási munkákat is kellett végeztetni: falátörést, parketta gyalulást, festést, meszelést. Az előkészületi munkákkal egyidőben elkészült a kiállítás részletes, kivitelezési (technikai) forgatókönyve. A forgatókönyvet a múzeum igazgatója írta, melyet a megyei szervezet szakmuzeológusaiból alakult bizottság vitatott meg és hagyott jóvá. A Megyei Tanács a kivitelezéshez szükséges anyagi fedezetet biztosította. Még ezek után is jelentkeztek nehézségek. Az idő rövideje miatt alig találtunk kivitelezőt a tárlat elkészítésére. A Kapuvári Vas- és Villamosipari KTSZ vállalata el végül is a munkát. Az idő annyira sürgetett, hogy amint egy vitrin elkészült, azonnal szállították át, hogy az installálás megkezdődhessen. A kiállítás rendezését teljes egészében Zsugonits Imre végezte. A szükséges anyagokat (plexi) a Központi Múzeumi Igazgatóság adta. Ugyancsak a KMI elkészítette a tárgyfeliratokat. Zsugonits Imre az utolsó három héten éjjel-nappal dolgozott, s így március 28-án nyitásra készen állott minden. Az utolsó aktus az volt, amikor a 85-ös műút felőli bejárati kapu fölé elhelyezte a kovácsoltvas betűket: MÚZEUM.

(Ezt a Vagonyár ipari tanulói készítették társadalmi munkában.)

Az új állandó kiállítás tagozódása a következő volt:

1. terem: Kapuvár az őskortól a Nádasdy-birtok elkobzásáig. – 2. terem: A Rákóczi szabadságharctól a XIX. század végéig. – 3. terem: Kapuvári parasztszoba a múlt század közepéről. (Vitrinekben faragások, kerámiák.) 4. terem: Az első világháborútól a városavatás napjáig.

Az egymásba nyíló terem sorból a folyosóra jut a látogató, ahol kilenc fali tárlóban a kapuvári népviselet kapott méltó helyet. Két korábbi bejárást megszüntetve az ajtónyílást beüvegeztettük, amely benyílóban két-két kapuvári pár mutatja az egykori, messze földön híres viseletet. A folyosóról nyíló üvegezett árkádos részbe kerültek Pátzay Pál szobrai és képgyűjteményünk válogatott darabjai.

1970. március 29-e este hat óra, a megnyitás ünnepi órája volt. A múzeum eleget tett az igényeknek: új köntösbe öltözött múzeum köszöntötte a város felszabadulásának napját. Megjelentek az ünnepi megnyitón a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának képviselői, a Megyei Pártbizottság és Városi Tanács vezetői és Kapuvár társadalmának minden rétege. Igen óvatos becslések szerint is ötszázan jöttek el a megnyitóra. Valóban megható pillanat volt, amikor a terem sor lámpái felgyulladtak. Székely György tanszékvezető egyetemi tanár mondott megnyitó beszédet. Beszédében utalt arra az útra, melyet a Rábaközi Múzeum tíz év alatt megtett. Elismeréssel szólt a múzeumban folyó tudományos és népművelő munkáról, melyet a korábbi évek alkalmával módjában állott megismerni. Az Országos Helytörténeti Bizottság, melyet mint elnök képvisel, azzal fejezi ki megbecsülését a múzeum iránt, hogy munkájában fokozottan és változatlanul támogatja. Emlékeztetett arra, hogy a nyitás időpontja – Kapuvár felszabadulásának napja – egy kicsit szimbólum is, szimbolizálja a múzeumi munka alapvető célját: hídnak lenni a múlt haladó hagyományai és a szocialista jövő között. A megnyitás után Wellner István, a Városi Tanács elnöke átvette a kiállítást, megköszönve mindazoknak segítségét, akik [232](#)fáradoztak megteremtésében. Ide kívánczik, hogy egy napi sajnálatos késéssel, 30-án megérkezett Iván Filippovics Kolomoc gárdaőrnagy, Kapuvár első városparancsnoka, kinek emlékéért szerető tisztelettel őrizték a kapuváriak. Megérkezése napján felkereste a múzeumot, meglepetéssel látta 25 év előtti arcképét. A vitrin előtt átadta a múzeum igazgatójának azt a parancsot, melyben – annak idején – Ivanov altábornagy őt Kapuvár városparancsnokává nevezte ki. Egy fiatal múzeum életében ilyen előzmények után megnyitott, valóban korszerű kiállítás nem a befejezést, sokkal inkább a kezdetet jelenti! A kiállítás rendezésének lázas időszakában nem volt idő arra, hogy az északi oldalon megmaradt raktárban kialakítsuk a múzeumi raktári rendet. Ennek megvalósítása volt az első. Vasvázak vitrinek kerültek ebbe az anyag számára kétoldalt úgy, hogy csak egy folyosó maradt középen. Az egyik mellékhelyiséget átalakítottuk fotó-laboratóriummá, hogy a zökkenésmentes munka e téren is biztosítva legyen. Említettük korábban, hogy Szamuelynéval milyen jó volt a kapcsolat. Nos a Nemzeti Galériában megrendezett kiállításának egy válogatását a koratavas folyamán lehoztuk. Megnyitására már nem tudott eljönni: egészségi állapota ekkor már napról napra rosszabbodott. Május hónap újabb feladatot jelentett. 9–17-e között bolgár hetet rendezett a város és ebbe – természetesen – nagyon aktívan kapcsolódott be a múzeum is. E hét legelső rendezvénye is a múzeumban rendezett kiállítások megnyitása volt, melyen a város vezetőin kívül megjelent a Bolgár Kulturális Központ igazgatója is. Kovács Bálint a Városi Tanács titkára megnyitó beszédében – egyebek között – kiemelte, hogy röviddel az új, állandó kiállítás megnyitása után a múzeum már a harmadik időszak kiállítását nyitja meg. Törekvésünk volt az is, hogy a kiállítás mellett „egyéb” rendezvény is szerepeljen. Ilyen volt pl. az az előadás, melyet a múzeum igazgatója tartott a Népfőnt-klubban a magyar–bolgár történelmi kapcsolatokról, vagy a Bulgáriát bemutató filmvetítés. Meggyőződésünk, hogy a múzeumi népművelő

tevékenységnek ez a járható és járandó útja.

Az esztendő folyamán az eddigiektől teljesen eltérő témájú kiállítás megszervezését, megrendezését határoztuk el: „Élet a Hanságban”. Már a nyár folyamán megkezdődött a munka. A Hanságot mint biográfiai egységet még a helybeliek sem nagyon ismerik. Balsai László ny. erdőmérnök évtizedes tapasztalatait öntötte a kiállításba, bemutatva nemcsak a faunát és flórát, de az ember természetátalakító jelenlétét is. Nem lehet azt a sokirányú segítséget meg nem említeni, melyet az erdészetek és vadásztársaságok nyújtottak. Így állott össze egy olyan kiállítás, mely a már említettekén kívül a legújabb tudományos eredményeket reprezentálta a Hanság kialakulásáról, élővilágáról, hasznosításáról. A szakma elismerését a kiállítást megnyitó Kovács István, a Természettudományi Múzeum főigazgatóhelyettese tolmácsolta, aki azért tartotta jelentősnek, mivel országosan is nagyon ritkák az önerőből megrendezett természettudományos kiállítások. Ez a kiállítás is a már hagyományos honismereti rendezvénysorozathoz kapcsolódott, példázva és igazolva, hogy mennyire sok minden beletartozik a honismeret fogalmába. Most is megrendeztük a Tudományos Tanácskozást, melyet jelenlétével megtisztelt és azon két napig elnökölt dr. Székely György egyetemi tanár.¹⁸⁽⁶⁶⁾ E megismétlődően szervezett tanácskozásoknak volt egy ki nem mondott célja: a helyi és országos kutatók közelebbhozása. Ezen a tanácskozáson és az azt követő beszélgetéseken kirajzolódott és megfogalmazódtak a közelebbi és távolabbi jövő kutatási feladatai. Székely professzor, aki – egyebek közt – a Magyar–Lengyel Történész Vegyesbizottság elnöke, arra hívta fel a figyelmet, mennyire elhanyagolt, nem kutatott a legújabb korból éppen a két nép kapcsolata, a hazánkba menekült és itt menedéket kapott több mint százezer lengyel katona sorsa. Feladatnak vettük ezt annál is inkább, mivel közvetlen környékünkön három ilyen menekülttábor is volt. Még be sem fejeződtek a Honismereti Napok, összehívtuk a Baráti Kört és megkezdődött máris a munka. A Megyei Tanács elnöke, Lombos Ferenc ²³³elvtárs hozzájárult ahhoz, hogy a megye valamennyi községének tanácselnökéhez kiküldjük kérdőívünket, hogy fel tudjuk térképezni: hol élnek, hol vannak eltemetve 1939-ben hozzánk menekült lengyelek. Míg a kérdőívek feldolgozása folyt, megindult a vonatkozó tárgyi és dokumentációs anyag gyűjtése. Bevontuk ebbe a munkába a Baráti Kör tagjait. Legnagyobb segítséget azonban a Kapuvárott megtelepedett Jan Sowa (Kapuvárott Száva Jánosként ismerik) nyújtotta. Egyidejűleg a szükséges levéltári feltárást is elvégeztük. A munka előrehaladtával nyilvánvalóvá lett, hogy egy kiállításhoz is elegendő anyag gyűlt össze. Úgy véltük, a Megyei Honismereti Napok megfelelőek lesznek arra, hogy „Lengyel Napot” rendezzünk. Utaltunk már arra, mindenkori törekvésünk volt, hogy egy-egy kiállítás megnyitásához, nyitvatartásához egyéb rendezvényeket is kapcsoljunk. Így tettük ezt most is. Augusztus 24-re tűztük ki a megnyitást, erre a napra meghívtuk a Győr-Sopron megyében megtelepedett lengyeleket és azok családját is. Dél előtt Wellner István tanácselnök köszöntötte a megjelenteket, akik zsúfolásig megtöltötték a nagy tanácstermet, majd ezt követően hangzottak el az előadások: 1. Magyar–lengyel kapcsolatok ezer éve. Előadó: Petneki Áron, az MTA könyvtárosa; 2. Lengyel menekültek az egykori Sopron megyében. Előadó: Faragó Sándor múzeumigazgató. A tanácskozáson felszólalt Stanislaw A. Sochacki, a Lengyel Kulturális Központ Igazgatója is. A tanácskozást követte a kiállítás megnyitása. A megnyitót Sochacki tartotta, aki köszöntve honfitársait méltatta azt az országosan is első kezdeményezést, mely a Rábaközi Múzeum nevéhez fűződik. Megható pillanata is volt a kiállításnak. Egy Krakkóból érkezett vendég, aki a közeli Bregencben volt táborban, hírért vette a múzeum kezdeményezésének, egyenesen ezért ideutazott és átadta itt egykori altiszti sapkáját, mely pótlólag azonnal a tárlóba is került. A nap még további eseményeket tartogatott. Ebéd után a Művelődési Központban baráti találkozón vettek részt a megyebeli lengyelek a város vezetőivel és a Baráti Kör tagjaival. Határozat is született, hogy ezt a létrehozott kapcsolatot fent kell tartani. A jelenlevők együttesen vonultak a temetőbe és megkoszorúzták az egykori bajtársak sírjait. A napnak még nem volt vége: este a Művelődési Központban vetélkedő zárta azt: „Ki tud többet Lengyelországról?” Talán kicsit bővebben ismertettük ezt a

rendezvényt, de újra csak azt akartuk igazolni, hogy múzeumunk mennyire a jelen politikai célkitűzéseit kívánja szolgálni, az ismeretterjesztésen túl a népek, a szomszédok közti barátságot ápolni. Ezzel tulajdonképpen elérkeztünk a jelenbe.

7. Tíz egynéhány év történetét foglaltuk vázlatosan össze. Tegyük hozzá, hogy a legnehezebb tíz évét, az alapítás, a megindulás tíz évét. A múzeum jelenlegi személyi állománya: 1 főfoglalkozású tudományos dolgozó, 1–1 részfoglalkozású adminisztrátor és hivatalsegéd, 2 részfoglalkozású teremőr. A Városi Tanács bekapcsolta a múzeumot is az épület központi fűtőhálózatába. Két könyvtári helyiségünket korszerűsítettük: a falak mentén vas létraállványos polcozatot építettünk ki, amely munkát a Vagonyár végzett el társadalmi munkában. Itt korszerű elhelyezést nyert könyv- és folyóirattárunk. Van jól felszerelt fotólaboratóriumunk, két fényképező- és két nagyítógéppel. Van filmfelvevőnk és magnetofonunk, szóval rendelkezünk mindennel, amit a korszerű muzeológiai munka megkövetel. Tíz éve működik a Baráti Kör, mely a gyűjtő és feldolgozó munkában egyaránt a függetlenített dolgozók segítője. A Baráti Kör most már második éve jelenteti meg negyedévenként tájékoztatóját: MÚZEUMI LEVÉL címmel. A terv az, hogy az 1973. évtől kezdve színesebb tartalmú legyen és mozgósító erőként hasson a tervek megvalósítására. Olyan légkört igyekeztünk kialakítani – véljük ez sikerült is –, hogy a múzeum mindig és mindenki előtt nyitva áll, túl a kiállítások megtekintésén. Azt hisszük, hogy ez nem is kevés eredmény.

234 A GYŰJTEMÉNY GYARAPODÁSA

	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Régészet	40	50	43	42	56	193	59	361	279	127	35	639	1000
Numizmatika	–	–	–	–	–	179	80	118	132	29	12	17	50
Természettudomány	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3
Néprajz	74	53	87	156	112	296	318	153	243	120	120	134	600
Képzőművészet	2	1	10	21	32	34	445	2	426	3	6	–	100
Iparművészet	–	–	–	58	18	6	45	6	45	–	–	1	3
Helytörténet	24	25	5	55	31	77	171	113	338	88	110	43	800
Összesen	140	129	145	332	249	785	1118	753	1463	367	283	834	600

235 FÜGGELÉK

I. A látogatottság alakulása:

év:	látogató:
1958	nincs adat
1959	nincs adat
1960	2744
1961	2135
1962	2321
1963	7143
1964	2697
1965	5106
1966	5128

1967	6925
1968	3975
1969	4260
1970	6461
1971	5797
1972	7497

II. Kiállítások

1958:

1. Kapuvár a múltban és a jelenben

1959:

2. Kapuvár 1919-ben

1960:

3. Kapuvár története (első állandó kiállítás)

4. Kapuvári parasztszoba

5. Bábsütő emlékeink

6. Gyűjteményünk munkásmozgalmi emlékei

1961:

7. Áldozó József parasztfestő gyűjteményes kiállítása

1962:

8. Pátzay Pál szobrai

9. Kapuvári kézimunkák

1963:

10. Gyűjteményünk ismeretlen kincsei

11. Budai Lajos festőművész kiállítása

12. A Kapuvári Önkéntes Tűzoltó Egyesület emlékei

236 1964:

13. Kapuvár és környéke a népvándorlástól az első világháborúig (második állandó kiállítás)

14. A Rábaközi Múzeum képző- és iparművészeti kincsei

1965:

15. Polgári ötvösművészet a 18–19. században (Iparművészeti Múzeum kiállítása)
16. Rábaközi kerámiák
17. 90 éves a volt polgári iskola
18. 20 éves szabad Kapuvár
19. Műemléki helyreállítások Sopronban (a Liszt Ferenc Múzeum vándorkiállítása)

1966:

20. 400 év a magyar iparművészet történetéből (Iparművészeti Múzeum kiállítása)
21. Népi bútorok és háztartási eszközök
22. Megelőző tűzvédelem a mezőgazdaságban és a háztartásban (Tűzoltó Múzeum kiállítása)

1967:

23. Vörös Kapuvár
24. Medgyesy Miklós bemutatkozó kiállítása
25. Rábaközi kerámiák – habán kerámiák
26. Lakatos József monotypiái
27. 50 év harca és győzelme
28. A szovjethatalom 50 éve (vándorkiállítás a járás községeiben)

1968:

29. Ősi földön új élet
30. Megyénk aranykincseiből
31. Csipkés Kálmán hagyatéka (kamarakiállítás)
32. Őszirózsától a vörös csillagig

1969:

33. 50 éves a Kapuvári Sport Egylet
34. A beledi ezüst kincslelet (kamarakiállítás)
35. Arany- és ezüstkincsek
36. Ismeretlen képeink

37. Népi kerámiák az őskortól napjainkig
38. Nyolc évszázad története oklevelekben (A Soproni Állami Levéltár kiállítása)
1970:
39. Kapuvár és környéke története az őskortól napjainkig (harmadik állandó kiállítás)
40. A kapuvári népviselet (állandó)
41. Fegyvertörténeti kiállítás (A Sárvári Nádasy Ferenc Múzeum kiállítása)
42. Szamuelyné Szilágyi Jolán forradalmi grafikái (A Magyar Nemzeti Galéria rendezésében)
23743. A Dimitrov-per (A Bolgár Kulturális Központ rendezése)
44. Cyrill és Metód (A Bolgár Kulturális Központ rendezése)
45. Darabont Tamás festőművész gyűjteményes kiállítása
46. Élet a Hanságban
1971:
47. Új szerzemények
48. Megyénk ifjú faragóművészei
49. Pátzay Pál szobrai és emlékei
1972:
50. Új szerzeményeink 1971-ben
51. Lengyel menekültek az egykori Sopron vármegyében

III. *Egyéb gyűjtemények* (1972. XII. 31.)

Általános történeti dokumentáció	4187 db
Adattár	523 db
Fotó-negatív	5595 felvétel
Diapozitív	199 felvétel
Mozgófilm	80 méter
Könyv	2460 db
Folyóirat	490 db

IV. *Megjelent dolgozatok:*

1. Faragó S.: Adalékok az 1826. évi kapuvári parasztmozgalom történetéhez. SSz. 1958.
2. Faragó S.: Tolnai Antal feljegyzései Széchenyi haláláról s a régi és új nagycenki templomról. SSz. 1960.

3. Faragó S.: Ismeretlen barokk szobor Kapuvár határában. SSz. 1962.
4. Faragó S.: A kapui vár. Arrabona, 1962.
5. Faragó S.: 75 éves a Kapuvári Kórház. Kapuvár, 1962.
6. Faragó S.: Varga Tibor (Kioltott fáklyák c. antológiában. 1963).
7. Faragó S.: Adat Kapuvár régi színeszetéről. SSz. 1963.
8. Faragó S.: Jelentés a Csorna-hosszúdombi leletmentésről. Arch. Ért. 1964.
9. Faragó S.: Leletmentés Farád Káva-dűlőben. Arch. Ért. 1964.
10. Faragó S.: Adatok a kapuvári temetők történetéhez. SSz. 1965.
11. Faragó S.: A Kapuvári Rábaközi Múzeum és kiállítása (Kiállítási vezető. Győr, 1966).
12. Faragó S.: Forradalom Kapuvárott 1918–19-ben (Forradalmi évek tüzeiben c. kötetében. Győr, 1970.).
13. Faragó S.: Buti László beledi paraszt feljegyzései 1839–1875-ig. SSz. 1971.
14. Faragó S.: Hol volt a hagyomány szerint a középkorban Szent-András puszta? Arrabona, 1971.
15. Faragó S.: Mi lehet az igazság Hany Istók körül? (Központi Múzeumi Igazgatóság, 1971.)

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

238 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Palotás Zoltán–Horváth Mihály: Sopron város stabil és mobil népességkategóriái

Palotás Zoltán–Horváth Mihály: Sopron város stabil és mobil népességkategóriái

1. A várostervezés és a városgazdálkodás a gyakorlati munka során hosszú ideig szinte kizárólag az úgynevezett jelenlévő népességkategóriát használta. A IV. ötéves középtávú terv városi ellátási színvonalának mutatóit is ennek felhasználásával dolgozták ki. Ezt a gyakorlatot elsősorban a korábbi statisztikai információs adatszolgáltatás egyoldalúságára vezethetjük vissza. Az elmúlt évek tapasztalatai Sopron városra vonatkozóan is azt igazolták, hogy a tényleges jelenlévő, az ellátandó népesség számában és összetételében egyaránt – főként a mobil népességkategóriák miatt – messzemenően eltér a statisztikai (jelenlévő) népességtől. Ez az eltérés a tanácsi munkában, a várostervezésben és városgazdálkodásban egyaránt, bizonytalanságot, zavarokat okoz. Az eltérések számszerű mértékének és hatásainak kimutatására az ÉGSZI és a Városi Tanács Sopronról részletes elemzést készített. A tanulmány fontosabb megállapításairól az alábbiakban számolunk be. A ténylegesen ellátandó népességszám nem ismerete a tanácsnál elsősorban a népesség ellátásánál jelentkezett. A mobil népességkategóriák által megnövelt ellátandó népességszám Sopron Város Tanácsára többlet-terheket ró. Igaz ugyan, hogy ezek a kategóriák „hoznak is, de ez a hozam általában nem a tanácsi szektornak jut, viszont a ráfordítások itt jelentkeznek. A városban a mobil népességkategóriák okozta egyensúlyhiány (a hozamoknál nagyobb ráfordítások) elsősorban a lakás- és a kommunális ellátás területén jelentős. A kutatási munka első része Sopron város

tényleges ellátandó népessége számának megállapítása volt, beleértve az eltéréseket okozó mobil népességkategóriák elemzését, s ennek ismeretében olyan számítási módszer kidolgozása amelynek segítségével bármely település ténylegesen jelenlévő, ellátandó munkanapi népességszáma kiszámítható. Problémát jelentett, hogy a népesség hét új népszámlálási kategóriáját (jelen- és távollévő, állandóan és ideiglenesen bejelentett, valamint a be nem jelentett népességkategóriák és ezek kombinációi) a KSH még nem hozta nyilvánosságra. Hasonlóan kevés biztos információt sikerült szereznünk az ingázók (dolgozók és tanulók) számáról. A különböző forrásokból származó adatok gyakran ellentétesek. Az idegenforgalom adatai ugyancsak nem tekinthetők megbízhatónak, mert nem terjednek ki az idegenforgalom tényleges, teljes körére. Ilyen körülmények között részben becsült értékkel, illetve mintavételekkel kellett dolgozni. A fő célkitűzés – ismételjük – gyakorlatilag alkalmazható módszer (képlet) kialakítása volt: a tényleges ellátandó népesség számának megállapítására, továbbá ennek a formulának élő tartalommal, konkrét számokkal való kitöltése, tehát a gyakorlati alkalmazáshoz próbaszámítások végzése.

A kutatási munka második részében a népesség (benne a mobil népességkategóriák) kommunális fogyasztását, valamint ezek hatásait vizsgáltuk. Kimutattuk az ingázók részesedését a vándorlási nyereségből, illetve részarányukat az évenként kiutalt lakásokból. Felmértük az ingázóknak és az idegenforgalomnak tulajdonítható kommunális fogyasztást (víz-, elektromos energia, gáz, helyi közlekedés néhány nagyobb létesítménynél évi összegben, a maximum–minimum hónapban, összevetve az igénybe vevők számával). Erre vonatkozóan is módszert dolgoztunk ki: hogyan lehet megközelítően megállapítani azokat a ráfordítási (fogyasztási) különbözeteket, amelyek a mobil népességkategóriákra terhelhetők, naturális és értékmutatókkal kifejezve. Kritika alá vettük a jelenlegi statisztikai információs rendszert, bemutattva, mennyiben alkalmas mindezek kimutatására, s milyen fejlesztés javasolható a tervezéshez.

2392. A település népességének fogalma

Az urbanizálódás fokozódásával mindinkább átértékelődik a település és népességének fogalma. Az a klasszikus meghatározás, hogy „a település a lakóhely és a munkahely egysége” (Mendöl), sok város és község esetében már nem helytálló többé. A település régi, zárt jelentése fellazult, megváltozott. A népesség egy jelentős része nem ott dolgozik, ahol lakik: más, kisebb része az év nagy részében nem tartózkodik (lakik) ott, ahol állandó lakóhelye szerint be van jelenteve. A város tehát már nem „zárt egység”, következően a népesség száma sem meghatározott – egyetlen értékkel meghatározható – fix szám, amint azt a statisztika kimutatja, hanem többé-kevésbé változó érték, a lakosság helyközi (településközi) mozgása folytán. Ez sokrétű – több szempontból differenciálható – jelenség. Egyik fajta megkülönböztetése: a nappali, ill. éjszakai népességváltozást előidéző mozgás, mobilitás. Számos település esetében a mobil kategóriák a népesség számában már olyan mértékű változásokat okoznak, amelyek a tanácsai gazdálkodást, tervezést, a település-ellátást jelentősen érintik, sokszor bizonytalanná teszik, komplikálják: a tanácsok ti. nem vagy csak durva közelítéssel ismerik a ténylegesen ellátandó népesség számát és összetételét, ill. ezek változásait. (Ha ismernék is, az eszközöknek a tanácsok közötti elosztása nem a ténylegesen ellátandók szerint, hanem általában a statisztikai jelenlévő népességszám alapján történik.) Ilyen körülmények között a településtudományi kutatások keretében, a népesség elemzésénél szükségesnek látszik a demográfia tradicionális fogalmi nomenklatúráját kibővíteni, hozzáidomítani az új követelményekhez. Ezért a népességtudomány által eddig alkalmazott zárt, merev, „jelenlévő népesség” statisztikai fogalmát és jelentését kiegészítendő az ún. „nyitott népesség” fogalmát vezetjük be. A település lakószáma az interlokális népességmozgás következtében egyfelől viszonylag nyitott, másfelől dinamikusan változó: nagyobb részben rendszeresen, ciklikusan, kisebb részben rendszertelenül változik, hullámzik. A „nyitott népesség” új fogalmának ezt a változást tükröznie kell és ki kell mutatnia azokat a népességkategóriákat (és

hatótényezőket), amelyek ezt a változást előidézik és jellemzik.

Érdemes megemlíteni, hogy a településnépesség fogalmának, megváltozott tartalmi jelentőségének, komponenseinek kérdésével, lényegében a „stabil” és a „mobil” népességek kategóriák urbanisztikai szerepével, a mennyiségi és minőségi változások hatótényezőivel stb. hazai településtudományi szakirodalmunk alig foglalkozott (sőt tulajdonképpen az „anyagtudomány”, a demográfia sem eléggé). Az elmélet mellett hiányzik a gyakorlati, konkrét elemző munka is.

Az 1970. évi népszámlálás új népességek kategóriákat vezetett be, ezek magyarázatával, indokolásával néhány, a népszámlálást ismertető szaktanulmány foglalkozott ugyan, az új népességek kategóriák urbanisztikai szerepére és jelentőségére vonatkozóan azonban nem találtunk irodalmat. Ennek egyik oka az lehet, hogy a népszámlálásnak ezeket az adatait még nem tették közzé.

Az alábbiakban kísérletet teszünk Sopron város példája nyomán az új népességek kategóriák bemutatására és jelentőségük elemzésére. A vonatkozó adatok a városi tanács előzetes összesítésének eredményei. Azokról az adatokról van szó, amelyeket a népszámlálás általános kérdőíve alapján gyűjtöttek össze: hiányoznak ellenben azok, amelyeket a 25%-os reprezentáció keretében külön íven vettek fel.

Az 1970. évi népszámlálás a népességnek 7 kategóriáját regisztrálta és pedig a jelenlét, ill. a távollét szerint:

A) Jelenlévők:

- a) állandó bejelentés alapján (máshol nincsenek bejelentve);
- b) állandó bejelentés alapján (máshol ideiglenesen vannak bejelentve);
- c) ideiglenes bejelentés alapján (máshol állandó lakosok);
- d) bejelentés nélkül voltak jelen;

240B) Távollévők:

- e) állandó bejelentés alapján (máshol nincsenek bejelentve);
- f) állandó bejelentés alapján (máshol ideiglenesen vannak bejelentve);
- g) ideiglenes bejelentés alapján (máshol állandó lakosok).

Ez a kategorizálás lehetővé teszi azt is, hogy a népességet bejelentés szerint is csoportosítsuk. Eszerint az állandó bejelentés alapján az „állandó lakosok”-hoz tartoznak: az a+b+e+f; az ideiglenes lakosokhoz: a c+g csoportok; a be nem jelentett, „ad hoc” ott-tartózkodókhöz a d csoport.

Ez a kétfajta csoportosítás azonban kutatási feladatunk szempontjából még mindig keveset mond. Tapasztalati tény, hogy a népszámlálás eszmei időpontjában (január elseje: 0 óra) összeírt, akkor jelenlévő népesség a települések nagy részénél messzemenően különbözik az év munkanapi átlagában ténylegesen jelenlévő (és ellátandó) népességtől. Ez az utóbbi érték azonban sok helyütt még megközelítően sem ismert. Vajon mi az eltérés oka? Nyilvánvalóan az, hogy január elseje, újév ünnepe különleges munkaszüneti nap, amely sokaknál a karácsonyi ünnepekhez (szabadsághoz) kapcsolódik: ekkor a népesség jelentős része (főleg az új helyen még meg nem gyökresedett, ideiglenesen lakó része) távol van attól a településtől, ahol az munkanapi átlagában tartózkodik.

A kutatási feladat talán leglényegesebb problémája: hogyan számíthatjuk át a népszámláláskor megállapított, urbanisztikai szempontból „abnormális” népességszámot (tehát egy rendkívüli, munkaszüneti időpont különleges népességszámát) egy „normális” időpont, mondjuk egy munkanap népességére, vagyis az év munkanapi átlagában ténylegesen jelenlévő és ellátandó népességre?

Sopron példája:

Sopron 1970. január 1-i népesség a népszámlálás szerint a következő négy kategóriából állott:

- a) 41 102 fő
 - b) 582 fő
 - c) 2 268 fő
 - d) 1 306 fő
- 45 258 fő jelenlévő összesen.

Ezenfelül összeírták a következő távollévő kategóriákat is:

- e) 594 fő
 - f) 578 fő
 - g) 2 152 fő
- 3 324 fő távollévő összesen.

Fordítsuk le a kategóriák betűjelzését hétköznapi nyelvre.

a) A népszámlálás 41 102 olyan személyt talált Sopronban, akik csak itt voltak bejelentve (állandó bejelentővel természetesen) és a népszámláláskor Sopronban tartózkodtak. Ezek alkotják a város törzslakosságát, akik az év nagy részében – munkanapi átlagban – a városban tartózkodnak.

241b) Ezenkívül összeírtak 582 olyan jelenlévő személyt, akik soproni állandó bejelentőjük mellett, máshol ideiglenesen is be voltak jelentve. Ezekről feltettük – tapasztalatok alapján –, hogy az év nagyobb részében huzamosan (ha csak átmeneti jelleggel is) ott laknak, ahová ideiglenesen be vannak jelentve, de a népszámlálás idején Sopronban, papírforma szerint „állandó”, ténylegesen azonban csak időleges lakóhelyükön tartózkodtak. Itt tehát világos értelmzésbeli megkülönböztetést kell tennünk az „állandó” és az ideiglenes lakosok, ill. a népszámláláskor, valamint az év munkanapi átlagában jelenlévők kategóriája között. Urbanisztikai, ill. városgazdálkodási szempontból az átlagos munkanapi jelenlét az irányadó, ami megközelítően azonos az ideiglenes bejelentés szerinti tartózkodással. Mégis a továbbiakban a statisztikai (tulajdonképpen ellenkező jelentésű) kategóriákat alkalmazzuk.

c) Ideiglenes soproni bejelentővel bíró személy (akik más települések állandó lakosai) a népszámláláskor 2268 volt jelen Sopronba. Ezekről tehát feltesszük, hogy zömükben az év nagyobb részében, munkavégzés vagy tanulás miatt Sopronban tartózkodnak.

d) Bejelentés nélkül Sopronba a népszámláláskor jelenlévő 1306 főt írtak össze. Ezek az üdülőkből, szanatóriumokból, kórházakból, szállodákban, magánháztartásokban stb. tartózkodó „idegenek” (más településeken lakók) voltak, akiket sem állandó, sem ideiglenes bejelentés nem fűzött Sopronhoz és

általában 1 hónapot meg nem haladó ideig, nem munkavégzés és nem tanulás céljából tartózkodtak a városban (egy részük ünnepi látogató, turista).

Az ún. „jelenlévő” (ti. a népszámláláskor jelen volt és ilyenként összeírt) népességekategóriák összege 1970-ben 45 258 fő volt: általában ezt tekintik a város népességének, ezt veszik alapul a kommunális ellátásnál ugyanúgy, mint a városi tanács eszközellátásánál stb.

És most nézzük a „távollévő” kategóriákat:

e) A soproni állandó bejelentővel bíró személyek közül (akik máshol ideiglenesen nem voltak bejelentve) a népszámláláskor 594-en távol voltak Soprontól, nagyrészt turizmus, látogatás stb. miatt. Ezek az év munkanapi átlagában bizonyosan Sopronban tartózkodnak.

f) Azok közül, akiknek Sopronban állandó és máshol ideiglenes bejelentőjük volt, a népszámláláskor 578 nem volt jelen Sopronban: feltehetően az év munkanapi átlagában is távol vannak a városból.

g) Megfordítva viszont, azok közül, akik más települések állandó lakosai és Sopronban ideiglenes bejelentőjük van, a népszámláláskor 2152 fő volt a várostól (de év közben, munkanapi átlagban Sopronban tartózkodnak).

3. Számítási módszer

A népszámláláskor jelenlévő népesség számát a következő módon számítjuk át az ellátásnál mértékadó munkanapi átlagra:

1. Az állandó bejelentővel bíró személyeket, ha máshol ideiglenesen nincsenek bejelentve, akár jelen-, akár távollévők voltak a népszámláláskor, a város munkanapi népességéhez számítjuk;

2. Az állandó és ideiglenes bejelentővel bíró személyeket (akár jelen, akár távol voltak a népszámláláskor) annak a településnek munkanapi népességéhez számítjuk, ahová ideiglenes bejelentőjük szól;

2423. A bejelentés nélkül számbavett népesség számát Sopron esetében ugyancsak a város munkanapi népességéhez számítjuk, mert feltehetjük, hogy az újévi érték (Sopron esetében) nem jelent különleges csúcsot, hanem közelebb áll az évi átlagértékhez.

Képletben a települések átlagos munkanapi éjszakai népessége

$$N_{\text{ámé}} = a+c+d+e+g+i_{\text{de}} + \text{diff},$$

ahol a, c, d, e, és g népszámlálási népességekategóriák; $i_{\text{de}} +$ = a dolgozók éjszakai ingázási egyenlege; diff = az 1970. január elseje óta bekövetkezett változás a népesség számában.

Sopron esetében tehát a kommunális ellátáshoz irányadó munkanapi tényleges népességszám 1970 elején kb. 48 ezer fő volt, szemben a statisztikában szereplő 45,3 ezerrel. Az évi növekedést közelítően 1%-ra tehetjük: számításba véve az (egyébként minimális) éjszakai ingázási különbözetet is, a város mai tényleges jelenlévő munkanapi éjszakai népességszáma több mint 3 ezer fővel nagyobb a tervezésnél alapul vett statisztikai népességszámnál.

Ez azonban csak az éjszakai népesség munkanapi átlaga, amelynek egyébként jelentős, olykor szabálytalan

csúcsai is vannak (ennek oka nagyrészt az idegenforgalom lökészerű jelentkezése).

A városnak nappali népességszáma is van, amely a kommunális ellátást ugyancsak erősen érinti. Megközelítően ez is kiszámítható.

Képletben:

$$N_{\text{ámn}} = N_{\text{ámé}} + i_{\text{dn}} + i_t + c$$

ahol i_{dn} = dolgozók nappali ingázási különbözete; i_t = a tanulók ingázási különbözete; c = a városban nem munkavégzés és tanulás céljából, csak nappal tartózkodók különbözete. Visszatérve a „mobil népesség”, ill. a „mobil népességekategóriák” fogalmához, összefoglalásképpen meg kell jelölnünk, mi tartozik szerintünk ennek körébe, továbbá mit tekintünk „stabil” népességnek. A stabil népességet (törzslakosságot) az állandó bejelentés alapján lakók képezik, akik máshol (ideiglenesen) nincsenek bejelentve, függetlenül attól, hogy a népszámlálás időpontjában jelen vagy távol voltak-e. Ezek száma 1970-ben Sopronban 41,7 ezer volt.

A mobil népesség két fő csoportra oszlik: az éjszakai és a nappali népességszámot befolyásoló mobil kategóriák:

a) az ideiglenes bejelentés alapján lakók (Sopronban 4400);

b) a be nem jelentett személyek (Sopron: 1300 fő)

1. Éjszakai népesség:

a) Az előbbi stabil népességhez tartoznak azok, akiket hivatásuk vagy családi kötelességük huzamosabban a városhoz fűz (dolgozók, tanulók, katonák stb.), általában 1 hónapot meghaladó időtartammal, elsősorban önálló lakás (háztartás) hiányában nem lehetnek állandó lakosként bejelentve.

b) Ez a mobil csoport a nem munkavégzés vagy tanulás, hanem egyéb okokból, 1 hónapnál nem hosszabb ideig a városban tartózkodó személyeket jelöli. (A statisztikai és a rendőrségi bejelentés nem azonos jelentésű fogalmak, mert pl. a szállodai 243 vendégek a rendőrségnél be vannak ugyan jelentve, mégsem tartoznak az ideiglenes bejelentés alapján a városban lakók kategóriájához.) Ide tartoznak az üdülők, a kórházban ápolott betegek (1 hónapon belül, turisták, látogatók stb.).

Az éjszakai népesség számát befolyásoló fenti mobil kategóriák fogalmi jelentése közelállónak tűnik a „kollektív háztartásokban élők” fogalmának jelentésével, mégsem azonos vele, ti. az előbbieket egy kisebb, de semmiképpen nem elhanyagolható része egyedi háztartásokban (bútorozott szobákban stb.) lakik. Mindazonáltal a kollektív háztartásokban élők száma sokat mondó mutató.

Az éjszakai népesség egyik különleges, átmeneti kategóriája az éjszakai műszakokra bejáró dolgozók (éjszakai ingázók) különbözete. Ez tulajdonképpen nem „lakosság”, mert nem lakik, csak tartózkodik, mégis hozzátartozik az ellátandó népességhez (a lakást kivéve). Csak jelentős iparral bíró településeknél játszik szerepet.

2. Nappali népesség:

a) Ingázók a munkanaponként rendszeresen bejáró dolgozók és a tanítási napokon rendszeresen bejáró tanulók. Tehát ide nem a hétfégi vagy még ritkább időközökben ingázókat, ill. hazajárókat (ezek „ideiglenes lakosok”). A napi ingázók különbözete Sopronban kb. 5,4 ezer dolgozó és 0,6 ezer tanuló,

összesen tehát 6,0 ezer fő körül ingadozik a létszámuk.

b) A centrumvonzás következtében a városokban nappal jelentős számú olyan személy tartózkodik, aki nem munkavégzés és nem tanulás, hanem egyéb okokból (kereskedelem, hivatalos ügyintézés, kórház, ambulancia, magánlátogatás, szórakozás stb.) hosszabb vagy rövidebb időt tölt ott, de éjszakára hazatér. Számuk Sopronban évi átlagban naponta közel 1000 főre becsülhető (beleértve az átutazó külföldi turistákat is).

4. Tehát Sopron stabil és mobil népességkategóriái 1970-ben:

1. Éjszakai népesség:

1. Stabil népesség (törzslakosság) állandó bejelentés alapján	41,7 ezer
Mobil népesség	
a) ideiglenes bejelentővel	4,4 ezer
b) bejelentés nélkül	1,3 ezer
c) éjjeli ingázási egyenleg	0,6 ezer
	<hr/>
	48,0 ezer
2. Nappali népesség (éjszakai népesség az éjszakai népességen felüli kategóriák):	
Éjszakai népesség	48,0 ezer
Mobil népesség:	
a) nappali ingázási egyenleg	5,4 ezer
b) nappali centrumvonzás	1,0 ezer
	<hr/>
a város munkanapi népessége tehát	54,4 ezer
növekedés (1970. I. 1.–1972. VI. 30.) kb.	1,6 ezer
ellátandó munkanapi népesség jelenleg	56,0 ezer.

Figyelemre méltó, hogy az 1970. évi statisztikai (jelenlévő) népességszámhoz (45,3 ezer fő) viszonyítva a fent kimutatott (éjszakai) mobil népesség 12%-kal, a tényleges 244 átlagos munkanapi népességszám pedig kb. 24%-kal magasabb. A fentiek alapján tehát a város 1970. I. 1-i ellátandó népességének 23%-át a „mobil” népességkategória teszi ki.

Az ismertetett számítási módszer és számítási példa rávilágít arra, hogy az átlagost meghaladó ingázással és idegenforgalommal bíró városok, mint Sopron esetében is, milyen jelentős a mobil népesség száma és szerepe.

A kialakított módszer alapján az ellátás tervezésénél irányértékként szereplő ún. munkanapi népesség száma könnyen megállapítható (ha majd a népszámlálás új népességkategóriáit közlik). Ez ugyancsak megközelítő, nem pontos érték, de sokkal közelebb jár a valósághoz, mint az újrési statisztikai népességszám.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Lagzi István: Lengyel menekültek Sopron környékén a második világháború első éveiben¹

Lagzi István: Lengyel menekültek Sopron környékén a második világháború első

éveiben¹⁽⁶⁷⁾

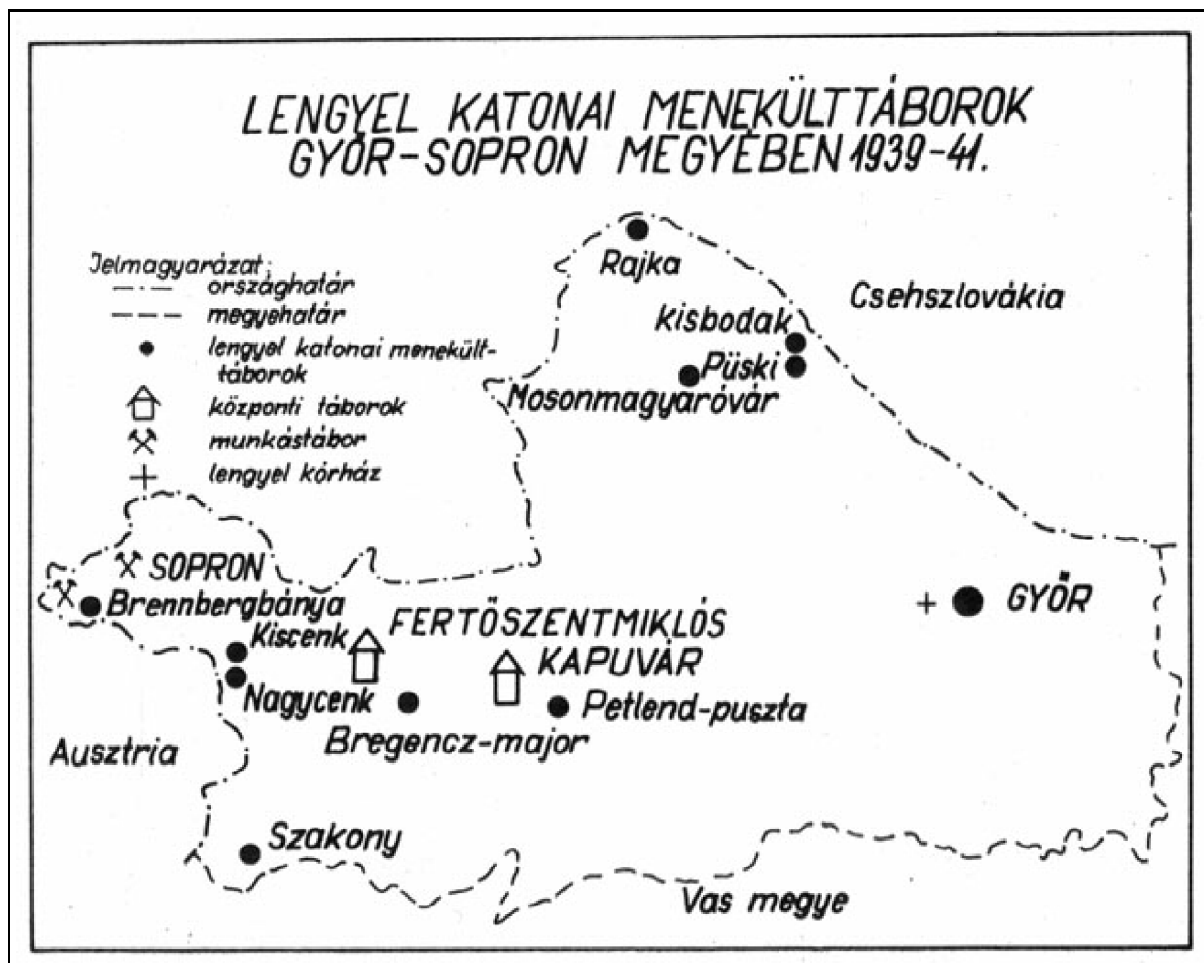
1. 1939. szeptember 1-én hajnali 4 óra 45 perckor a német hadsereg megtámadta Lengyelországot. Kitért a második világháború. A német csapatok gyors előretörését a technikailag gyengébb lengyel hadsereg csak késleltetni tudta, megállítani vagy visszaverni nem volt képes. A lengyel hadsereg egységei hősi harcok után (Hel, Varsó, Westerplatte) az ország déli részébe vonultak vissza.²⁽⁶⁸⁾ A lengyel kormány és hadseregfőparancsnokság is elhagyta Varsót, Lublinba költözött, majd szeptember 17-én Romániába menekült. A német megszállás előtt, a háborús pánikban a menekülő civilek és katonák tömegei kértek menedéket előbb Romániában, majd Magyarországon. Az 1939. szeptember közepétől Magyarországra is tömegesen érkező lengyel menekültek leendő helyzetéről szeptember 17-én Orłowski budapesti lengyel követ megbeszéléseket folytatott Csáky külügyminiszterrel. Csáky a miniszterelnökkel és a vezérkari főnökkel egyetértésben kidolgozta – és özölte Orłowskival – a Magyarország területére menekült lengyelekkel szemben foganatosított intézkedéseket.³⁽⁶⁹⁾ Ezek szerint a katonákat lefegyverezték és szállásul táborokat jelöltek ki számukra. A polgári menekültek közül az ellátásra szorulókat Csáky irányelvei szerint a magyar lakosságnál, részben pedig táborokban kívánták elhelyezni.

A magyar kormány szeptember 24-i ülésén hozzájárult a német hadsereg, a megszállás elől menekülő lengyel katonai és polgári személyek befogadásához és kilátásba helyezte, hogy a magyar területre érkezettek és a jövőben érkezőket anyagi gondozásba veszi. A magyar kormány kedvező állásfoglalása készítette a Romániában működő lengyel kormányt olyan utasítás kiadására, melynek értelmében egyes lengyel katonai alakulatok parancsra, mások önszántukból „legálisan” léphették át a magyar–lengyel határt.

2. A menekülés első napjaiban társadalmi fogadóbizottságok jelentek meg a magyar–lengyel határon, amelyek a Kárpátaljára érkező menekülteket az ország belseje felé irányították. A menekültek fogadása nem volt egyszerű dolog, mert rendszertelenül „...gyalogszerrel, szekéren és gépkocsikon, férfiak, asszonyok és gyerekek érkeztek...”⁴⁽⁷⁰⁾ vegyesen, a legtöbb esetben az időjárásnak megfelelő ruha, élelem²⁴⁵ és pénz nélkül. Átmeneti megoldásként az országba beözönlő menekülteknek az elhelyezését társadalmi szervek vállalták magukra. A Magyar–Lengyel Egyesületek Szövetsége a Magyar Vöröskereszt segítségével magyar és lengyel társadalmi aktívák bevonásával, a budapesti lengyel követség és konzulátus egyetértő támogatásával megalakította a Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottságot. A társadalmi szervek számára felbecsülhetetlen segítséget jelentett, hogy a városok és falvak népe befogadta a menekülteket, élelmezte és gyógykezelte az arra rászorulókat.⁵⁽⁷¹⁾

A menekültek nagyobbik részét a katonák és más fegyveres testületek tagjai alkották. A lengyel hadsereg tagjainak őrzését és foglalkoztatását, valamint jogi helyzetének meghatározását a Honvédelmi Minisztérium hatáskörébe utalták. A katonai menekülteket szervezeti egységként táborszerűen helyezték el oly módon, hogy a táborok belső vezetését a lengyel rangidős tisztekre bízta. A lengyel hadsereg Magyarországra menekült tábornokai, tisztjei és az alsóbb parancsnoki kar tagjai rangjukat, egyenruhájukat, kiténtetéseiket megtarthatták és viselhették. A katonai táborok és az őrségek élére azonban magyar tisztet állítottak, akik szervezték és irányították a parancsnokságuk alá tartozó táborot vagy táborcsoportokat. A „...lengyel katonai személyeket és alakulatok ügyeinek központi intézésére a Honvédelmi Minisztérium kebelében új osztályt (az ún. 21. osztályt) szervezték”⁶⁽⁷²⁾, amely rövid időn belül ²⁴⁶ „...az ország különböző helyein 95 gyűjtőtáborot állított fel...” Egészségügyi ellátásukra Győrben lengyel katonai kórházat, Lettkés községben szanatóriumot létesítettek.⁷⁽⁷³⁾ A polgári menekültekről való gondoskodás a Belügyminisztérium IX. osztályának a hatáskörébe tartozott. A polgári menekültek belső ügyeit a Lengyel Menekültek Ügyeit Intéző

Polgári Bizottság (Komitet Obywatelski da Spraw Opieki nad Uchodzcami Polskimi na Wegrzech), a katonák érdekeit a Lengyel Katonák Képviselete (Przedstawiciel Polskich Zolnierzy internowanych w Królestwie Wegier jako organ 21. oddz. H. M.) elnevezésű lengyel szerv irányította.

A lengyel menekülttáborok nagy része a Balaton mellett, Somogy megyében, a Dunakanyar térségében, Nógrád és Borsod megyében volt. Szeptember végén a földrajzilag kedvezőtlenebb helységeken is szállásoltak el lengyeleket. Sopron környékén lényegében nagy létszámú menekülttáborokat létesítettek. Kapuvárott az Esterházy-húsárugyár irodahelységeiben, Petlend-pusztán gazdasági épületekben és az intézői lakban, Bregencz-majorban szintén gazdasági épületekben, Fertőszentmiklóson magánházaknál, Nagycenken a cukorgyár épületeiben (raktárakban), Kiscenken a gróf Széchenyi hitbizomány majorjának épületeiben szándékoztak katonai menekülteket elszállásolni. A menekültek létszáma évek múltával változott, de a táborok létszáma viszonylag mindig magas volt.⁸⁽⁷⁴⁾ A menekültek Nagycenken egy háromemeletes volt malom-épületben (30 tiszt és 128 fő legénység) fűtésre alkalmatlan helyiségekben voltak elszállásolva. Az elhelyezést ellenőrző dr. Frank Richárd vezértörzsorvos szerint a táborként kijelölt épületekben „Fürdési lehetőség nincs...” viszont az étkezés „...jó és elégséges”. A majorban 1939 szeptember végén 890 fő katonát szállásoltak el igen mostoha körülmények között. Figyelemre méltó, hogy Frank Richárd már 1939. október 10-i szemleútján jelezte, hogy a nagycenki táborból „...tömegesen

szöknek meg,” kezdetben az elhelyezés miatt, később parancsra.⁹⁽⁷⁵⁾

A lengyel tisztek elhelyezését több táborban nem tudták megoldani, azért Fertőszentmiklóson magánházaknál szállásolták el őket. Nagycenken az akkori határőrség laktanyája melletti magánházakban is főleg magasrangú tiszteket (31 fő) helyeztek el. A lengyel menekültek elhelyezése országos viszonylatban sok gondot okozott a hatóságoknak, de a Lengyel Katonák Képviselőtársaságának is. A korabeli forrásokból kitűnik, hogy a menekültek elhelyezése nem volt egyszerű. Nehéz volt olyan helyiségeket találni, amelyek alkalmasak lettek volna a menekültek elszállásolására. A főszolgabírók a Belügyminisztérium IX. osztályához írott jelentéseiből tudjuk, hogy különösen az ország északkeleti részében az ún. átvonuló táborok esetében minden társadalmi összefogás ellenére súlyos volt a helyzet.¹⁰⁽⁷⁶⁾ Hasonló viszonyok jellemezték a Sopron környéki lengyel menekülttáborokat is. A rögtönzött elszállásolás (és az ezzel járó hiányosságok) miatt egyes lengyel parancsnokok, főtisztek panaszt tettek. Gróf Konstantin Dzieduszycki őrnagy ulánus osztályával Bregencz-majorban volt elszállásolva. A mostoha elhelyezési körülményeket magyar ismerőseinek és a Honvédelmi Minisztériumnak is jelentette. Panaszkozó levelet írt egykori iskolatársának, Gömöri Lail nyugalmazott magyar követnek, s elkeseredve szóvá tette, hogy Bregencz-majorban „...tartózkodás nagyon sok hátránnyal jár..., bennünket istállóban tartanak, szalmán alszunk, ... az istállók mérsékelt kiadás mellett barakokká lehetne átalakíthatók. Sajnos semmiféle átalakítás nincs folyamatban, így lehetséges, hogy télen meg fogunk fagyni.” A parancsnokok általában az elhelyezési körülményeket és a szabad mozgás korlátozását kifogásolták. Dzieduszycki őrnagy a ²⁴⁷Bregencz-majori és a fertőszentmiklósi viszonyokból ezt a következtetést vonta le: „Mi mindinkább nem mint lefegyverzett hadsereg, hanem mint hadifoglyok leszünk kezelve, amik nem vagyunk.” A korabeli forrásokból kitűnik, hogy az elszállásolás valóban kifogásolható, de komplex gond. A Bregencz-majori – valóban rossz – elhelyezési körülményekért az illetékes hadtestparancsnokság is felelős volt. Valóban sok az igazság Dzieduszycki őrnagy panaszos levelében, bár végső véleményét a következőképpen sommázza: az elhelyezési „...események a magyar nemzeti becsülettel és a mi becsületünkkel nem egyeztethető össze. Sok ezek közül kétoldalú (lengyel és magyar, – L. I.) nemtörődömség, indolencia folyománya.”

A Honvédelmi Minisztérium 21. osztálya (H. M. 21.) a Bregencz-majori viszonyokkal kapcsolatosan kijelentette, hogy „...a felhozott panaszok részben alaptalanok, részben pedig régebbi, s azóta rendbehozott dolgokra vonatkoznak.”¹¹⁽⁷⁷⁾ A H. M. 21. osztályának képviselője ugyanakkor elismerték azt, hogy az elhelyezést valóban szükséghelyeken, „...nagy részt uradalmi istállóban” oldották meg, viszont ígéretet tettek, hogy a hiányzó fürdőberendezéseket sürgősen pótolják, s a tábort minden tekintetben lakhatóvá alakítják át. Stefan Dembinski tábornok, a Magyarországon Internált Lengyel Hadsereg Képviselője (Przedstawicielstwo Wojska Polskiego Internowanego) Bregencz-majorban és Kiscenken tartott táborszemléje után keményen megbíráta a magyar katonai hatóságokat, hogy a lengyel katonai menekültek Sopron környéki elhelyezését nem a magyar–lengyel barátság szellemében valósították meg. Kifogásolta, hogy „...internált katonák nagy része csak szalmafekhellyel rendelkezik. Miután ezen állapot igen rossz hatással van az internáltak közérzetére”, kérte a H. M. 21. osztály vezetőjét, rövid időn belül számolják fel a hiányosságokat.

A kritikus helyzet megszüntetése érdekében miniszteri megbízottak utaztak az ország különböző helységeibe, megfelelő elhelyezési viszonyokat keresve a menekülteknek. [248](#)A lengyel menekültek helyzetét még az is súlyosbította, hogy a német kormány többször tiltakozott a menekültek befogadása, megsegítése és viszonylagos szabad mozgása miatt. A megújuló német intervenciók elkerülése érdekében a belügyi és honvédelmi hatóságok a külügyminisztérium bevonásával körvonalzták a Magyarországra került lengyel állampolgárok jogi helyzetét. Ennek értelmében a lengyel katonák magyar őrkísérettel, a tisztek becsületszó ellenében ellenőrzés nélkül hagyhatták el a részükre kijelölt tábort. A korabeli forrásokból megállapítható, hogy a Sopron környéki táborok kivételnek számítottak, más helységekből, pl. a Dunakanyar üdülőhelyein „Az elhelyezés... minden tekintetben kielégítő, sőt helyenként luxusszerű is volt.”¹²⁽⁷⁸⁾ A menekültek szabadon mozoghattak. A meglehetősen nagy feltűnést keltett Bregencz-majori és kiscenki elhelyezési viszonyok idővel megváltoztak, de sohasem voltak olyanok, mint a Somogy megyei vagy a Dunakanyarban lévő lengyel táboroké. A bánásmód is sokkal szigorúbb volt. A szombathelyi III. hadtestparancsnokság területén fordult elő a legtöbb szabálytalanság is, sőt egyes Sopron környéki táborokban a magyar őrségek részéről diplomáciai botrányral felérő visszaélések is történtek. A Sopron környéki lengyel katonai menekülttáborokban 1939 őszén tapasztalt zsúfoltság (a rossz elhelyezési viszonyokkal együtt) 1940 tavaszán megszűnt, illetve mérséklődött. A menekültek létszáma a szökések miatt csökkent, s időközben kiépült a résztáborok használata és a központi ellátás is.

A Sopron környéki lengyel katonai menekülttáborok létszáma és elhelyezési viszonyai 1939–1941 között:

1939 szeptembere 1940 közepe:	elhelyezés	magyar őrség		lengyel	
		tisztek	legénység	tisztek és altisztek	legénység
Nagycenk	Cukorgyár és a Széchenyi kastély, magánházak	4	120	200	1500
Kiscenk	majorsági épületek	1	30	55	500
Bregencz-major (Fertőszentmiklós)	gazdasági épületek	4	120	355	3000
Brennbergbánya	bérelt lakások	–	–	–	50
1941-ben:					
Kiscenk	gazdasági épületek	2	25	25	250
Petlend-pusztá (Kapuvár)	gazdasági épületek	2	30	55	500
Bregencz-major (Fertőszentmiklós)	gazdasági épületek	2	30	82	800

3. 1939 késő ősztől kezdődően két dolog okozott gondot a magyar hatóságoknak: a lengyel katonai és polgári menekülttáborokban folyó politikai munka és a lengyel 249katonák és katonakorú személyek francia és angol területre szökése, az ún. „evakuáció”.

A táborokban kezdetben megengedték a korlátozás nélküli rádió-használatot. Később a budapesti angol követség ügyvivője arról értesült, hogy egyes nyugat-magyarországi menekülttáborokban bevonták a lengyel tulajdonban lévő rádiókészülékeket. Az elkobzásokat hivatalosan azzal indokolták, hogy „...az internáltak Oroszországból kommunista előadásokat hallgattak.” A hadtestparancsnokságok egyúttal kilátásba helyezték, hogy „...ott, ahol a rádiót kommunista tanok hallgatására használják fel, a rádió használata véglegesen betiltatik.”¹³⁽⁷⁹⁾ A rádióhallgatást nem mindig lehetett ellenőrizni, néha csak feltételezték, hogy melyik adót hallgatták. Voltak azonban nyilvánvaló esetek is, amiktől a katonai hatóságok őszintén megijedtek. A III. Csendőrkörületi parancsnokság jelentése szerint a Fertőszentmiklós községhez tartozó Bregencz-majori menekülttáborban a menekültek közül „...Ludwig Grabolny, Stanislaw Sicjek, Arthur Bednarkiewicz, Stanislaw Bednarkiewicz, Stanislaw Stawecki, Stanislaw Karalusz, Józef Stolarski társaik előtt a kommunista internacionálét énekeltek”¹⁴⁽⁸⁰⁾ és a Szovjetuniót éltették. Ezen túlmenően az is kiderült, hogy a fertőszentmiklói és Bregencz-majori lengyel katonai menekülttáborok lakói a helybéli magyar lakosok körében nyíltan „politizáltak” és terjesztették azt a hírt, hogy a világháborút a németek elveszítik s végül is „...az angolok és az oroszok nyerik meg, mert a németeknek hamarosan elfogy az élelmiszer- és hadianyag-tartaléka.”¹⁵⁽⁸¹⁾ Az ország más táboraiiban is kommunistagyanús vagy baloldali, de mindenesetre mindig németellenes politikai szervezkedéseket figyeltek meg. Hasonló helyzet alakult ki a Fertőszentmiklós közeli sárvári lengyel katonai menekülttáborban is. Az 1940. „...május 1. és 10-e közötti időszakban a (észak-európai – L. I.) harctéri eseményekből kifolyólag nagy nyugtalanság volt mindenütt és ez áterjedt az internáltakra is.” A sárvári táborparancsnokság szerint a nyugat-magyarországi lengyel menekülttáborokban egyes polgári egyének „izgattak és agitáltak”, kijelentéseik szerint „Hitler Magyarországot is agyon fogja nyomni...” A magyar katonai attasék részére készített tájékoztató szintén megemlékezett a lengyel katonai táborokban folyó (fertőszentmiklóséhoz hasonló) politikai szervező

munkáról. „Kezdetben igen sok helyen fordult elő fegyelmezetlen magatartás; a lengyel tisztek maguk jelentették, hogy a legénység között kommunista tanokkal megfertőzöttek vannak. Sok helyen a lengyel tisztek nem mertek saját legénységükkel szemben fellépni a legénység fenyegető magatartása miatt. A kommunista érzelműek és egyéb agitátorok kiemeltettek és büntető táborban különítették el.”¹⁶⁽⁸²⁾

A franciaországi események (1940 májusában) a korabeli források szerint heves nyugtalanságot okoztak különösen a nyugat-magyarországi lengyel táborok lakói körében. Elsősorban a katonai menekültek a menekülttáborokból való szökésekkel igyekeztek elkerülni az esetleges német fogságot. A lengyelek arra számítottak, hogy a németek hamarosan Magyarországot is megszállják, s ekkor a magyarországi lengyel menekültek a németek kezébe kerülnek. Ez a – különben reális – hiedelem érthetővé tette azt a tény, hogy 1940. május 8-án és 9-én a sárvári táborból 223 fő lengyel tiszt és katona franciaországi és angliai úticéllal megszökött.

A lengyel katonák és katonakorú polgári személyek francia, angol területekre juttatását (korabeli szóhasználatnál élve: evakuálását) lengyel részről a budapesti lengyel követség és a konzulátus szervezte a magyarországi Lengyel Katonai Képviselőn keresztül. A szökéshez, majd később a tömeges „embercsempészséhez” a Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság mint magyar társadalmi szerv nyújtott ²⁵⁰segítséget, de sok esetben a Bizottság szervezte és kivitelezte a szökéseket, beleértve a szökések (útiköltség, valuta, hamis igazolvány stb.) anyagi részét is. A Katonai Képviselő előre meghatározta, hogy a szökésre parancsot kapott katonák hol és mikor gyülekezzenek.¹⁷⁽⁸³⁾ A lengyel menekültek segítése országos viszonylatban általános volt a lakosság, de még egyes hivatalos állami szervek részéről is. Voltak azonban kivételek, amelyek éppen a Sopron környéki lengyel katonai menekülttáborokra voltak jellemzőek. A nagycenki lengyel táborban súlyos sebesüléseket követelő konfliktus következett be 1940 elején. A nagycenki táborőrség parancsnoka fegyverrel akadályozta meg az előre „betervezett” szökések végrehajtását. A szombathelyi III. hadtestparancsnokság jelentéséből tudjuk, hogy az említett „...fegyverhasználatot provokáló tömeges szökés...” öt sebesüléssel végződött.¹⁸⁽⁸⁴⁾ A tömeges szökést előkészítő két lengyel tisztet (Józef Dabrowski és Józef Majkowski főhadnagyokat) a siklósi büntetőtáborba helyezték. Rendkívül sok gondot és már közel diplomáciai bonyodalmat okozott a nagycenki tábor magyar parancsnokának önkényeskedése. Több esetben előfordult, hogy Talabér József tartalékos főhadnagy „...az őrzésére bízott lengyel internált legénységet tetteleg bántalmazta...” A III. hadtestparancsnokság igyekezett kisebbiteni a nagy vihart okozó incidenst, úgy állítva be a kérdést, hogy Talabér „...ezen cselekményét a lengyel internáltak fegyelmezetlen, provokáló, sőt sértő magatartása miatt érthető felháborodásában követte el...”¹⁹⁽⁸⁵⁾ Később megismétlődtek (Nagycenken kívül Komáromban is) a januári önkényeskedések. A H. M. 21. osztálya megállapította, hogy „...ismételten előfordult, hogy a gyűjtőtáborokban az őrlegénység lengyel internáltakat még magyar tisztek jelenlétében is súlyosan bántalmaztak, sőt magyar tiszt sajátkezűleg is testi fenytét alkalmazott.” A nagycenki események – a hatalommal való visszaélés – nagy visszhangot váltott ki a lengyel menekültek körében, de híre eljutott Angliába és Franciaországba is. A Honvédelmi Minisztérium 21. osztályának vezetője (aki tisztelte és becsülte a lengyeleket) országos körlevelet intézett a hadtestparancsnokságokhoz. Baló ezredes elrendelte: „Azonnal kihirdetendő, hogy az internáltakkal szemben minden testi fenytés alkalmazása szigorúan tilos.”²⁰⁽⁸⁶⁾

A Sopron környéki lengyel menekülttáborokban a kétségtelenül előfordult igazságtalanságok, túlkapások ellenére tovább folytatódtak a szökések (különösen a németbarát magyar tisztek leváltása után). A szökések indító okát a szombathelyi III. hadtestparancsnokság 1940. január 11-i feljegyzése magyarázta meg, amely mottója volt az evakuációnak, egyúttal utalt arra is, hogy a lengyel menekültek igen reálisan ítélték meg a nemzetközi viszonyok várható alakulását. „A lengyel menekülteknél mostanában (1940. január)

...nagyfokú nyugtalanság észlelhető – főleg a tisztelnél –. Ők ugyanis azt hiszik, hogy a tavasszal egy nagy offenzíva indul meg a német – francia arcvonalon – véleményük szerint nekik is ott kell lenni. Az offenzíva után majd béketárgyalások kezdődnek. A béketárgyalásokba pedig nekik is van hozzászólásuk. Ez pedig csak akkor lehet eredményes, ha a lengyelek egy megfelelő hadsereggel rendelkeznek. Ebből kiindulva ... kötelességüknek tartják a szökésekkel előmozdítani... a szövetséges területen felállított lengyel csapatok létszámának a növelését.”[21\(87\)](#)

251A Lengyel Katonai Képviselőlet vezetőjének, Stefan Dembinski tábornoknak parancsára a Sopron környéki lengyel katonai menekülttáborokból 1940 elején több tömeges szökést szerveztek és hajtottak végre. A nagyeceni táborból való szökések kivizsgálásakor felvett nyomozati jegyzőkönyv szerint a Nagyecenről 1940. január 15-én megszökött lengyeleket „...ponyvával letakart autóval állítólag honvéd egyenruhába öltözött magyar szakaszvezető mint sofőr...” szállította Budapestre.[22\(88\)](#) A kiscenki táborból ugyancsak 1940. január 15-én a nagyeceni akcióval egyidőben szerveztek tömeges szökést. A kiscenki táborból istentiszteletre jelentkezők közül a templomi szertartás után 30 személy megszökött. A szökésre kijelölteknek „...a Katonai Képviselőlet megbízottai megparancsolták, hogy 1/2 11 órakor a nagyeceni táborban tartandó istentiszteletre való megjelenésük után már a táborba visszatérni nem szabad.” A szökésre felkészült lengyel katonáknak 30 fős csoportban kellett az Ikva patak mentén, Peresztegen keresztül a kiskolozsi erdőben gyülekezni, „...ahol megjelennek értük az erre előre megszervezett, ponyvával letakart teherautók, hogy Budapesten azután kapnak civil ruhát és egyenesen Franciaországba szállítják őket.”[23\(89\)](#)

1940 tavaszán az ország más táboraiból is szökéseket észleltek. A budapesti jugoszláv követség 1940. április 1-én jegyzékben fordult a külügyminiszterhez, amelyben felhívta a magyar hatóságok figyelmét arra, hogy „Magyarországról Jugoszláviába átszökő lengyel katonák száma napról napra növekszik, aminek okául a magyar hatóságok nem megfelelő... ellenőrzését és eljárását állapítják meg.”[24\(90\)](#) A Honvédelmi Minisztériumban újra megállapították, hogy a lengyelek szökését „idegenek” és magyar társadalmi szervek szervezik. Az információkat összevetve leszögezték hogy „...amíg ezen szervezeteknek működési engedélyük van (és még évekig volt is – L. I.) és amíg a lengyel férfiak utazása meg nem tiltatik, a szökések száma minden más ellenintézkedés ellenére csak növekedni fog.”[25\(91\)](#)

A lengyelek evakuációja az 1940. évben zavartalan és sikeres volt, különösen 1940 tavaszán és nyarán. A magyarországi lengyel menekültek aggódva figyelték az észak-európai, majd a nyugat-európai hadműveletek alakulását. A bizonytalanság, a nyugtalanság növekedése a szökések gyakoriságában mutatkozott meg. A világháború eseményei arra készítették a lengyel menekültek vezetőit, hogy Európa lángbaborulása előtt létrehozzák a nyugati szövetséges országokban a lengyel hadsereget és annak létszámát szüntelenül növeljék. A mind gyakoribbá váló tömeges szökési akciókat a hadtestparancsnokságok számon tartották. Pekle tábornok a szombathelyi III. hadtest parancsnok 1940. május 4-i jelentésében beszámolt arról a „sajnálatos” tényről, hogy „...a lengyel internált legénység – sőt a tiszték között is mind gyakrabban és tömegesebben fordulnak elő szökések..., a Petlend-pusztai gyűjtőtáborból 9 nap leforgása alatt 167 fő internált szökött meg.”[26\(92\)](#)

A szökések 1940 tavaszán és nyarán szinte egységes folyamatot alkottak. A kapuvári lengyel táborparancsnokság 1940. június 21-én keltezett jelentése beszámolt arról, hogy a kiscenki táborból 58 fő lengyel katonai menekült megszökött. A táborparancsnokság a szökés okát – nem is alaptalanul – abban látta, hogy „...a szökés időpontjában Kiscenk környékén 2 napos harcászati gyakorlat volt, amely alkalommal a tüzérség élessel lőtt és ebből az internáltak arra következtettek, hogy már mi is cselekvően beléptünk a háborúba és emiatt ők többé nem internáltak, hanem **252**hadifoglyok lesznek”.[27\(93\)](#) A szökések

megtörlésükre Tangi Adolf táborrészparancsnok elrendelte az összes kedvezmények azonnali beszüntetését és a legszigorúbb (naponta háromszori) ellenőrzést léptette életbe. Mindez, mint látni fogjuk, a táborokból való szökéseket nem szüntette meg, bár kétségtelen, hogy körülményesebbé tette.

A szökések többek között azért voltak sikeresek, mert a magyar lakosság is segítette az „útban lévő” lengyeleket. Tudjuk, hogy a nagycenki lengyel táborból való szökések egy részét Czistler István lelkész készítette elő, ezért a szökéseket segítő titkos tevékenység gyanújába keveredett, majd állandó megfigyelés alá került.

A Katonai Képviselő és a magyar társadalmi szervek (Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság, Magyar–Lengyel Diákegyesület) összefogásának köszönhető, hogy rövid idő alatt (1939 október–1940 nyara), 1940 nyaráig 50 ezer lengyel hagyhatta el Magyarország területét. A Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság bérelt teherautókon szállította a lengyeleket Budapestre, majd a déli országrészbe, a magyar–jugoszláv határ közelébe.²⁸⁽⁹⁴⁾ Mások vasúton hivatalos (de előre gyártott és hónapokkal visszakeltezett) papírokkal indultak útnak.

A lengyel táborokban 1941 közepén ismételt politikai munka folyt. A különböző világnézetű, pártállású csoportok hallatták hangjukat. A politizálás hamar kitudódott, bár sok minden kivizsgálatlan maradt. Baló Zoltán ezredes a H. M. 21. osztályának vezetője 1941 nyarán értesülve a lengyel menekültek körében tapasztalt politikai aktivitásról, körlevelet intézett a lengyel táborok őrségének magyar parancsnokaihoz. Baló ezredes tájékozódni kívánt, hogy megfelel-e a valóságnak az a hír, miszerint „...egyes internált zsidó tisztek orosz nyelvórákat adnak a többi internált lengyel tiszteknek”, hogy ezután megszökve „...Galiciába jutva tengelyellenes propagandát fejtsenek ki és a hadtápvonalakban rombolásokkal, gyújtogatásokkal zavarják a hadműveleteket.”²⁹⁽⁹⁵⁾

A szökéseket 1941-ben már különös gonddal kellett megszervezni. A magyar katonai vezetés, élén Werth vezérkari főnökkel, a lengyelek miatt nem akart több szemrehányást a németektől, ezért mindent megtett, hogy a szökéseket megszüntessék. Mindezek dacára az evakuáció egészen 1941 végéig sikeresnek mondható, addig ugyanis mintegy 110 000 lengyel állampolgár hagyta el Magyarországot és csatlakozott azokhoz a lengyel egységekhez, amelyek a második világháború európai frontjain (Belgium, Monte Cassinó, Narvik), Afrikában (Tobruk) harcoltak a fasiszmus ellen.

Az evakuációban idővel minőségi változás állott be. A lengyel táborok rangidős (lengyel) tisztjeihez 1941-ben már olyan titkos parancsok érkeztek, amelyek megszabták, hogy mely korosztálybeli és fegyvernembeli katonának és tisztnek kell megszöknie. A körülményeket befolyásolta és egyben az evakuációt meg is gyorsította, hogy 1941 februárjában elterjedt a hír, hogy Romániához hasonlóan Magyarországon is kiszolgáltatják a lengyel menekülteket a németeknek.³⁰⁽⁹⁶⁾ Ez a különben hamis információ mozgósította a lengyeleket, ez magyarázza, hogy 1941 februárjában országosan fokozódtak a szökések és a szökési kísérletek. A németektől való félelem mellett a szökések gyakoriságát érthetővé tette az is, hogy 1941 márciusában a lengyel táborokban tudni vélték, hogy „...a mozgósított Jugoszlávia egyes tényleges lengyel tiszteket saját hadseregébe átvesz”.³¹⁽⁹⁷⁾ Az említettek ismeretében érthető, hogy a Fertőszentmiklóshoz ²⁵³tartozó Bregencz-majori lengyel táborból 1941 tavaszán többször megismétlődő tömeges szökések fordultak elő. A tábor őrségének magyar parancsnoka – Bárán József főhadnagy – a „sikeres szökések” okát a tábor hiányos óvóberendezésén kívül az őrszemélyzet csekély létszámával magyarázta. Bárán főhadnagy szerint a leglényegesebb a Sopron környékén lévő falvak lakosságának az a tulajdonsága, hogy a szökött lengyelekt befogadja... és bármiféle hivatalos közeg elől eltüntetési és így a

környékén lévő összes csendőrsőknek a külszolgálati munkáját megakadályozzák.”³²⁽⁹⁸⁾

A fertőszentmiklósi táborparancsnok véleménye megfelelt a valóságnak. A lengyel menekülttáborok környékén élő magyar lakosság, a városok és falvak népe a magyar–lengyel kapcsolatok egyik legfényesebb fejezetébe írta be a nevét. A német megszállás elől elmenekült lengyelek tízezrei új, bár ideiglenes hazát találtak Magyarországon a második világháború éveiben – és ez nagymértékben a magyar népnek köszönhető. Bátor cselekedet volt a lengyelek megsegítésére. A német megszállás idején pedig állásfoglalást, antifasiszta állásfoglalást jelentett mindazok részéről, akik a világháború éveiben segítettek a lengyel menekülteket.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Pusztadaróci Mária: Adalék a soproni állami leánygimnázium 100 éves történetéhez

Pusztadaróci Mária: Adalék a soproni állami leánygimnázium 100 éves történetéhez

1. A soproni állami leánygimnázium (ma: József Attila Gimnázium) 1971. október 3-án ünnepelte fennállásának 100 éves évfordulóját. Ez alkalommal érdemes felidézni az intézet történetének egyik érdekes fordulatát, mely a város történetének csupán mellékeseménye ugyan, de országos kihatása miatt jelentőségteljes.

Az intézet 100 éves történetében az 1927–28. iskolaév fordulópont. A vallás- és közoktatásügyi miniszter leánylíceummá alakította át a soproni áll. leánygimnáziumot. Az intézkedés általában megdöbbenést keltett az áll. leánygimnáziumba járó leányok szülői körében éppúgy, mint az ország más városaiban, de senki sem mert fellépni a leányok egyetemi tanulmányait erősen megnehezítő rendelet ellen.

Három évi várakozás után Csaplovics József és Gábor Géza, a soproni állami leánygimnázium két magyar–latin szakos tanára (az első 1919–1933-ig, a második 1920–1936-ig) szembefordult gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter retrográd rendeletével, és országossá terebélyesített mozgalommal visszavívta az új leánygimnázium-típust nemcsak Sopronban, hanem az ország más városaiban is. Az elhatározás a végrehajtás és az eredmény nem volt csekély. Az akkori politikai helyzet kényes voltát mutatja az a tény, hogy jótékony fátyol borult a szervező és mozgató két leánygimnáziumi tanár nevére a mai napig, és írásos feljegyzés sem maradt a benyújtott két feliratról sem az áll. leánygimnáziumban, sem a városi levéltárban, s az újságok sem tudtak az ügyről.

2. „1932. évi május hó 10-én kelt 29.776/V. sz. rendeletével a VKM Sopron város társadalmának kérésére megengedte, hogy intézetünk az 1932–33. tanévtől kezdve ismét leánygimnáziummá alakuljon” – írja az intézet évkönyve. Ez a szerény tényközlés nem kis jelentőségű bátor kezdeményezést és több mint egy évig tartó küzdelmet takar. Ismeretlen részleteire az alábbi két beadvány derít fényt:

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Pusztadaróci Mária: Adalék a soproni állami leánygimnázium 100 éves történetéhez / I.

I.

„Nagyméltóságú Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úr! Alulírottak azzal a kérelemmel fordulunk Nagyméltóságodhoz, méltóztassék a soproni állami Leánylíceummá átalakított volt soproni áll. Leánygimnáziumot régi alakjában visszaállítani, vagy 254a jelenlegi Leánylíceum mellé, az V. osztálytól kezdve párhuzamos latin tagozatot állítani.

Kérelmünket azzal indokoljuk meg, hogy

I. Sopron sz. kir. város képviselő-testülete 1871. évi április 19-iki közgyűlésén azt a határozatot hozta, hogy felekezeti különbség nélküli magyar–német tannyelvű Felső Leánytanodát állít fel, hogy a város leányifjúságának a legmegfelelőbb és a kor által megkívánt ismereteket megadhassa. Az intézet 1871. évi október 3-án megnyílt és szolgálta a kitűzött célt. Az 1881–82. isk. év kezdetétől a városi iskola „Soproni áll. felsőbb leányiskola” elnevezéssel államivá lett. A VKM 1916. évi július hó 14-én kelt 86.100. sz. rendeletével az iskola „Felső leányiskola” elnevezéssel új alapokon folytatta működését és 1918–19-ben átalakult Leánygimnáziummá. Az intézet a VKM 1927. évi 37.313/V. sz. rendelettel Leánylíceummá lett.

A város polgársága a leányintézetnek leánygimnáziummá alakulását örömmel vette tudomásul. Nagy meglepetést keltett ezért a leánylíceummá való újabb alakulása. Sok szülő a várakozás álláspontjára helyezkedett, és beíratta gyermekét az intézetbe abban a reményben, hogy a latin tanítás kérdése megoldódik. Most azonban nyilvánvalóvá lett, hogy a leánylíceum latinmentes középiskola, és így hiába ad az egyetem minden, a nők előtt megnyílt karára érvényes érettségi bizonyítványt, mert ha a szükséges előtanulmány hiányzik, a felvételik elé akadály gördül, vagy ha sikerül is a felvétel, leányaink, a választott tudományszakon latin nélkül nehezen vagy sehogysen boldogulnak. Másrészt a leánylíceumban a rendkívüli tárgyakra vonatkozó VKM legújabb rendelete szerint a latint mint rendkívüli tárgyat heti 2–2 órában tanítják az V. osztálytól kezdve. Ez a tanulmányi idő a latin érettségi vizsgálat sikeres megállásához komoly leánygimnáziumban vagy fiúgimnáziumban nem elégséges. A tanulmányi idő fokozása pedig olyan megerőltető megterhelést jelentene a délutáni időben eddig is rendkívül igénybe vett leányainkra nézve, hogy az egészségük károsodásával járna. A heti kétórás szorgalmas és lekiismeretes latin tanulmány elegendő lehet az általános műveltség megszerzéséhez, de mindazon életpályákhoz, melyek a nők előtt megnyíltak: tanári, orvosi, gyógyszerészi, természetesen nem elég.

II. Sopron város felekezeti viszonyainál fogva a leánylíceummá alakítás bizonyos következményeket eredményez. Ugyanis az eddigi leánygimnáziumot szívesen látogatták a különböző felekezetű szülők leányai. Hogy milyen mértékben, mutatják az áll. leánygimnázium évkönyveiből vett alábbi adatok:

Év:	1920–	21–	22–	23–	24–	25–	26–	27–	28–	29–	30.	Összesen
R. k.:	72–	56–	128–	111–	124–	122–	101–	101–	95–	103–		1013
G. k.:	–	1–	1–	2–	1–	1–	1–	–	–	–		7
Ág. e.:	53–	43–	61–	60–	61–	62–	51–	46–	37–	47–		524
Ref.:	4–	2–	9–	6–	8–	9–	9–	11–	11–	11–		81
Izr.:	69–	43–	56–	52–	53–	44–	40–	41–	31–	38		467

A felekezetek közötti arányt – helyi vonatkozásban – még jobban kidomborítja az, hogy az évkönyvek adatai szerint a tanulók lakhely szerinti hovatartozása a következő:

Év:	1920–	1921–	1922–	1923–	1924–	1925–	1926–	1927–	1928–	1929–	Össz.:
Sopron városi:	120–	116–	151–	143–	157–	143–	123–	119–	106–	125–	1305

Más:	52–	21–	88–	64–	67–	72–	63–	58–	48–	51–	501
Sopron megyei:	26–	8–	16–	24–	23–	23–	16–	22–	20–	23–	201

255 Ezek az adatok azt mutatják, hogy a soproni áll. leánygimn. – jelenleg leánylíceum – tanulói elsősorban Sopron városából valók és a felekezetek között közkedveltségnek örvend. A leánylíceummá való átalakítás következtében nemcsak a római katolikus szülők, hanem azok az ág. ev., ref. és izr. szülők is, akik leánygimnáziumba akarják adni leányaikat, hogy az egyetemi tanulmányok megkezdése előtt elháríthassák előlük a latin oktatás hiánya által bekövetkező nehézségeket, kénytelenek leányaikat felekezeti leánygimnáziumba járatni. Az izr. szülőkre nézve ez anyagi szempontból jelentékeny megterhelést jelent, mert ott a tandíj kétszeresét kell fizetniök. De hátrányos a köztisztviselőkre, hadirokkantakra, hadiárványokra nézve is, mert ott a tanulmányi eredmény ellenére – a megállapított százalék keretében – sem kapnak leányaik tandíjkedvezményt. Ez főként, ha több leánygyermeket kell egyszerre iskoláztatni, jelent nagy anyagi megterhelést.

Tekintettel arra, hogy a soproni születésű női intelligencia tekintélyes része ebben az intézetben nyert modern oktatást az alapítók szándékához híven, igen kívánatos, hogy áldásos, nemzeti irányú és nagy eredményeket felmutató munkásságot tovább folytassa abban a keretben, amelyben a legszembeötlőbb eredményeket mutatta, a közelmúltban és jelenben egyaránt akkor, amikor a leánygimnáziumban érettségit tett 96 tanuló közül 55 lett jelesen érett (57,3%), 35 jól érett (36,5%), 5 érett (5,2%) és mindössze 1 bukott 1 tárgyból.

Éppen ezért kérjük Nagyméltóságodat, tegye méltányos elbírálás tárgyává komoly kérelmünket, és a hűségese város szüleinek nagy megnyugtatósára oldja meg a soproni állami leányközépiskolájának kérdését és alakítsa át régi – kipróbált, és tanításban, s elsősorban az érettségi vizsgálatokon nagyszerű eredményeket kimutató keretben – leánygimnáziummá, mely épp oly intenzíven tanította a modern nyelveket, mint a mai leánylíceum, s amelyben a latin rendes tantárgy maradhatna az V. osztálytól kezdve, esetleg egy-két óra redukcióval a művészettörténelem javára, miként ezt a pécsi és a győri szülők is óhajtják, vagy a leánylíceum mellé az V. osztálytól kezdve párhuzamos latin tagozatot, mely a legszerencsésebben oldaná meg a leánylíceum és a leánygimnázium kérdését minden szülő számára. Bizonyosra vesszük, hogy kérelmünket és komoly áthidaló javaslatunkat Nagyméltóságod figyelemre méltatja, és rövidesen intézkedik városunk különleges helyzeténél fogva is leányaink taníttatásának közmegelegetésre való megoldására.

Kérelmünket Nagyméltóságod figyelmébe ajánlva maradunk kiváló tisztelői:

Sopron, 1931. április hó 19-én.”

(Következik 112 sajátkezü aláírás, mégpedig 34 állami tisztviselőé, 20 tanáré, 16 tanítóé, 15 kereskedőé, 9 egyetemi tanáré, 6 ügyvédé, 4 lelkészé, 3 orvosé, 2 magántisztviselőé és 1–1 városi tisztviselőé, művészé és nyugdíjasé.)

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Pustadaróci Mária: Adalék a soproni állami leánygimnázium 100 éves történetéhez / II.

II.

„Nagyméltóságú Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úr!

Kegyelmes Urunk!

A VK Minisztérium 1931. XI. 7-én kelt 540–05/156 számú rendelettel a Sopron város társadalma által a város polgármestere útján előterjesztett azt a kérelmet, hogy a soproni állami leánylíceum leánygimnáziummá változtattassék át, illetve a leánylíceum V. osztályától kezdve párhuzamos latin tagozat állíttassék fel, az 1926. évi XXIV. t. c. értelmében teljesíthetőnek nem találta. Miniszter Úr! Sopron város 116 tekintélyes polgárának jogos és a város különös társadalmi összetevődése folytán igen méltányos kérelme nem talált közmegegyezést keltő megoldást. A kérésnek ily módon való elintézését nem tudjuk megnyugtatónak találni. Annál is inkább nem, mert a törvénynek nem lehetett szándéka olyan intézetet átalakítani, mely hivatása magaslatán **256**állva a legnagyobb mértékben teljesítette feladatát és nemcsak az egyetemi tanulmányokra készítette elő sikeresen tanítványait, hanem a város női társadalmának a kor követelte ismereteket is a legnagyobb fokban nyújtotta. Ebből a szemszögből nézve a kérelmet, az alábbiakat terjesztjük Nagyméltóságod elé:

I. Meggyőződésünk, hogy kérelmünk nemcsak méltányos, hanem a törvény szándékának a legmegfelelőbb megoldását ajánlja, amikor a soproni leánylíceumot, amely oly nagy eredményeket tudott felmutatni leánygimnáziumi mivoltában, leánygimnáziummá vagy latin tagozattal felruházott leánylíceummá kéri változtatni. Rámutatunk az eddigi érettségi vizsgálatok eredményére, mely azt mutatja, hogy az eddig érettségizett 114 tanuló közül jelesen érett 63 (55,3%), jól érett 45 (39,5%), érett 5 (4,3%) és egy bukott egy tantárgyból (0,9%). Rámutattunk arra is, hogy az érettségi vizsgálatot tett 114 tanuló közül 60 volt róm. katolikus, 26 volt ág. h. vallású, 5 volt református és 23 volt izraelita; de most rámutatunk arra is, hogy alig van az országban olyan leányiskola, sőt fiú-középiskola, amely 10 évi működése alatt érettségi vizsgálatot tett tanulóit 44%-át küldte volna fel az egyetemre vagy a főiskolákra. Pedig ezt tette a soproni állami leánygimnázium. 1922–1931 között érettségizett 114 tanulója közül 50 folytatta tovább tanulmányait az egyetemeken és a főiskolákon. Mindezen felül rámutattunk végre arra, hogy a leánygimnáziumnak 1922–27 között egyetemre és főiskolákra ment 25 tanulója közül eddig 13 végzett a legnagyobb sikerrel, tehát több mint 50%. Ez a tanulók rátermettségén és szorgalmán kívül elsősorban az erős alapot nyújtó leánygimnáziumi típusnak és a benne uralkodó komoly szellemnek köszönhető.

A felsorakoztatott tények bizonyítják, hogy a soproni állami leánygimnázium tényleg a legnagyobb mértékben megfelelt rendeltetésének, de megfelelt a törvény szándékának is: amikor nemcsak az általános gimnaziális ismereteket nyújtotta eredményesen, hanem a legnagyobb fokban előkészítette és képesítette az egyetemi és főiskolai tanulmányokra is tanítványait.

Ennek az intézetnek leánylíceummá alakítása nem szolgálta az 1926. évi XXIV. t. c. szándékait, amint nem szolgálja Sopron város társadalmának, illetve polgárságának az érdekeit.

II. Nem okozhat nehézséget az a körülmény, hogy Sopronban van az Orsolya-rendi leánygimnázium, mert van Sopronban Líceumnak nevezett ág. h. vallású reálgimnázium, és mégis reálgimnáziummá alakult a volt áll. reáliskola. Így ha a városban van már két reálgimnázium, mert ez a típus alkalmasabbnak látszik korunkban az oktatás terén, annál inkább lehet két leánygimnázium, mert ez a típus jobban szolgálja a polgárság érdekeit.

Az 1927. évi 37.313/V. számú VKM rendelet tekintet nélkül egy állami intézet igen eredményes működésére, tekintet nélkül Sopron különleges felekezeti viszonyaira, a polgárság érdekei ellenére, anyagi hátrányára rendelte el a leánylíceummá való átalakulást. Nem vitatható az a tény, hogy a leánylíceumi érettségi bár jogilag minden egyetemre képesít, mégis minden szakra csak kiegészítő latin érettségi bizonyítvánnyal. Ebből származik a tanulókra a tanulmányi túlterhelés a szülőkre pedig az anyagi megterhelés. A túlterhelés és a hátrány már a leánylíceum V. osztályában jelentkezik. Az egyetemre készülő tanulóknak fel kell vennie rendkívüli tantárgyként a latint heti két órában. Heti két óra a latin nyelv komoly megtanulására nem elegendő. A legnagyobb hátrány a leánylíceumi érettségi vizsgálat után következik, amikor a tanulóknak idegen intézetbe kell latinból kiegészítő vizsgát tennie. Így a liceális helyzetben előáll az az eset, hogy azok a latin szaktanárok, akik 1922–1934-ig latin-ból érettségiztették az intézet tanulóit, 1935-től kezdve már nem érettségiztethetnek, hanem tanítványaikat idegen intézetbe kell irányítani. Ez a mód nem szolgálja a latin tanítás értékelését, másrészt felette sérelmes a szaktanároknak.

Miniszter Úr! Első felterjesztésünkbe foglalt kérelmünket most újabb adatokkal támasztottuk alá és újra rámutattunk arra a sok nehézségre, hátrányra, amely a soproni [257](#)intézet liceális típusából származik s érzékenyen érinti a város polgárságának érdekeit, kérjük, – az elutasító rendelkezés ellenére is – tegye megfontolás tárgyává mostani kérelmünket, és az ügy fontosságára tekintettel találjon olyan megoldást, amely közmegnyugvást keltsen: alakítsa át az állami leánylíceumot leánygimnáziummá, vagy állítson fel latin tagozatot az V. osztálytól kezdve a leánylíceumban, vagy ruházza fel az állami leányintézetet a latin nyelvből való érettségiztetés jogával.

Kérelmünket ismételten Nagyméltóságod figyelmébe ajánlva várjuk mielőbbi kedvező döntését és maradunk megkülönböztetett tisztelői. Sopron, 1931. november hó 10-én.

A beadványt aláíró soproni polgárok megbízásából Dr. Töpler Kálmán s. k. ny. polgármester. Sopron, Templom utca.”

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Haranghy György: Tornászünnepély Sopronban (1867)

Haranghy György: Tornászünnepély Sopronban (1867)

Kereken 106 éve történt, hogy a Soproni Testgyakorló és Tűzoltó Egylet 1867. szeptember 12-én levélben meghívta a Debreceni Tornaegylet vezetőségét a szeptember 22-én tartandó tornacsarnok- és zászlóavatásra. A DTE vezetősége úgy határozott, hogy az egyletet Simonffy Sándor egyleti elnök és Örvényi Vilmos¹⁽⁹⁹⁾ „művezető” (edző) képviseli a soproni ünnepségen. Örvényi Vilmos az ünnepségről visszatérve nyilvánosan is beszámolt Debrecen közönségének az ott látottakról, tapasztaltakról. Beszámolóját összevonva ismertetem.

Sopronba 21-én éjjel 11 órakor érkeztem meg 82 1/2 mf. út után. A hosszú út fáradalmait azonban feledtette a soproni tornászok igen szívélyes gondoskodása. Démi Pál polgárnál csomagjaikat lerakva, a Kaszinó vendéglőjébe mentek vacsorázni. Itt a soproni tornászok várták már őket a pestiekkal együtt. A vacsora közben Posewitz Gusztáv tanár és tornász „férfias toasztot” mondott a tiszteletükre, majd éjfél után nyugodni tértek.

Másnap 22-én már 6 órakor tornász-dobosok és zenészek járták be a várost, zenés ébresztőt tartva. 9

órákor gyűltek össze a Széchenyi térre a tornászok s onnan zárt sorokban a városon keresztül a Neuhof kertbe mentek, s innen a soproniak az „indóházhoz” siettek a Bécs felől érkező vendégek fogadására. Az osztrák tornaegyletek részéről Bécsből, Badenből, Florisdorfból, Leobensdorfból, Mödlingből, Neukirchenből, Vöslauból és Wiener-Neustadtból mintegy 300 tornász érkezett. A vonatból a magyarok lelkes éljenzése közben kiszálló osztrákok „Gut Heil”-lel üdvözölték a népes fogadóbizottságot.

A megérkezett csoportok fegyelmezetten a zászlók alá sorakoztak. Üdvözlő beszédek hangzottak el magyar és német nyelven, melyet igen gyakran az „éljen” és „wacker” felkiáltások szakítottak meg. A soproni dalárda Mendelsohn „Der frohe Wandersmann” című dalát énekelte. Ez után megmozdult a tömeg és általános baráti üdvözlések, testvéri kézsorítások, szívélyes meghívások után a csapatok zászlóik és 258a városukat hirdető tölgyfalombkoszorús tábláik mögött a városok betűrendjében katonás rendben sorakoztak. Rövidesen megindult a díszmenet a Neuhofallee, Neustift kapun, Hosszú soron, Kaszinó téren, Grabenrunden keresztül a Széchenyi térig zene-, dob- és trombitaszóra.

Az utcákon az ablakokból a város lelkes hölgyei virágokat és csokrokat dobáltak a menetre, s e kedves figyelmet a tornászok „éljen” és „gut Heil” kiáltásokkal viszonzták. A csokrok és virágok ügyes elkapásában az élen haladó bádeniek jeleskedtek. A menet 1 órára ért a Széchenyi térre, majd szétoszolva, ki-ki szállására és ebédelni sietett.

2 órára volt ugyan a tornacsarnok és a zászló felavatása tervezve, de ez csak 3 órákor kezdődhetett meg, mert a vendégszerető házigazdák nem akarták elengedni vendégeiket. Így csak 3 órákor indult el a díszmenet a Széchenyi térről a Tornacsarnokig ugyanolyan sorrendben és látványosan, mint délelőtt. Az ízléssel épült és 10 000 Ft-ba került tornacsarnok szabad terén díszes emelvényen fűzért képeztek Sopron város fiatal és szép hölgyei, mind fehér ruhában, oldalt hosszasan lenyúló vörös selyem vállövével ellátva. A zászlóanyaga a Soproni Torna Egylet elnökének, dr. Kania József bájos és művelt napa, özv. Rupprechtné volt. Az emelvényt tornászok vették körül. Itt voltak a házigazdák és az osztrákokon kívül a debreceni, kőszegi, kanizsai, kismartoni, pesti, pozsonyi, pécsi és szombathelyi tornászok, a szegediek és miskolciak üdvözlőket küldtek táviratilag. Az ünnepély megkezdődött. A dalárda a „Hazám” című dalt énekelte el. Ezt követően az elnök magyar, majd német nyelven elmondta szónoklatát. Most következett a soproni hölgyek által készített zászló ünnepélyes kibontása s a táncteremmé átalakított tornacsarnokba való bevitele. Felszólították valamennyi tornaegyleti elnököt és „művezetőt”, hogy a csarnokba menjenek. A zászlót a csarnokban körülvitték, miközben a dalárda a „Das Fahnenlied”-et és a „Das Turnenfestlied”-et énekelte. Így történt meg a csarnok és a zászló ünnepélyes átvétele.

Megkezdődött a szabadtéren a tornaünnepély. Három díjat tűztek ki: magasugrásra, 40 fontos kő legmesszebbig hajítására s vassúlyok emelésére. A díjak: 1 serespohár, aranygyűrű és koszorú volt. Ezt követően szabadnyújtó-, sorompógyakorlatok, ló- és bakugrások stb. következtek. Igen kitűnő ügyességet tanúsítottak a bécsi tornászok: magasugrásban 65 hüvelyket, távolugrásban 1 ölt ugrottak. Mind a három díjat ők nyerték. Érthető, állapítja meg Örvényi, hisz a bécsi egylet már több éve működik. (Sajnos több részletet nem mond el a versenyről) Kitér a tornászok ruházatára, egyenruházatára is. Az egyenruhák, a pestiekét kivéve, majdnem minden egyleté hasonló kelméből van használatban. A soproni tornászok ruhája hasonló a debreceniekéhez (vörös matrózing, zöld öv, pantalló), csak a soproniak fekete övet használnak és mellükön éppúgy mint a pestiek a tornász- és tűzoltójelvényt nemzeti szalagon viselik. A tűzoltók ruhája barna daróc kelméből vörös zsinórral ellátott zubbonyból és fekete lakkbőr sisakból áll, a sisak két ellenzője vaspléh, annak hátulja pedig kerek, vállig érő mentőbőrrel van ellátva. Megemlíti még a pestiek öltözékét is, vörös gyapjú szövetből zuáv ing, kék öv, kék nyakkendő és kék szalaggal ellátott matrózkalapjuk van. Tornajelvényük kék szalagon keresztül húzott fehér ércből, jelígyével ellátott

tölgyfakoszorúból áll. A tornaünnepély után megkezdődött a táncvigalom. „A nők minden fész nélkül egyszerű ruhában, tornászok, tűzoltók pedig egyenruhájukban engedték át magukat a legkedélyesebb mulatságnak.” A bálon Simonffy és Örvényi a pestiekkal egy asztalnál ül, s így dr. Batizfalvy alelnökkel, Matulay jegyzővel és Bockelberg „művezető”-vel megbeszélnek a látottakat. Egybehangzóan megállapították, hogy ez az ünnepély „általános nemzeti és testvériesedési ünnepély volt”.

Elmondja Örvényi azt is, hogy Sopronban, de egyébként az egész országban is, főleg fiatal nőtlennemberekből állnak az egyletek, a megjelent osztrák egyleti tagok nemcsak nőtlenn fiatalokból, hanem a 40–50 éves, nős és minden állású férfiakból tevődtek össze, kik jó kedvvel s eredményesen vettek részt a gyakorlatokon.

„A bécsiek, mint látszik, hatásra számítanak a legtöbb circusba való gyakorlataik által s nem annyira testedzésnek, hanem bravournak tekintik a tornászást, mit az ünnepélyen is bizonyítottak.” Örömmel állapítja meg, hogy a mi tornászaink a 259kényelmet, puhaságot leküzdve, rangkülönbség nélkül részt vesznek a férfias és nem mindig könnyű testedzésben és büszkeségüknek tartják, hogy az egylet tagjai lehetnek.

A soproniak a pestiekkal sok tekintetben egy úton haladnak és dicsőségükre válik, hogy alig egy év alatt közel 300 taggal rendelkezhetnek és „csodálkozni lehet rajta, hogy az ország fővárosában tornahelysége nézve hátrább állnak a soproniaknál, kik képesek voltak részvényesek útján 10 000 Ft-os csarnokot építeni, míg a pestiek alkalmatlan és egészségtelen bérlakra vannak szorulva.”

A pestiekkal és a soproniakkal az e napi friss benyomások alapján megbeszéltek a legközelebbi jövő teendőit: Az egész országra kell terjeszteni a tornászatot új egyletek létrehozásával. Egységesíteni kell a tornatanítást, egyenruhát, magyar vezényszót, tornagépek magyar elnevezését s legfontosabbként elosztatni azt a balvéleményt, mely a tornászatot csak a fiataloknak valónak tartja.

Másnap, 23-án az osztrák tornászokkal együtt Simonffy és Örvényi Bécsbe utazott tapasztalatcserére.

Meg kell említenem, hogy ez a szép és nagyszabású tornászünnepség nagy hatással volt a két DTE-vezetőre. Az itt szerzett tapasztalatokat a következő év június 27-én a DTE zászlószentelési és versenytornázási ünnepélyén felhasználták.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Katona Imre: A Tinódyak Csapodon

Katona Imre: A Tinódyak Csapodon

1556. január 30-án halt meg a Nádasdyak sárvári várában a török elleni harcok korának egyik legrokonszenvesebb és Balassi mellett az utókor képzeletében a legtöbb romantikával körülvett énekmondója: Tinódi Lantos Sebestyén. Haláláról csak Nádasdy Tamás Perneszy György nevű bizalmasa tudósít: „Tinódi Sebestyén megvetvén már ezt a halandó muzsikát, elment a mennybéliekhez, hogy ott az angyalok között sokkal jobbat tanuljon, akit a hónap utolsó előtti napján a sári atyák hamvai mellé helyeztem.”

Életét – a verseiben megénekelt részleteken kívül – ugyanúgy homály fedi, mint a halálát. Hol és mikor született, ma sem tudjuk pontosan. Születési évét 1505 és 1510 közé teszik, születési helyének egyesek a

Fejér megyei Tinód pusztát, mások pedig a Baranya megyei Tinód falut tartják.

Látszólag nem nagy és nem különösen jelentős a kérdés, s mégis foglalkozunk vele, mivel más irányú kutatásaink közben olyan adatok kerültek birtokunkba, melyek Tinódi születési helyének sokat vitatott kérdésére fényt vethetnek.

A sárvári uradalomhoz tartozó Csapod XVI. századi urbáriumában (1587, 1597, 1608, 1639) gyakran találkozhatunk a faluban lakó és sajátos autonómiát élvező „Sármelléky” nemesekkel. E jelenség egyideig elkerülte figyelmünket, mivel az urbáriumokat feldolgozó Soós Imre (Ősi sopronmegyei nemzetségek, Sopron, 1940, 127.) és mások (Szalay Lajos: Lőrinc mestertől – Nádasdyig! Soproni Hírlap, 1944. IV. 7.) már megírták, hogy „Nádasdyék 1560 táján” mintegy harminc ilyen Sármellékről, a török elől menekült „futott embert” helyeztek el Csapodon (Soós i. m. 127.). Mivel Soós évszáma nagyjából egyezik Sziget elestének idejével (1566), érthetőnek látszott, hogy a Zalavár melletti Sármellék nemesei találtak védelmet a faluban, a Balaton déli partjait ekkor már elpusztítással fenyegető török elől. Ezt támogatta az is, hogy a Csurgó-környéki Berzence várura, Szalay Benedek – Nádasdy Katalin férje – is idemenekült és itt telepedett le családjával. Kiderült azonban, hogy e feltevés tarthatatlan, mert Sármellék és Keszthely meghódítását a kanizsai vár sokáig akadályozta. Hidvég, Kolozs, Magyaród, Sármellék és Keszthely behódolásáról csak 1574-től tudunk (OL. Consc. Port. Com. Salaiensis. 54. köt.).

260Bebizonyosodott tehát, hogy a Csapodra menekült nemesek nem a Balaton déli partvidékén elterülő Sármellékről valók, hanem valamelyik más, Sármelléknek nevezett részéről az országnak. A Dunántúlon még két Sármellékről hallunk e századokban. Az egyik a Sárvár nevében is szereplő Sár patak környéke, a másik a Fejér megyei Sármellék. Noha 1575-ben a török csapatok gyülekezésének hírére az egész Kőszeg-környék lakosai – még a Sárvár melletti falvak is – menekülni kényszerülnek (OL. Batthyány csal. lt. Miss. 45.184, 37.801, 2079), mégsem hihetjük, hogy a Sárvár környéki Sármellék lakói találtak volna Csapodon otthonra. Ennek többek között az is ellentmond, hogy a lakosság a közvetlen veszély elmúlta után sem költözik vissza régi falujába, ami pedig minden esetben be szokott következni a közelről menekülteknél, hanem továbbra is ittmarad, sőt igyekszik új otthona feltételeit a változó körülményeknek megfelelően megteremteni. Közben a török is elvonul csapataival Kőszeg alól. A lakosok is érzik a veszély elmúltát, lassanként visszatérnek elhagyott otthonaikba, házaikba. Az év végére a környéken már szinte teljesen helyreáll a rend.

Egészen más képet fest a Fejér megyei Sár folyó környéke, a Székesfehérvártól és a Balatontól délre eső terület. Itt már több esztendeje a török az úr, s a lakosok életüket is ennek megfelelően rendezik be. 1570-ben már a török védelmet élvező szentháromságtagadók is megjelennek Fehérvárott, Polgárdiban és Batthyányban (OL. Batthyány-csal. lt. Miss. 2232, Pathay István Batthyány Boldizsárhoz, Veszprém, 1570. XII. 21.).

A Sárhoz közeleső falvak behódolása Buda eleste után megkezdődik. A török hadak széles sávban törnek előre és nemcsak a Sárvíz és a Duna, hanem a Sárvíz és a Balaton közti falvak is egyre-másra török kézre kerülnek. A lakosság tehetősebb része, elsősorban a nemesség – mint ahogy ilyenkor általában történni szokott – összeszedi értékesebb portékáit, állatait, fontosabb iratait és elmenekül. Így volt ez a sármelléki falvak esetében is. Amikor a törökök közeledtének híre elterjedt, ki északra, ki pedig nyugatnak vette útját, hogy a töröktől-tatártól kevésbé háborgatott helyen vesse meg új otthonának alapjait. Így került a menekültek egy része Csapodra, a Nádasdyak birtokára.

A telepítésre utaló első adatunk 1564-ből való. Van egy korábbi adatunk is, ez azonban évszám nélküli.

Feltehetőleg az 1564-et közvetlenül megelőző adószedés évében, 1559-ben vagy ezelőtt, 1556-ban kelt. Ezt a dicak növekvő oldalszáma tanúsítja. Ugyanis az első évszám nélküli adatunk az adólasjstrom 217. oldaláról való, az 1564. évi pedig a 242. oldalról. A következő dica-szedés évéből, 1570-ből van újabb adatunk e nemesekről. Ezt az adólasjstrom 265. oldalán találhatjuk. Tehát ez az adat 23 oldallal az 1564-es után szerepel, az első – év nélküli – és e között 25 oldalnyi különbség van. Ennek alapján az első adata 1559-es keltezésű lehet. Csapodon kívül csupán az ugyancsak Nádasdy-birtokon, Hegykőn (2) és Török Ferenc szárföldi jószágán (3) találhatunk menekült nemeset 1564-ben.

Érdekes következtetésekre jutunk, ha a Csapod környéki falvak portaszámainak alakulását vizsgáljuk. Hövej, Himód, Cirák, Gyóró, Vitnyéd, (Fertő-)Szentmiklós és (Pusztá-)Család adatait elemezve feltűnik, hogy 1549 és 1550, valamint 1553 és 1556 között váratlanul csökken e falvakban a portaszám. Csapod nem is szerepel ekkor még a dicakban. Ennek oka feltehetően a telkek olymértékű megüresedése, mely lehetővé tette a török elől menekült nemesek letelepítését.

Közel 20 esztendőn át folyt az egyesével vagy csoportosan érkező menekültek letelepítése. 1564-ben már 24-en vannak, tíz évvel később, 1575-ben pedig 32-en. Ugyanennyien vannak 1588-ban is (OL Consc. Port. Tom. 37. A 2658, pag. 590). Áttekintésüket és azonosításukat megkönnyíti, hogy a falu 1587. évi urbárium megőrizte a menekültek teljes névsorát. Miután tíz évvel későbből, 1597-ből ismét maradt fenn a faluról urbárium, 1608-ból úgyszintén (OL. Urbaria et Conscriptioes 12/42), a menekülteknek nemcsak a névsorát ismerjük s a vagyoni viszonyaikra utaló taksájuk összegét, hanem az urbáriumok, összeírások és dicak alapján vagyoni viszonyaikat és a falvakban betöltött társadalmi helyzetüket is. Még 1587 és 1597 között is telepednek le újabb menekültek Csapodon. Már e tény önmagában is mutatja, hogy nem egy, hanem több falu menekültjeinek közös gyűjtőneve a „sármelléki nemesek” vagy a „menekült nemesek” elnevezés. A nevükben rejlő falunevéből (Szilassy, Bogárdy, Tinódy, Czecey) nem nehéz egykori falvaikra, a Sármellék néhány falujára, így a mai Szilasbalhástra, Cecére, Tinód-pusztára és Sárbogárdra ráismernünk.

E falvak egyikéből kerültek hozzánk a Tinódiak. Távol áll tőlünk, hogy ennek messzesemenő jelentőséget tulajdonítsunk, de ha az itt írtakat és a Tinódy-kutatás néhány eddigi eredményét összevetjük, érdekes és figyelemreméltó tények tárulnak elénk.

Egyik ilyen sokat vitatott és mindmáig eldöntetlen kérdés: a költő szülőhelye. Régebben a Fejér megyei Tinód-pusztát vélték költőnk szülőhelyének, de újabban inkább a Baranya megyei Tinód faluban keresik a család ősi fészekét. A szülőhely eldöntésénél kutatóink elsősorban a költő megénekelte kapcsolataiból indulnak ki, arra nézve, hogy e falvakban tényleg lakta-e Tinódiak, még egyetlen számottevő adatot sem tárt fel a kutatás. Nos, ha óvakodunk is az elhamarkodott következtetésektől, annyit a fenti adatok is elárulnak, hogy költőnk korábban vélt szülőhelyén, a Fejér megyei Tinód-pusztán vagy a mai Cece, Szilasbalhás és Sárbogárd környéki falvak egyikében tényleg éltek Tinódiak a XVI. század közepén. Függetlenül attól, hogy Tinódi Lantos Sebestyén hozzátartozói voltak-e a Csapodra menekült Tinódiak vagy sem, alit tételezhető fel, hogy a veszély közeledtekor az a törökellenes család, mely a költőt adta a hazának, falujában marad és tehetetlenül nézi annak pusztulását. Talán éppen emiatt fulladtak kudarcba azok a kísérletek, melyek a költő szülőhelyének és családi körülményeinek tisztázására irányultak.

A másik érdekes és figyelemreméltó kérdés, hogy a költő Tinódit is ugyanazok a Nádasdyak támogatták élete végén, akik lehetővé tették a Sármellékről menekülteknek, hogy Csapodon telepedhessenek le. Mintha az is támogatná ezt az összefüggést, hogy a költő is akkortájt került a Nádasdyak sárvári várába, amikor a

bogárdiak, szilasiak, tinódiak és ceceiek a sárvári uradalom Csapod nevű falujába.

Három Tinódi nevű is lakik Csapodon a XVI. század végén, a XVII. század elején. Két Tinódy: János és Mátyás közvetlen telekszomszédok, házuk a falu keleti szélén áll, az ún. Finánc-köztől délre néhány háznyira, a mai Horváth–Nagy közös udvarú házak helyén. A másik Tinódy: Dénes, Szilassy Gergellyel lakik együtt, a mai szövetkezeti bolt helyén. A család még 1639-ben is szerepel, a század második felében azonban eltűnik Csapodról.

A Tinódyak felbukkanása Sopron megyében váratlan, meglepő fordulat. Reméljük sikerül újabb adatokkal gyarapítani a család érdekes Sopron megyei kapcsolatait.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Kiss Jenő: A mihályi Ipartársulat és Ipartestület történetéhez (1828–1948)

Kiss Jenő: A mihályi Ipartársulat és Ipartestület történetéhez (1828–1948)

Az 1872. évi VIII. törvénycikk – más céhekhez hasonlóan – az 1828-ban királyi kiváltságlevelet nyert mihályi céhet is megszüntette, ugyanakkor elrendelte, hogy módosított alapszabályokkal – ugyancsak más céhekhez hasonlóan – ipartársulatként működjék tovább. A mihályi céhnek (*Czé, Érdemes Cé*) 1838 óta vezetett pénztárkönyve megőrizte az átszerveződés dátumát is: 1874. május harmadika. Ez olvasható ugyanis: „3dik Májusban Tekintetes Magas házi ur kint volt a társulat öszvő írása véget, az alap szabályok meg szerzésére füzetünk...” S a következő havi bejegyzésben már ott találjuk az új titulust is: „1874dik év Junius hó 7dikén Bálint János *társulati elnök* számot adot a ki adásrul”. Az új jegyzőkönyv, amelynek címe [262](#) „Az Mihályi Mező Város Egyesült ipar Társulat Jegyző Könyvö az 1875dik Évi Ur napi köz Gyülistől Kezdve” (méretei: 17×40 cm), elsősorban pénztárkönyvként szolgált, a bevételek és kiadások szép rendben fölírva találhatók. De belekerültek a közgyűlésekről készült beszámolók, a határozatok s az ipartársulat névsora is. Ebből például az derül ki, hogy Mihályiban 1883-ban az ipartársulatnak 32 mesterember tagja volt, iparágak szerint a következő megoszlással: kádár 8, szabó 8, cipész 8, kovács 2, asztalos 1, gombkötő 1, bábsütő 1, kőműves 1, fazekas 1, nyeregkészítő 1. Összehasonlításképpen: 1924-ben a falu mesterembereinek száma [241\(100\)](#) (az Iparoskör pénztárkönyvének tagdíjbefizetési listái alapján), 1939-ben 30, 1942-ben 27 volt. Az Ipartársulat Jegyzőkönyvének a vezetése 1914 júniusában szakadt meg (az iparosok is a harctérre mentek). 1925. június 14-i keltezésű az a bejegyzés, amelyben Kiss József akkori iparosköri elnök az iparoskör ingó vagyonáról készített leltárát írja le, benne a számunkra legfontosabbakat: „1 drb, a régi ipartársulattól átt maradt elnöki láda, 1 drb, az 1827 évi csász. és kir. Iparos céh alapszabály Könyv pecséttel együtt, 1 drb Iparoskör névre szóló bélyegző, 1 drb, A régi céh rendszerből átmaradt pénztár és jegyzőkönyv”. A céhláda kivételével mindegyik felsorolt „tétel” ma is megvan, jelenleg apám Kiss József mihályi cipésmester birtokában, illetőleg megőrzésében, aki az Ipartestületnek és Iparoskörnek volt tisztségviselő tagja.

Az első világháború után megindult országszerte az iparosok újjászerveződése. Mihályiban 1926-ban alakították meg a „Mihályi és vidéke Ipartestület”-et. [2\(101\)](#) Az ipartestület működési területe Mihályi, Kisfalud és Himod volt. Még az ipartársulat regnálása idején, 1914-ben spontán kezdeményezésből és önerőből megszervezték, életre hívták a mihályi és kisfaludi iparosok önképzőköriüket, vagy ahogy ők nevezték, az *Iparoskör*-t. Az Iparoskör pénztárkönyve (12×18 cm-es, kemény fedelű, vonalzott könyvecske,

főlirata: Mihályi Iparosok pénztárkönyve) is fennmaradt. Az első bejegyzés 1914. június 14-éről, az utolsó 1927-ből való. A pénztárkönyvbe a bevételeket, kiadásokat írták, 1922-től pedig úgyszólván csak a tagsági díjakat és ami fontos, a tagok névsorát. Az iparoskör mint afféle önképzőkör nem volt hivatalos fórum – hivatalos jogköre nem volt –, hanem a helybeli iparosok társasági életét, művelődési lehetőségeit, közszereplését biztosítani és szervezni hivatott kollektív fogantatású, célú és hasznú kör. Céljáról az alapszabály-gyűjtemény „A mihályi-i és kiskaludai iparosok önképzőkörének alapszabályai”, amelyet 1914. március elsején dátummal, tintával írtak, a következőképpen vall: „A kör célja. Az általános művelődés és szakértelem fejlesztése, az erkölcs nemesítése, a munkásság-, és szorgalomra való ösztönzés, végül a kör tagjainak és hozzá tartozó családtagjainak elhalálása esetén testületileg való megjelenés”. A kör tagjai színdarabokat adtak elő (például „A tót lány” címűt), s ezek az előadások mindig jelentős kulturális eseménynek számítottak a faluban. Meghívókat is nyomtattak, amelyekben ez állt: „Meghívó a Mihályi Ipartársulat szinelőadásaira”. Könyvtáruk és külön könyvtár-helyiségük is volt. A kör tagjai a kulturáltabb szórakozást is népszerűsítették. Az iparoskör túlélte a hivatalos Ipartestületet is. 1948-ban, a KIOSZ megalakulásával szűnt meg.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Próhle Jenő: Vajda Péter soproni diáksága

263 Próhle Jenő: Vajda Péter soproni diáksága

Vajda Péter válogatott műveinek (Veszprém, 1972.) ismertetésében (SSz. 1973. 151.) olvassuk: „A mélyről jött ember mohó tudnivalóságával került (ti. Vajda Péter) a soproni líceumba, ahol... Magda Pál lett tanára.” Az ismertett mű bevezetésének szerzője, Fenyő István, pontosan fogalmazott: „Ebben az iskolában tanított... az a publicista-tudós, aki a magyar jobbágyságot a reformkor kezdetén szót emelt: Magda Pál. Nagyszabású a hazai jobbágysors tarthatatlanságát feltáró statisztikai műve éppen abban az évben, 1819-ben jelent meg, amikor Vajda Péter Sopronba került. Hogy kialakult-e közöttük közelebbi kapcsolat, adat híján nem tudhatjuk” (i. m. 4). Másik két mondata („Vajda Péternek szerencséje volt tanáraival. Győri professzorai sem voltak Magda Pálnak alábbvalók”; i. m. 5) külön-külön helyes, bár az első végére kíváncsozunk a megszorítás: ha nem is mindegyikkel; de a kettő logikai kapcsolása félrevezető. Milyen volt hát Vajda Péter szerencséje a soproni tanárokkal?

Az év végi vizsgák alkalmára kinyomtatott tanulói névjegyzékekből kitűnik, hogy Vajda Péter 1819/20-ban (12 éves korában) a legelső, donatista osztályba került novitiusnak, a következő évben, mint kitűnő tanuló egy év átugrásával, a grammatikai osztályba lépett novitiusnak, majd veteránusnak. A második évben Ódor István a tanára (osztálytanítás folyt!), az első és a harmadik évben Körösi Csoma Sándor göttingai barátja, a keleti nyelvészkedést romantikus hévvel, dilettáns módon űző Szabó József (ld. Szinnyei, 13: 222–223; Németh Sámuel: Borgátai Szabó József. SSz. 1941, 95–108). „Adat híján nem tudhatjuk” itt sem, legfeljebb feltételezhetjük, hogy a szépíró Vajda Kelet iránti rajongása Szabó József tanításában kaphatott „gyűjtást”. A következő években a syntaxisták osztályában a szigoráról híres, de igazságos és nagy tudású Hetyésy László, a retorikai osztályban ugyancsak Hetyési László, Ódor István és Seybold Pál tanították Vajdát. Az utóbbival nem volt szerencséje, a vele kapcsolatos „összetűzés” fejezte be Vajda soproni diákpályáját, amint ezt már Vajda biográfusa, Széchy Károly is megírta (V. P. élete és művei. Bp. 1892, 11).

Magda Pál 1821-ig, tehát Vajda diákkorának első két évében, a két legfelső osztályban, a retorikaiban és a

bölcsészeti-teológiában tanított. Mire Vajda Péter a retorikai osztályig feljutott (mindig kitűnő tanulóként), Magda Pál háromévi karlócai (Karlowitz, ma Sremski Karlovci Jugoszláviában) működés után már Sárospatakon tanárkodott és elégedetlenkedett a világgal.

Vajda Péter a Dalhon-ban (4. f. Budapest, 1844.) bőven ír soproni éveiről, iskolai és természeti élményeiről, de egyetlen tanárát sem említi. Ebből a hallgatásból nem vonható le semmiféle következtetés. Magda Pál nem a tanteremben tanította, hanem, mint Fenyő István rámutat, írásaival tette „tanítványává” Vajda Pétert.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Füves Ödön: Soproni görög diákok a görögök forradalmi társaságában (1796)

264 Füves Ödön: Soproni görög diákok a görögök forradalmi társaságában (1796)

Ismeretes, hogy a XVIII. században Sopron vármegyében¹⁽¹⁰²⁾ és Sopron városában²⁽¹⁰³⁾ is tevékenykedtek görög kereskedők. Van tudomásunk arról, hogy a görögkeleti vallású ifjak közül egyesek Sopronban jártak iskolába.³⁽¹⁰⁴⁾ Ez utóbbiak között legnagyobb hírnévre Euphronius Raphael Popovics⁴⁽¹⁰⁵⁾, a görög származású Dionisziosz Popovics Papajannuszisz budai szerb püspök fia tett szert. Ő két évig látogatta a soproni rétori iskolát. Utána 1796-tól Késmárkon, majd 1798-tól Sárospatakon folytatta tanulmányait. 1802-ben már a pesti görög iskola katedráját foglalta el. Ettől kezdve élete végéig különböző iskolákban tanítóskodott. Közben könyveket írt és Bécsben görög újságot szerkesztett. Tevékenysége révén a diaszpóra görögség egyik szellemi vezére lett.

A közelmúltban Szalonikiben a Makedón Tudományos Társaság kiadásában megjelent egy kötet⁵⁽¹⁰⁶⁾ Makedónia vezéregyéniségeiről a török uralom idején. Ennek egyik cikke Popovics Ráfáelről szól. A szerző, J. A. Papadrianosz⁶⁽¹⁰⁷⁾ részletesen ismerteti munkájában a nagy görög pedagógus és irodalmár pályafutását. Közben új adatokat is közöl, így pl. részleteket idéz Popovics Ráfáel eddig ismeretlen kéziratok emlékkönyvéből, amelyet a kozáni könyvtárban őriznek.⁷⁽¹⁰⁸⁾ Ebbe az emlékkönyvbe Popovics Ráfáel görög és magyar barátai 1796 és 1819 között, főleg görög és német nyelven, emléksorokat írtak, amelyek rendszerint a hazaszeretetről, barátságról és a tudás értékéről szólnak. Popovics soproni barátja, Dimitriosz Kacanosz 1796. júl. 10-én görög nyelven hat jótanácsot írt az emlékkönyvbe. Ezek közül a harmadik: „Mysterion krypte!” („A titkot őrizd meg!”), a franci forradalom hatása alatt elterjedt titkos társaságok egyik jelszava volt. Minthogy Kacanosz ezt a tanácsot 1796-ban, egy évvel Martinovics Ignác kivégzése után írta, nyilvánvaló, hogy ez a felszólítás nem a magyar jakobinusokhoz, hanem az akkor kibontakozó Rigasz-féle Baráti Társaságához való tartozásukra utal. Ismeretes, hogy ennek a Görögország török iga alól való felszabadítását célzó forradalmi társaságának a magyarországi görögök közt is voltak tagjai, sőt mártírjai is.⁸⁽¹⁰⁹⁾ Minthogy a görögöknek ez a szervezkedése titkos volt, azért csak egy-egy véletlen adatból következtethetünk a tagok személyére. Így a Popovics Ráfáel emlékkönyvében megtalált fenti bejegyzés arra mutat, hogy a soproni görög diákok is tagjai voltak az 1798-ban mártírhalált halt Rigasz Velesztinlisz forradalmi társaságának.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mollay Károly: A helytörténeti és honismereti folyóiratok szerkesztőinek szombathelyi konferenciája

265 Mollay Károly: A helytörténeti és honismereti folyóiratok szerkesztőinek szombathelyi konferenciája

Az MSZMP Vas megyei Bizottsága és Vas megyei Tanácsa kezdeményezésére 1973. aug. 8–9-én Szombathelyen gyűltek össze a vidéki helytörténeti és honismereti folyóiratok (Baranyai Művelődés, Békési Élet, Borsodi Szemle, Hevesi Szemle, Nógrádi Szemle, Palócföld, Soproni Szemle, Szabolcs-Szatmári Szemle, Vasi Szemle) szerkesztői, hogy megismerjék egymás munkáját, nehézségeit, megvitassák és kicseréljék tapasztalataikat. A konferencia résztvevőit a Vas megyei Pártbizottság részéről Rác János első titkár, Vas megye részéről pedig dr. Gonda György tanácselnök köszöntötte, kiemelve, hogy a konferencia az 1958-ban újonnan megindult Vasi Szemle 15 éves jubileumán ül össze. A konferencia vitaindító referátumát dr. Horváth Ferenc, a Vasi Szemle főszerkesztője tartotta. Beszámolt a Vasi Szemle utóbbi 15 évének történetéről, a szerkesztés és a terjesztés gondjairól, eredményeiről is. A folyóirat körül szellemi műhely alakult ki, amely a megye történetének és a jelen kérdéseinek feltárását tűzte ki célul, nem öncélúan, hanem a megye szellemi életének fejlesztésére, a szülőföld értékeinek megbecsülésére és megbecsültetésére, a szülőföldhöz való ragaszkodás és a helytörténetírói utánpótlás nevelésére. A referátumhoz minden folyóiratszerkesztő hozzászólt, kiemelve saját területének egyező és eltérő kérdéseit. A hozzászólásokból pozitívumként az derült ki, hogy a tanácsok mindenütt megfelelően támogatják, elősegítik a folyóiratok munkáját, megjelenését, negatívumként a Posta Központi Hírlapiroda nehézkes, akadozó terjesztési munkáját. A Kiadói Főigazgatóság részéről Simon László válaszolt a szerkesztők által felvetett kérdésekre, elismerve, hogy a vidéki folyóiratok körül komoly szellemi bázis alakult ki, ezért országos gazdát kell találni a folyóiratoknak.

A konferencia résztvevői augusztus 8-án este a „Savaria '73” rendezvényei keretében meghallgatták Verdi Requiemjének előadását, augusztus 9-én pedig kirándultak Jákra, Bükre és Kőszegre. Búcsúzáskor abban mindnyájan megegyeztünk, hogy Vas megye kitűnő kezdeményezését a rendezők nagyon jól váltották valóra, hogy a tapasztalatcsere és a személyes kapcsolat ápolása céljából évenként más-más helyen kellene találkozót megrendezni. E találkozókból a vidéki helytörténeti és honismereti folyóiratoknak komoly fóruma alakulhatna ki.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Domonkos Ottó: A Liszt Ferenc Múzeum 1972. évi munkája

Domonkos Ottó: A Liszt Ferenc Múzeum 1972. évi munkája

1. A soproni múzeum szakmai munkája szorosan az előirányzott tervek szerint folyik. A múzeumi terület középtávú tudományos tervét, az 1972–75 közötti időre, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének és főtitkárának, valamint a művelődésügyi miniszternek együttes utasítására készítette el. Ebben a soproni múzeumnak is vannak kiemelt feladatai, melyek a kívánt ütemben valósulnak meg. A tervek összeállításánál **266** messzemenően szem előtt tartottuk Sopron város érdekeit, a városi rangra emelkedés 700. éves jubileumának közeledtét. Olyan terveket helyeztünk előtérbe, amelyek 1977-ig elősegítik a város környékének történetét bemutató új, állandó kiállítások megrendezését, a kiállítandó új anyag tudományos feldolgozását.

A tervek megvalósítását, a múzeum dolgozóinak szakmai munkája mellett, határozott intézkedésekkel segíti a Városi Tanács és a Megyei Tanács is. 1971-ben foglalkozott a Megyei Tanács VB. a Győr-Sopron megyei múzeumi szervezet munkájával és határozatában többek között fontosnak tartja, hogy Sopronban a belvárosban egy új helytörténeti kiállítás épüljön ki. Ez megerősíti a múzeum több éves szándékát, hogy a várostörténeti anyag a belvárosba települjön át, ahol a legnagyobb idegenforgalom bonyolódik le. E tervek szerint a Fabricius-ház utcai részében, a műemléki feltárás során előkerült 17. századi famennyezetes és a 18. századi falfestményekkel díszes első, ill. második emeleti helyiségekben korhű lakásrekonstrukció készül a múzeum iparművészeti és képzőművészeti anyagából. Sopron Város Tanácsa vezetőinek megértése és áldozatkész intézkedései biztosítják a megvalósulás objektív feltételeit. Az épület restaurálásával és felújításával párhuzamosan készülnek a szakmai tervek, folyik a részletek kimunkálása.

A városközpontban kialakuló múzeumi együttes egyik jelentős egysége a várostorony és a mellette feltárt római kori városkapu romjainak védőépülete. Az itt rendezendő római kiállítás előkészületei jelentősen előrehaladtak, míg a torony szobáiban egy, a torony történetét és a soproni látképeket bemutató dokumentációs fotókiállítás anyaga már elkészült. Az előzetes megbeszélések és igény-egyeztetések alapján készül a romokat védő épület teraszán a „múzeum presszó”. A cél, kellemes környezetben hűsítő és üdítő italok, fagyalt, kávé, cukrász-termékek biztosítása a várhatóan nagy forgalom számára. Itt kellemes pihenőt tarthatnak csoportok is.

A következő lépésre a Storno-ház restaurálásakor került sor, amelynek első emeletén kap helyet a várostörténetész kiállítás. Ezzel egy egységes és a város történeti múltjához, fennmaradt muzeális és műemléki értékeihez méltó múzeumi együttes alakul ki a város központjában.

Az egyes tudományterületek munkája a következő eredményeket érte el az 1972-es esztendőben:

2. Régészet. Az Előkapu védőműveinek feltárása, ill. a feltárás befejezése nagyban segítette az OMF rekonstrukciós munkáját, alapot adott a kiviteli tervekhez, munkákhoz. Eredményeiben a várakozásnak felel meg.

A szervezett városkutatás nemcsak a belvárosra terjedt ki, hanem a Várkerület egyik exponált épületében, a *Rejpál-ház*-ban, a Pozsonyi út 3., a Halász utca 2. számú házakban is folyt. Említésre méltó leletek kerültek elő az építőáldozati szokásokra vonatkozóan, ill. nagyszámú használati edénnyel gyarapodott a múzeum középkori anyaga. Ugyancsak áldozati edény, kályhacsempe, 17. századi edénytöredékek kerültek elő a Templom u. 2. szám alatti Bányászati Múzeum műemléki feltárása alkalmával. Szinte múzeumon belüli ásatásnak tekinthető a Fabricius-ház pincéjében végzett feltárás, amely a 18. századtól visszafelé egészen a római korig hozott felszínre [267](#) jelentős emlékeket, falmaradványokat. Ezek bemutatása azonban az épület statikai állapota miatt nem lehetséges.

3. A *vaskohászattal* kapcsolatos kutatás folytatódott *Nemeskéren*, ahol 9–10. századi kohómaradványok, salakok kerültek felszínre. Ugyanebbe a témakörbe tartozik a *Sopronbánfalván* váratlanul előkerült 11–12. századi vaskohó is, amelyet „in situ” kiemeltünk egy későbbi kiállítás és tanulmányozás számára. Ugyanitt egy kvád lakóház feltárása is megtörtént, feldolgozása folyamatban van.

Szakonyban a 11. századi köznépi temető feltárása igényelt huzamosabb munkát, melynek során 51 sír került feltárásra ékszer, érem, nyílhegy, kés, ásópapucs és mellkereszt leletekkel.

Kiseb leletmentésre és terepbejárásra került sor *Fertőbozon*, ahol 17–18. századi bolygatott temetkezés nyomait figyelhette meg a régész. *Iván* és *Simaság* között a homokbányában őskori urnasír került elő.

Röjtökmuzsaj Zsebe-domb területén római villa nyomai voltak megfigyelhetők. *Osliban*, az Árpád utcában, egy építkezés során kelta karperec került elő. *Kapuvár-Öntésmajor* területén ismeretlen korú gátak és töltésutak bejárására került sor. A fenti ásatásokra, leletmentésekre és terepbejárásokra 118 napot fordított Gömöri János régész.

4. Néprajz. A kiemelt néprajzi témák között szereplő *soproni pékház* (Bécsi u. 5.) a Városi Tanács által történt kisajátítás, ill. vétel után a múzeum kezelésébe került. Ezt megelőzően és az eljárás ideje alatt folyamatosan megszereztük a pék- és cukrászműhely, a borospince teljes felszerelését. Az épület állagmegóvási és felújítási munkálatait az OMF vállalata magára, amit az év végén meg is kezdett. A népi ipari műemlékek helyszínén való megtartása és bemutatása országosan is egyre inkább gyakorlattá válik, ami Sopron külvárosában is indokolt.

Ugyancsak kiemelt téma a *fertőszéplaki fűtca* több házának helyszínén megtartott népi műemlékként, szabadtéri néprajzi múzeumként való bemutatása. Itt több ház együttes megtartásával a Fertő vidék jellegzetes fűrészfogas településének festőien szép utcaképe menthető meg. Másrészt a múlt század első felében, közepén kialakult lakáskultúra változásának vizsgálatára nyílik lehetőség. A három-négy periódusban történt változás napjainkig vezet el. Ennek a folyamatnak a helyszínén gyűjtött tárgyakkal való bemutatása nemcsak szakmailag izgalmas, rendkívül sok munkát igénylő és fáradságos feladat, hanem a közönség számára is élményt nyújtó látványt ígér. A Fertő-parti községekben tíz napos együttes gyűjtést végzett a témával kapcsolatban három muzeológus és két szakköri tag. Gazdag és szép tárgyi anyagot gyűjtöttek a bútortzat, népművészet, háztartás tárgyaiból, valamint a gazdálkodás és folklór különböző témáira vonatkozó adatokat rögzítették írásban, képben és hangszalagon (Süttör, Sarród, Fertőd, Széplak).

Említésre méltó még a szomszédos *horvát és német községek* népművészeti, népviseleti és bútornyagából megszerzett néhány jelentősebb tárgy. A kisipari anyag értékes gyarapodásának tekintjük a volt Renner-féle *rézműves műhely* szerszámainak megszerzését. Az évi gyarapodás több mint 400 darab.

2685. Helytörténet. „Az 1919 utáni soproni munkásmozgalom és az emigráció” című témára vonatkozóan Sós István emigránstól értékes anyag került a múzeum gyűjteményébe: rajzok a kőhidai fegyház politikai foglyairól, emlékezések. A város iparának történetére vonatkozóan a SOTEX-gyárból kerültek tárgyak a múzeumba. Pedagógia-történeti tárgyak és könyvek gyarapították az iskolatörténeti gyűjteményünket (kb. 200 db.) Diebold Károly kiváló soproni fotóművész színes képeiből kb. száz darab nagyítást kapott archivumunk. A begyűlt anyag mintegy 600 db. tárgy és 400 db. egyéb dokumentum.

6. Művészettörténet. Jelentősebb gyarapodás anyagiak hiányában nem volt. A *grafikai* gyűjteménybe került 18 rajz, metszet. A soproni járás *útszéli és köztéri szobrainak* kataszterbe foglalása és fényképezése történt meg, ami kb. 80 szobor leírását jelenti.

7. Állagmegóvás, restaurálás. Múzeumunk egy főfoglalkozású és képzett restaurátora képtelen ellátni a szükséges munkákat a bezúduló régészeti, néprajzi és helytörténeti anyagon. Az OMF költségén végzett ásatásokból több száz cementes zsáknyi anyag mosását és ragasztását ugyan kisegítő állományú személy végzi, de a kiegészítésekre és egyéb munkákra csak igen kis mértékben kerülhet sor. Feltétlenül szükség van újabb munkaerő beállítására. A régi anyag állagmegóvási munkáira rendszeresen sor kerül mind a textiliákat, mind a faanyagot illetően.

8. A nyilvántartás az előírásoknak megfelelően történik, de egyre sürgetőbben jelentkezik pl. a fotó-gyűjtemény korszerűbb, lyukkártya rendszerű kezelése. Ez azonban csak kellő anyagiak biztosításával

volna megvalósítható. Szükséges volna raktárkezelő és gépíró alkalmazása is, ami a tudományos dolgozók munkaidejének jelentős részét szabadítaná fel a kutatómunka számára.

9. Tudományos feldolgozás, publikáció, előadás.

Régészet:

Gömöri János: A sárospataki római katolikus templom kőfaragó és kőelhelyező jelei. Magyar Műemlékvédelem 1969–1970. Bp., 1972;

Gömöri János: A középkori kovácsmesterség kutatása. A kézművestörténeti szimpoziium vitaanyaga. Veszprém, 1972.

Néprajz:

Domonkos Ottó: Asztalos mintakönyv 1848-ból. Arrabona, 1972;

Domonkos Ottó: A pápai Képfestő Múzeum. Műszaki Múzeumok Veszprém megyében. Veszprém, 1972.

269 Domonkos Ottó: A mesterlegények vándorlásának szerepe a kultúra közvetítésében. Szimpoziium vitaanyaga. Veszprém 1972.

Domonkos Ottó: A Fertői táj bibliográfiája, néprajzi rész.

Laczkovics Emőke: A rábapatonaiak besenyő eredethagyománya. Arrabona, 1972.

Helytörténet:

Környei Attila: Tóby József és a dunántúli ellenforradalom. Arrabona, 1972.

Környei Attila: Diebold Károly a Fotó című folyóiratban.

A Fertő táj bibliográfiája 3. fejezet, Környei Attila.

Művészettörténet:

Dávid Ferencné: A soproni múzeum grafikai gyűjteménye. Arrabona 1972.

Dárvid Ferencné: A fertőrákosi volt püspöki kastély építéstörténete. Rotaprint sokszorosításban.

Elkészült, de nyomtatásban még nem jelent meg tíz kisebb-nagyobb tanulmány az Arrabona, a Soproni Szemle számára. A múzeum munkatársai több mint 30 *előadást* tartottak a különböző helytörténeti, néprajzi szakkörökben, a TIT-ben, a Múzeumi Hónap, üdülők hallgatósága előtt. A múzeum régésze a Régészeti Társaságban tartott előadást. Az igazgató a kézművesipari szimpoziium technikatörténeti előadójaként és vitavezetőjeként vett részt a veszprémi tanácskozáson. Ugyanő meghívásra résztvevője és előadója volt a csehszlovákiai Uherske Hradiste-ben tartott nemzetközi tanácskozásnak, amely a képfestő ipar múltjával és jövőjével foglalkozott.

Múzeumunk külföldi kapcsolatai elsősorban személyi jellegűek. Kismarton, Pozsony múzeumaival hivatalos kapcsolatra is szükség volna a közös történelmi múlt és területi kapcsolatok miatt. A Soproni Szemle példányaival bonyolítunk le kiadványcserét osztrák, jugoszláv és csehszlovák múzeumokkal.

10. Kiállítások. 1972-ben 7 kiállítást rendeztünk, valamint segítséget nyújtottunk a nemzetiségi kiállítás megrendezéséhez. A látogatók száma az előző évihez képest öröndetesen emelkedett: összesen 74 000 személy látogatta kiállításainkat.

Összességében és részleteiben is teljesítette a múzeum a vállalat feladatait, sőt munkatársai a megyén kívül is tevékenykedtek.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

270 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Környei Attila: Antifasiszta mozgalmak Sopronban a második világháború alatt (A múzeum kiállítása a Liszt Ferenc Művelődési Központban)

Környei Attila: Antifasiszta mozgalmak Sopronban a második világháború alatt (A múzeum kiállítása a Liszt Ferenc Művelődési Központban)

1972. október 22-én nyitotta meg Seregély Zsigmond városi népfrent-titkár a múzeum helytörténeti különkiállítását a Liszt Ferenc Művelődési Központban. A kiállítás helye és időpontja is kapcsolódik tartalmához, ugyanis harminc éve, 1942. október 24-én avatta fel a város társadalma a Kaszinó-épületet mint a „Magyar Művelődés Házát”. A harminc évvel ezelőtt lezajlott aktus a város polgársága fasisztaellenes összefogásának eredménye volt, a soproni magyarság a Volksbund elöl vásárolta meg az épületet és ezzel biztosította a német fasiszta terjeszkedéssel szembeszegülő magyar művelődési mozgalom otthonát.

A kiállítás az antifasiszta mozgalomnak nem katonai történetét adja – hiszen a soproni helytörténetnek jelenleg nincsen a birtokában e témából egy egész kiállításra való anyag –, elsősorban azt vizsgálja, hogy városunk társadalma, annak a városnak a társadalma, mely ez időből mint a fasiszmus utolsó magyarországi fővárosa ismert, hogyan állta meg a helyét nemzeti történelmünk eme kritikus és tragikus időszakában, hogyan tudott szembeszegülni a fasiszmus szörnyűségeivel és szennyével, és így mennyiben tudta megőrizni a demokratikus újjászületésre való képességét, átmenteni értékeit a következő korszakra.

Magyarországon a Tanácsköztársaság bukása után, 1919 őszén fasiszta jellegű diktatúra jött létre és ez a diktatúra legkorábban az ország akkor meg nem szállt részén, Nyugat-Magyarországon, Sopron megyében tudta megvetni a lábát. Ilymódon, felfogásunk szerint, az akkori fehérterrorral szembeszegülő Sopron megyei munkásmozgalom és a polgárság, különösen néhány közigazgatási vezető ellenállása már fasisztaellenes mozgalomként értékelendő. Ez a történelmi tény az egyik magyarázata egyébként annak is, hogy az európai antifasiszta felkelések idején (a világháború alatt) már sem a magyar, sem a soproni munkásosztály nem tudott komolyabb, katonailag is számbajöhető ellenállást kifejteni, hiszen a hosszú harc alatt elveszítette legjobbait, megsemmisültek szervezetei. Ennek a történelmi felfogásnak megfelelően a

kiállítás foglalkozik az egész Horthy-korszak ellenállási mozgalomával, különösen a nyílt fehérterrorral szembeni helytállással, a bécsi emigráció és a soproni mozgalom kapcsolataival, valamint a soproni MSzDP szervezésében működött marxista ideológiai kör munkájával (Molnár József), amelynek eredményeként a soproni munkásság és fiatal értelmiség bizonyos vértet kapott a fasiszta demagógiával szemben.

A német fasizmus térhódításának veszélye közvetlenné vált városunkban az Anschluss után. A fasiszta német birodalom közvetlenül a város határáig terjeszkedett és a nagy pénzekkel működő fasiszta nagynémet propaganda azonnal megkezdte munkáját a környék német lakossága körében. A város társadalma, a közigazgatási vezetők, az értelmiség és a soproni demokratikus magyar érzelmű sajtó érzékenyen és határozottan reagált ezekre a provokációkra. Az osztrák munkásmozgalmat és benne a soproni emigrációt ért csapásra a brennbergbányai munkások 1938 májusi három napos tiltakozó éhségsztrájkja válaszolt, amely egyben az egész korszak legnagyobb szabású és legegységesebb megmozdulása volt. (Lásd cikkünket: Arrabona, 1970.)

Sopron társadalma számára a fasizmus kérdése továbbra is a német fasizmus fenyegetéseként jelentkezett, s ez a tény meghatározza az ellenállás formáit is, amely elsősorban a némettel szemben magyar nacionalista jelleget vett fel. Ennek a mozgalomnak a vezetője a mozgalom jellegének és a fentebb vázolt osztályerőviszonyoknak megfelelően a város polgársága és az értelmiség lett, 1942 februárjában hozták létre az egész város polgárságát összefogó szervezetüket, a Soproni Magyar Szövetséget, amely még ez év novemberében a munkásosztály bevonásával polgári vezetésű 271 népfront megvalósítására tett kísérletet. A Soproni Magyar Szövetség váltotta meg a Kaszinót a magyar művelődés számára. A kiállítás bemutatja a Szövetség szervezésében folyt társadalmi életet és kultúrmunkát, s ebből kiviláglik, hogy ez nemcsak magyar nemzeti, hanem – különösen a Radó Ferenc vezette nyilvános énekórák révén – több vonatkozásban demokratikus, népi jellegű is volt, olyan mozgalom, amely ébren tartotta a város társadalmában a nemzeti függetlenség kívánságát és a demokratikus érzést.

Ennél is pozitívabb volt a Soproni Fiatalok mozgalma. A fiatal értelmiségiek, diákok vezette mozgalom nemcsak ellenállást fejtett ki a fasizmussal szemben, hanem a népi írók mozgalomával együtt haladva pozitív programot is adott a társadalom megújulására: nemzeti függetlenség, új honfoglalás (földosztás), demokratikus közélet volt a jelszavuk (Vö. Csaba József cikkét: SSz. 1967, 64–66).

Bemutatja még a kiállítás a második világháború elidegenítő, öntudatra ébresztő hatását, a fasiszta kegyetlenségek elrémítő hatását és a velük szemben felébredt humánusmot, amely azt eredményezte, hogy a közismert körülmények miatt városunkban oly sokáig és sok oldalról hatott fasiszta morál nem tudott mélyebb nyomokat hagyni Sopron társadalmában. Az ellenállás férfiasabb formái közül a munkásság és az egyetemi ifjúság mozgalmait tárgyalja a kiállítás (Ez utóbbira vö. Hiller: SSz. 1970, 224, 317; Tamás: Mindnyájan voltunk az Akadémián. Sopron, 1970).

Végül nagyobb terjedelemben ismerteti a kiállítás a fasizmus áldozatait. A fasiszta terror nemcsak soproni ellenállókat, hanem a nemzeti ellenállás vezetőit és legjobbjait is Sopronban végezte ki. Befejezéséért a történelmi igazságnak megfelelően a kiállítás leszögezi: a bemutatott antifasiszta megmozdulások katonai jelentősége elenyésző, a város és hazánk felszabadulása kizárólag a szovjet fegyvereknek köszönhető.

A kiállítás nem befejezett helytörténeti kutatás eredményeit tárta a látogató elé, inkább annak kezdeményezése, gondolatébresztő akart lenni. Fel akarta kelteni az érdeklődést a téma iránt, ami – úgy érezzük – sikerült is: a látogatottság és a kiállításához fűzött észrevételek ezt igazolták.

Marót János: Interfórum 71–73

Nehéz lenne kiszámítani, hogy a Fertődön megrendezett „Interfórum 71. Hangverseny impresszáriók előtt” című műsornak mennyi nézője volt belföldön, és szinte megoldhatatlan feladat lenne a határon túli nézők számának megközelítő pontossággal való kiszámítása. Tény az, hogy a Magyar Televízió a Nemzetközi Koncertigazgatósággal közösen rendezett sorozata az utóbbi évek legsikeresebbje volt. Ezt e sorok írója is bizonyítani tudja, mert az év folyamán kevés olyan kastélylátogatóval találkozott, aki ne említette volna, hogy az adások valamelyikét látta.

A hangversenysorozat zenei ismertetése és méltatása már megtörtént. Ugyancsak közölték az újságok a külföld véleményét és állásfoglalását is, melyek felsőfokban írtak mind a rendezésről, mind a szereplők magas művészi szerepléséről.¹⁽¹¹⁰⁾

272A hangversenyeket 1971. június 12–15 között tartották a fertői kastély zenetermében. A fővédnökök: Tompa István, a Magyar Rádió és Televízió igazgatója; Pécsi Ferenc, a Magyar Rádió és Televízió igazgatóhelyettese; Kodály Zoltánné; Kovács Dénes, a budapesti Zeneakadémia igazgatója; Dr. Simó Jenő művelődési miniszter h.; Barna Andrásné, a Művelődésügyi Minisztérium zenei főosztályának vezetője; Varga István, a Nemzetközi Koncertigazgatóság igazgatója. A rendezőség tagjai: Gellért Endre, a Magyar Rádió és Televízió művészeti filmfőosztályának vezetője; Ruitner Sándor, az Interfórum 71 főszerkesztője; Vecsernyés János, a Magyar Televízió zenei osztályának helyettes vezetője, az Interfórum 71 szervezője. A Nemzetközi Koncertigazgatóság részéről többek között Péter György, Sásdi Lili, Gergely Mária, dr. Kerekes László és Sailer Károly vettek részt a rendezés munkájában.

A meghívott vendégek teljes felsorolása túl sok helyet foglalna el. Hét szocialista és 18 nyugati ország zenei életének jelen volt kiemelkedő személyisége közül csak néhányat említünk meg: dr. Wolfgang Stresemann, a Berliini Filmharmonikusok igazgatója; Prof. Elsa Schiller, a Deutsche Grammophon Gesellschaft igazgatója; Carlo Maria Badini, a bolognai Teatro Comunale igazgatója, valamint több TV zenei osztályának vezetői, ill. a rendezői. Több újság is elküldte zenekritikáját (France Culture, Le Monde, International Herald Tribune, L’Humanité, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Hamburger Abendblatt, Frankfurter Rundschau, The Times, San Francisco Chronicle, The New York Times).

Pár szót még a művészekről, hiszen róluk majdnem semmit sem tudott meg a közönség, és az előadott műveik címét is régen elfelejtette. Az természetesen lehetetlen, hogy itt most minden művész életét, művészi pályafutását és a különböző versenyeken való részvételüket részletesen ismertessük, így kénytelenek vagyunk művészenként 1–2 sorral megelégedni. Itt a hivatalos kiadvány sorrendjét használtuk:

Jovan Kolundzija (Jugoszlávia) – hegedű. Műsor: Tartini: g-moll szonáta (Ördögtrillák); Paganini: Caprice; Wieniawski: D-dúr polonaise Op. 4.

Falvai Sándor (Magyarország) – zongora. Született 1949-ben. Műsor: Schumann: g-moll szonáta Op. 22; Chopin: C-dúr mazurka.

Ilari Lehtinen (Finnország) – fuvola. Született 1947-ben. Műsor: Telemann: Fantázia; Debussy: Syrinx;

Jolivet: Incantation; Honegger: Danse de la chèvre.

Anatol Dub (Románia) – zongora. Születet 1946-ban. Műsor: Schumann: „Des Abends” a „Fantasiestücke”-ből; Enescu: Bourrée az Op. 10 szvitből; Ravel: Gaspard de la Nuit – Scarbo szvit.

Viktoria Jangling (Szovjetunió) – cselló. Műsor: Bach: Szvit No. 6; Allemande, Courrante; Schumann: Adagio és allegro.

Arkadij Sevidov (Szovjetunió) – zongora. Született 1947-ben. Műsor: Szkrjabin: Négy preludium Op. 11; Csajkovszkij: Őszi dal; Musszorgszkij: Egy kiállítás képei, Kievi nagykapu.

Heinz Schunk (NDK) – hegedű. Műsor: Sosztakovics: Négy preludium; Bartók: Román táncok.

Ránki Dezső (Magyarország) – zongora. Született: 1951-ben. Műsor: Liszt: Dante-szonáta; Chopin: Asz-dúr etűd.

Vencseszlav Nikolov (Bulgária) – cselló. Született: 1943-ban. Műsor: Goleminov: Szólószonáta; Schumann: Öt darab; Zinzadse: Csonguri; De Falla: Tűztánc.

Ilse Graubin (Szovjetunió) – zongora. Műsor: Bach: Kromatikus fantázia és fuga; Janis Ivanov: Öt preludium; Debussy: Tűzijáték.

273 *Roman Jablonski (Lengyelország) – cselló.* Született 1945-ben. Műsor: Franceur: E-dúr cselló-zongora-szontáa I–II. tétel; Jablonski: Öt improvizáció csellóra és zongorára; Christoskov: Fantázia szóló-csellóra.

Ralf Gothoni (Finnország) – zongora. Született 1946-ban. Műsor: Englund: Introduzione e toccata; Chopin: Három mazurka.

Pavel Kováts (Szlovákia) – zongora. Műsor: Bach–Busoni: d-moll chaconne; Sztravinszkij: Petruska – orosz tánc.

Piotr Paleczny (Lengyelország) – zongora. Született 1946-ban. Műsor: Chopin: f-moll fantázia; Chopin: Asz-dúr polonaise.

Ante Grgin (Jugoszlávia) – klarinét. Született 1945-ben. Műsor: Debussy: I. rapszódia; Sutermeister: Capriccio.

Lantos István (Magyarország) – zongora. Született 1949-ben. Műsor: Liszt: Első elfelejtett keringő; Debussy: Két prelűd, Ondine, Tűzijáték; Stravinszkij: Petruska Petruska szvit I. tétel.

Boshidar Noev (Bulgária) – zongora. Született 1942-ben. Műsor: Bach: f-moll Choral; Brahms: Balladák Op. 10. No. 10. 1, 2; Scsedrin: Basso ostinato.

Peter Rösel (NDK) – zongora. Született 1945-ben. Műsor: Musszorgszkij: Egy kiállítás képei.

Catalin Ilea (Románia) – cselló. Született 1940-ben. Műsor: Vivaldi: Cselló-zongoraszonáta; Hindemith: Szólószonáta Op. 25. No. 3; Vieru: Cselló szólószonáta.

Kocsis Zoltán (Magyarország) – zongora. Született 1952-ben. Műsor: Bartók: Szonáta; Schumann: D-dúr

novellette.

A hangversenysorozat befejező száma a magyar művészek gálaestje volt. Műsora: 1. Lassus: Matona mia cara; Monteverdi: Io mi son giovinetta. Előadta a Budapesti Madrigálkórus (vez. Szekeres Ferenc). – 2. Bach: Preludium a 6. szólószvitből. Előadta Perényi Miklós (gordonka). – 3. Haydn F-dúr fúvósötös. Előadta a Magyar fúvósötös. – 4. Mozart: Adagio és Paganini: Caprice. Előadta Perényi Eszter (hegedű) és Szenthelyi Judit (zongora). – 5. Bartók: Kontrasztok I–III. tétel. Előadta Szenthelyi Miklós (hegedű), Berkes Kálmán (klarinét) és Kocsis Zoltán (zongora). – 6. Weiner: I. divertimento. Előadta a Liszt Ferenc kamarazenekar (vez. Sándor Frigyes).

A nagy sikerre való tekintettel a Magyar Rádió és Televízió a Nemzetközi Koncertigazgatósággal karöltve 1973-ban, június 3–12 közötti időben megrendezi az Interfórum 73 című sorozatot. A tervek szerint azonban most még jobban kibővítve, mint 1971-ben, mert a meghívott művészek nemcsak a szocialista országokból, hanem az egész világból érkeznének. A nézőknek alkalmuk lesz majd összehasonlítást tenni az Interfórum 71 és 73 között, illetve a művészek és az általuk előadott művek között.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK

274 MEGEMLEKEZÉSEK

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Ujváry Lajos: Sebestény Ferenc temetésére (Farkasréti temető 1972. okt. 17)

Ujváry Lajos: Sebestény Ferenc temetésére (Farkasréti temető 1972. okt. 17)

Mit mondhatnék a sírodnál, Feri, amivel szemben a Te pátoszcsendesítő szelíd mosolyodat meg a szemüveged mögül feddő-rosszalló tekintetedet ne látnám fölvellanni? Megkövethetlek-e akár csak pályatársaink nevében is: elismerve és kimondva végre, hogy nemcsak festőnek és tanárnak voltál kiváló, gondolkodónak pedig a legegységesebb közülünk, hanem ritka vigasztaló példája lelked győzelmének; nem akármilyen embert temetünk Benned. Olyan ember voltál, akinek országos lárma híján, csendben és szerényen kellett Magadhoz illően az életből eltávoznia.

A Magyar Képzőművészek Szövetsége nevében búcsúzom Tőled, s utoljára még egyszer hadd hívjam ki szelíd iróniád; szeretném, ha nem találnál egészen méltatlannak, hogy e testület végtisztessége mellé letegyem az én emlékezésem külön koszorúját is.

Méltó rangodat és helyedet megméri majd a jövő, amikor emberi közelséged meg előítéleteink kettős látása nem torzítja már a véleményalkotást.

Most, hogy már soha többé nem jársz-kelsz közöttünk, csak behunyom a szemem, hogy tisztán és élesen idehalljam még lázas fejtegetéseid tökéletes zengésű ékkömondatait, melynek minden szótagját átítatta

sugárzó szellemed ragyogása. A dolgok lényegébe metsző szűkszavúságodban könyvtárnyi tudás, nagy iskolázottság és fegyelmezett elme feszengett. Páncélos alkatod fürge szellemet takart, s alaposságod burka alatt emésztő nyugtalanság lappangott. Messze látó voltál tudásban és messzire néző; gondolataid sohasem ráncigáltak álmokba, hanem korai bölcsességbe emeltek. Nem volt alkonyod, Feri, csak fényesen magasba törő volt fellobbanó elevenséged. Szellemed sokirányúságával, szélességével és kalandozó érdeklődésével: humanista jelenség.

A körülöttünk csapzó élet gomolygása elől az utóbbi években szívesen és gyakorta menekültél Nagybányára, nemzeti festészetünk szülőotthonába. Tápláló kenyered és vigasztaló nagy élményeid voltak azok az utazások. Aluvó emlékeidet, tünt ifjúságod szunnyadó világát vitted Magaddal oda, hova szíved horgonya is kötözött. Tükör is volt Neked Nagybánya: benne nézhetted ifjú-Magadat, s a Virághegy, Klastromrét vagy a Honvédtemetés ma is változatlan kapubejárata meg a Zazar vizének gyorsbeszédű fodrai ébresztették homályló emlékeidet. Múltad összetört darabjai lángoltak az elszállt évek kérge alatt.

Nagybánya szelleme dajkálta festői szemléletedet, melyhez kitartóan és hűségesen tapadtál életed végéig. Ezt a szellemet ápoltad és szítottak is gyakori vitákban, s ezt kerested kései zarándokolásaidban is Nagybányán. Lábad százfélé tévedhetett – hiszen életed Sopron és Budapest, Tihany és Szentendre között végezte ingalengéseit –, de szemed és agyad egyfelé szegeződött s lelkednek egységes volt a frontja: sorozatos vallomások a Réti István által megfogalmazott nagybányai szellem mellett. Ezt szórtad szét izzó forgácsként növendékeidbe. Fényes készültséged generációkba 275szívárgott át; föladatodnak érezted, hogy a művészi birtoklás nemes szenvedélyét a fiatalokban – kiknek szívében reméltél továbbélni – fölkeltsed.

Alázat és szívósság jellemezte pályádat. Egy töprengve és vivódva gondolkodó ember közvetlen villanásait sugallják képeid. A valóság látomásai, képzelt és vágyott dolgok, a múlt visszképei és a jövő sejtései kavaroztak Benned. Ízlésed parancsa vezette ecsetedet, és lelked szomorkás gomolygásából átszillan valami okos derű a vásznairól. Minden színed tompán ragyog. Ez a ragyogás nem válik nyugtalanná, különböző színeid mindegyikében ott lappang egy telt aranybarna, mely a legellentétebb színeket is összerokonítja. Egyéni bántódásaid felhőzete fölött hangsúlyosan jelentkezik az örök problémák kékje. A nyomasztó párákon át az élet örök virágainak illatát érzem, nagytestű, komoly asszonyalakjaidban. Bennük az érett nyár vagy inkább a koraősz ünnepei sugároznak. Fegyelmezett és szigorú alkatod minden megnyilatkozásában és mindenkor ott bolyongott melegségével a líra.

Sokat tanultál és nagyot keveset felejtettél el. Tudtad, hogy a művészet nem a méretek országa, hanem a minőségé, s hogy a művészet több az igazságnál, de sohasem tűri a szertelen grimaszt.

Szeptember végén, sugaras őszi lombhullásban taglózott le a végzet. Milyen sorsszerű; ugyanazon a napon és abban a harangzúgásos délben, melyben egy évvel ezelőtt együtt érkeztünk Nagybányára. Ebéd után Koltóra siettetél, ahol együtt simogathattam Veled a göcsörtös fa alatt a hideg kőasztalt, melyen a világirodalom egyik legszebb versét, a Szeptember végén-t írták.

Veled barangolhattam Petőfi s a bujkáló Kemény Zsigmond régi utjait, kikről annyi elfeledett dokumentumot készültél – nemcsak a barátok: a nemzet emlékezetébe – visszahozni. Ma, temetésed napján – éppen egy hónapja – indultál újabb és utolsó gyűjtő-kalandodra. Mennyi szép tervvel készültél s mily sok föladatot vállaltál. S mint annyi jó törekvés fölött, ott volt a végzet, a halál irgalmatlan közbeszóló kedve. Abbamaradt heroikus vállalkozásaid s életed hullámverései örökre megdermedtek.

Hadd mondjam el még egy személyes gyökerű emlékemet Rólad, mely bizonyíték: nemcsak Európa erdejének voltál bekebelező, szorgalmas botanikusa, hanem a magyarságnak is. Nemcsak megjegyzéseidből

tudom, hanem a viselkedéséből láttam, hogyan oldódott rokonná szigorú hűvösséged az alacsony tetejű moldvai és gyimesi csángó-viskókban. Hamar észrevetted, hogy a szűkös fedelek alatt mily magasra nőttek a lelkek, s hogy az elesett és aszott emberek gyűrött és foltos ingei tiszta belsőt takarnak. Megilletődötten hallgattad tiszta forrásaink muzsikáját, személyesen tapasztalhattad, hogy a nehéz hétköznapiok reménytelen felszíne alatt a magyar folklór bőségszaruja kínálja-ontja kiapadhatatlan kincseit. A fullasztó és nehéz látomások, lelkedet feldúló élmény, azt hiszem, örök útitársaid maradtak, tán utolsó eszmélésedben is.

Életed lezárult. Sorsod belélobbant a nagy Mindenségbe. Létedet beszívta az enyészet. Megszenvedett testedet őrizze a drága hazai föld, melyet annyira szeretted.

Mindannyian, kik elkísértünk ide, segítsük összevarrni annak a bánatnak fekete köpönyegét, mely a gyászoló család lelkét fedi.

Lelked csendjének nyugalmát ne zavarja hangos korunk lármája.

Isten veled, Feri! Nyugodjál békében!

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Mollay Károly: Kunszery Gyula (1906–1973)

276 Mollay Károly: Kunszery Gyula (1906–1973)

1929 szeptemberében vékony dongájú, de élénk szellemű fiatal tanár került a Széchenyi István reáliskolába: dr. Kunczer Gyula magyar–német szakos tanár, a Hatvanba áthelyezett, utóbb a debreceni egyetem kiváló magyar nyelvészprofesszorává fejlődött Papp István (1901–1972) utódjaként. Kunczer Gyula hamar bekapcsolódott nemcsak az iskola, hanem a város életébe, főleg irodalmi és művészeti életébe, a Frankenburg Irodalmi Kör munkájába. Itt bontakoztak ki irodalmi zsenjei, amelyeknek a megjelenéséről az iskola 1929/30–1933/34. évi értesítői pontosan beszámolnak. Még helyettes tanár, amikor 1932-ben megjelenik „Vegyétek és igyátok” című első önálló verskötete, benne az akkor városszerte idézett sorral: „Én e város szomorú poétája vagyok”. Verseken és novellákon kívül irodalmi, esztétikai tanulmányok is kerülnek az ezentúl *Kunszeri* (majd *Kunszery*) néven író tanár tolla alól. Az 1933/34. tanévben már rendes tanárrá nevezik ki, a fővárosi lapoknak is dolgozó, egyre szélesebb érdeklődésű író azonban szűknek érezte az akkori Sopron életét és 1934 szeptemberében Budapestre helyeztette át magát. Itt bontakoztak ki az író, a költő, a műfordító és újságíró, az irodalomtörténész és a humanista Kunszery igazi képességei, amelyekről budapesti tanítványai is szépen emlékeztek meg (Magyar Nemzet 1973. máj. 3., 9., 18., 20.). Budapesti találkozásainkból tudom, hogy élénken érdeklődött továbbra is Sopron iránt, folyóiratunknak már megjelent kisebb közleményén (SSz. 1972, 355–356) kívül több cikket is szánt. Utolsó cikkével, amelyet e számunkban közlünk, Kunszery Gyula visszatért abba a városba, amelyből pályája elindult. Soproni indulása mindenesetre majd beletartozik a két világháború közti Sopron irodalmi életének még megirandó történetébe.

**1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Sümeghy József: Pálffy Miklós
(1911–1972)**

**277 Sümeghy József: Pálffy Miklós
(1911–1972)**

Élete két határátköve: a Sopron vármegyei Beleden született 1911. november 26-án, meghalt Budapesten 1972. november 12-én. 1925 szeptember első napjaiban lépett be a rábaközi kis diák a soproni Evangélikus Líceum (ma Berzsényi Gimnázium) kapuján. Szülőfaluja tanítója felismerte tehetségét, így került a kisparaszt szülők ötödik gyermeke Sopronba. Városunk varázsa megragadta a kisdíákot és később mint meglett férfiút sem engedte el magától. Sopron iránti szeretete nem érzelem vagy afféle romantikus diákkori emlékeket felidéző hangulat volt, hanem tudatos magatartás, sőt aktív politikai harc. Tehetsége, az akkor társadalmi viszonyok, gondolkodása, történelmi szemlélete – és szegénysége – formálták meg nem alkuvó harcossá egyéniségét. A gimnáziumi érettségi után is Sopronban maradt. 1933-ban a pécsi egyetem soproni Evangélikus Hittudományi Karának hallgatója lett. Nehéz anyagi körülmények között élve instruálásból folytatta tanulmányait. Több teológus társával együtt a keserű emlékü „népkonyhán” kapott ebédet. Ezeknek az éveknek az emléke kitörölhetetlen mementó maradt lelkében. Soproni tanulmányai után több évig ösztöndíjasként folytatta tanulmányait Halléban és Tübingenben. A hallei magyar Protestáns Egyházismereti Kutatóállomás élére került. Két évig élt itt, miközben kemény és alapos munkával elkészítette a mintegy 150 ezer kötetes hallei Magyar Könyvtár első reálkatalógusát, feldolgozva a könyvtár értékes magyar és szláv könyvállagát, valamint a könyvtárnak Berlinben letétben lévő fontos kéziratgyűjteményét. Munkája később két kötetben jelent meg, amelyekben nagyon sok soproni vonatkozású kéziratra és könyvre vonatkozó adatot közölt: „Katalog der Handschriftensammlung der Hallenser Ungarischen Bibliothek” (Halle/Saale 1965); „Bibliographische Seltenheiten der Hallenser Ungarischen Bibliothek” (1967).

Külföldi tanulmányútajairól hazatérve vissza-visszajön Sopronba. 1946 szeptemberében tanárrá nevezték ki

a soproni ev. teológiai fakultáson újonnan szervezett Társadalomtudományi Intézetbe, amely országos viszonylatban is az első efféle intézmény volt, ahol a leendő lelkészek modern társadalomszemléletét igyekezett kialakítani. Egyháza 1950. október 1-én egyhangúlag akadémiai nyilvános rendes tanárrá választotta az ótestamentumi tanszékre. Ezt a munkáját végezte élete végéig, de immár a közben Sopronból Budapestre költözött Teológiai Akadémián. Jelentős teológiai tudományos munkát végzett annak érdekében is, hogy egyháza megtalálja a szolgálat helyes útját az új állami és társadalmi életben.

Nem egyoldalú, szűkkeblű és szűk tekintetű teológus tudós. Sopronnal összenőtt szíve fájó aggodással és féltéssel látta az 1930-as években egyre jobban erőre kapó pángermán agitációt. Az alacsony, sovány alkatú rábaközi magyar szemében tűz gyulladt ki, ha Sopron ügyéről volt szó. Városunkban nemcsak a Rábaköz, de az egész magyarság egyik végvárát látta. Itt érte a háború vége, az összeomlás, az új kor hajnala. Segít ocsúdni az évszázadok történelmi elnyomása után. Több évszázad mulasztását kell behozni lázas sietéssel. A roppant világégés romjai között buktatók, szakadékok is voltak. Könnyen veszélyes utakra is kerülhetett akkor az ember. Idő kellett, mire a történelem megláttatta a nemzet útját. Az új, jobb társadalmi rend felépítéséért érzett felelősséggel aktív politikai szolgálatot is vállalt. A háború-vég történelmi alkalma, a magyar élet újjáépítésének elkötelezése a Nemzeti Parasztpárthoz vezették. 1945 nyaratól 1949-ig a Nemzeti Parasztpárt városi, majd később Sopron megyei titkára volt. Avagy az ótestamentumi teológia professzorának nem kellett volna akkor ezt a harcot vállalnia? Abban az időben tagja volt Sopron városi és megyei politikai bizottságoknak, a Győr-Sopron megyei Szabadművelődési Tanácsnak. Megszervezte és az 1947–48. tanévben igazgatta a soproni Berzsenyi Dániel Népi Kollégiumot.

278Amilyen meggyőződéses ellensége volt a német fasizmusnak, olyan odaadással harcolt széles fronton a szociális berendezésű, magyar szellemű, szép Sopronért. Ami jót tett a városért, késztesen minket arra, hogy D. Dr. Pálffy Miklós nevét megőrizzük.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Kázmér Miklós–Végh József (szerk.): Névtudományi előadások. II. Névtudományi Konferencia Budapest 1969. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 403 lap (Nyelvtudományi Értekezések 70. sz.)

Kázmér Miklós–Végh József (szerk.): Névtudományi előadások. II. Névtudományi Konferencia Budapest 1969. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 403 lap (Nyelvtudományi Értekezések 70. sz.)

A magyar névtudomány a két világháború között megfelelt az európai színvonalnak. Az 1947-es év még ugyancsak kiemelkedő eredményeket hozott. Ezután – azóta túlhaladott tudománypolitikai elvek érvényesítése miatt – névtudományunk fejlődése megakadt, visszaesett. Az újabb kibontakozás lehetőségei

csak az 1958. évi első névtudományi konferencián körvonalazódtak (vö. Névtudományi vizsgálatok. Szerk. Mikešy Sándor. Bp., 1960; ebben folyóiratunk érdeklődési köréből Mollay Károly: A német helynévtípusok kronológiája a középkori Nyugat-Magyarországon i. m. 35–56). Azóta a földrajzi nevek gyűjtése országos mozgalommá szélesedett. Ennek eredményeként látott napvilágot „Zala megye földrajzi nevei” (ism. Mollay: SSz. 1966, 280), napjainkra befejeződött a gyűjtés Vas és Győr–Sopron megye területén (vö. Szathmári István: SSz. 1972, 253), Somogy megye anyaga már nyomdában van, Heves megye földrajzi neveinek kiadása is megindult.

Noha 1958 óta számos névtudományi tanulmány jelent meg, és a kutatások eredményeinek áttekintése már-már lehetetlenné vált, csak 1969-ben kerülhetett sor második névtudományi konferencia megrendezésére. A megjelent kötet az elhangzott 72 előadás teljes szövegét tartalmazza. Ezek az egész hazai névkutatás problematikáját tükrözik, minden erényével és hibájával, hiányosságaival együtt. Benkő Loránd („Névtudományunk helyzete és feladatai”) kiemelte az 1958–1969 közötti időszak eredményeit, a módszerbeli haladást, a kutatás kiterjesztését eddig nem vizsgált területekre, valamint a névtudomány eredményeinek fokozódó társadalmi hasznosítását. Vázolta a jövő feladatait, az élő névanyag összegyűjtésének, egy nagy névtudományi szintézis megalkotásának szükségességét. Kiss Lajos az európai névtudomány fontosabb eredményeit, Papp László a névtudomány és a nyelvtudomány viszonyát, összetartozását, ugyanakkor autonómiáját tárgyalta.

A szekcióülések első nagy témaköre („Magyar helynevek”) az előadások három csoportját fogta egybe. Az első a történeti-etimológiai névvizsgálatoké. Ilyen volt nyelvtudományunk nesztorának, az egykor Sopronban tanárkodott Pais Dezsőnek előadása az 1055. évi Tihanyi Alapítólevél egyik magyar szórványának értelmezéséről; Kázmér Miklósnak „XIV–XVIII. századi tulajdonnevek nyelvtörténeti értékesítése” vagy Szabó Dénesnek a *Bánom*, ill. a *Bánom*-előtagú földrajzi nevek rendszertani besorolása kapcsán tartott előadása. Utóbbiból kiderült, hogy e nevekben régi birtokjogi terminus rejtőzik. Az előadások második csoportja névelméleti vagy módszertani kérdéseket, tipológiai összeállításokat, szinkron metszeteket illusztrált magyar példaanyaggal (pl. Penavin Olga: „Észak-Bácska földrajzi neveiről”). A harmadik csoport általános névtani kérdéseket tárgyalt (pl. Markó Imre Lehel: „Földrajzi köznevek és földrajzi tulajdonnevek” zalai példákkal).

A szekcióülések második témaköre („Magyar személynevek”) szintén három csoportból áll (becenevek, ragadványnevek, névdivat). Az elsőre példa Rácz Endre (a becenevek képzése) és Ördög Ferenc (göcseji és hetési becenevek homonimiája) előadása. [279](#)A másodikra Fehértói Kataliné, aki kifejtette, hogy a magyar családnevek rendszere részben a XIV. századi jobbágyság megkülönböztető neveire vezethető vissza. A névdivat kérdéséhez kapcsolható írások közül kiemelkedik Csalog Zsolt – Mándoki László „Divatjelenségek a magyar falusi keresztnévadásban” címen megjelent etnolingvisztikai indítékú dolgozata, amelyben a névdivat általános törvényszerűségeit vizsgálják, a divatnevek tér- és időbeli alakulását grafikusán is ábrázolva. Ezt a szép eredményekkel kecsegtető, egzakt módszert remélhetőleg szélesebb körben is fogják nálunk alkalmazni. Kevésbé tartjuk eredményesnek Berényi Zsuzsanna Ágnes dolgozatát. Lehetséges, hogy a halmazelmélet, valószínűségszámítás és információelmélet segítségével többet és lényegesebbet tudhatunk meg a névanyagról, mint az eddig alkalmazott módszerekkel, az előadásban túlságosan tömören, tézisszerűen összefoglalt eredmények azonban erről nemigen győznek meg. Mindössze két közlemény kapcsolható az írói névadás problematikájához.

A „Névtudományunk és a társtudományok” című témakör a történészek és a néprajzosok névtudományi érdekű előadásait tartalmazza. Takács Lajos a *Tuskós*, *Csonkás* és *Vész* földrajzi neveknek az írtásokra visszamenő eredetét tisztázza. Nyugat-magyarországi vonatkozásuk miatt is tanulságosak az Alföldön ma

is élő, az ún. „csonkolásos” irtásmódra utaló *Csonkás* nevek, amelyek különösen gyakoriak a XVIII. századi Sopron vármegyei irtásperekben.

Jelentős haladásnak tekinthető, és a hazai névkutatás egészséges fejlődéséhez nagymértékben hozzájárul az a tény, hogy az országon belül élő nemzetiségek, a magyarsággal szomszédos, sőt az egyéb idegen nyelvű népek névtani kérdéseire vonatkozó hazai kutatási eredményeket is összefoglalták a konferencián. „A névtudomány finnugrisztikai, orientalisztikai, szlavisztikai, romanisztikai és germanisztikai vonatkozása” címen. E témakörből megjelentek olyan „csemegének” számító, ritkán vagy szinte soha nem érintett kérdéseket feldolgozó tanulmányok, mint Czeglédy Károly: „Az Árpád-kori mohamedánokról és neveikről”, ill. Füves Ödön: „A pesti görögök nevei”-ről szóló cikkei. Négy előadásról számolhatunk be a szlavisztika köréből, ami – tekintve, hogy a magyar névtan számos problémája megoldhatatlan a szlavisztikai kutatások eredményei nélkül – igen örvendetesnek mondható. Hadrovics László („A magyar–délsláv együttélés onomasztikai kérdéseiből”) hat problémacsoportot foglal össze, amelyek részletes kidolgozásával fény derül majd a sokrétű magyar–délsláv interferencia névtani vonatkozásaira. A romanisztika Gáldi László előadásával képviseltette magát: a nyugati romanizmus és a magyarság kapcsolatait tárgyalta, illetve sürgette a keleti romanizmushoz fűződő viszonyunk tisztázását. A magyarországi germanisztikai kutatások névtani problémáival és eredményeivel Mollay Károly és Hutterer Miklós cikke foglalkozik, mégpedig az előbbi a középkori anyaggal 1686-ig, az utóbbi pedig a török hódoltság utáni újabb német telepítések során kialakult nevekkal. Mollay Károly példaként egy soproni német szövegrészlet névtudományi vizsgálatát mutatta be, melynek során a magyar és a német névtani szakirodalomban eddig ismeretlen *Sprinzenmarkt* helynévről (a XVI. század második feléig tűnik fel a soproni iratokban) megállapította, hogy „kétségtelenül Kanizsa (Nagykanizsa) mezőváros középkori német neve, etimológiája alapján a Kanizsai-család, ill. az Osl-nem címerével van kapcsolatban” (286.). Hangsúlyozta, hogy a középkori magyarországi többnyelvűség tanulságait jobban kellene értékesíteni mind a jövevényszó-, mind a névkutatásban. Felvetette továbbá, hogy az oklevelekben előforduló nevek vizsgálatánál több figyelmet kellene fordítani annak megállapítására, hogy a scriptor egy- vagy kétnyelvű volt-e; ezen az alapon fejtette meg a III. István 1162. évi oklevelében előforduló *Welen* alakot, melyet a Sopron megyei *Beled* falu helyhatározó esetével azonosít. Röviden kitért a hazai német névtudomány feladataira a középkori családnevek és határnevek vizsgálatában. Rövid történeti áttekintést, valamint az újabbkori magyarországi német nevek tipológiai csoportosítását találjuk Hutterer Miklós már említett cikkében, ahol főleg a földrajzi névanyag rendszertani keretét dolgozta ki, nagyszámú dunántúli példát hozva illusztrációként.

Igen lényeges, új eredményeket mutatott be az „Általános névtudományi kérdések” 280című témakör. Ezen a helyen ebből megemlíjtük Angyal Endre „Az utcanévadás esztétikája” című előadását, amely több győri utcanévvel is foglalkozik.

Nagyon pozitívan értékelhető, hogy kilenc olyan előadás is elhangzott a kongresszuson, amelyeket „Alkalmazott névtudomány” címen foglalhattak össze. Ez is bizonyítja, hogy a némelyek által „improaktív” tekintett nyelvtudomány – nem utolsó sorban a névtudományon keresztül – milyen közvetlen kapcsolatban áll a gyakorlattal. Az itt közölt dolgozatok csaknem mindegyike értékes, az államapparátus nevekkal kapcsolatos munkáit megkönnyítő javaslatokat és nélkülözhetetlen szakmai útmutatást is tartalmaz. Sopron vármegyei vonatkozásai miatt kiemelhetnénk Ila Bálint írását („A településnevek változtatásának kérdései”), amelyben az Országos Községi Törzskönyvbizottság munkájának elemzésekor kitér az *Eszterháza* > *Fertőd* változásra, mint a hivatalos névváltoztatás pozitív, és *Harka* > *Magyarfalva* esetére, mint ennek negatív példájára. (Erről korábban Mollay: *Harka* nevérol. SSz. 1955, 138). Az alkalmazott névkutatás eredményeit mi sem bizonyítja jobban, mint az azóta már

megjelent Magyar utónévkönyv, amelynek a konferencia idején még csak előkészületeiről számolhatott be Ladó János.

Az utolsó témakör („A földrajzinév-gyűjtők országos tanácskozása”) vitaanyagot tartalmaz. Végh József vitaindító előadása („A földrajzi nevek gyűjtésének időszerű kérdései”) elsősorban az országos gyűjtőmozgalom aktuális helyzetéből indult ki és az elvégzendő feladatokhoz nyújtott módszertani segítséget. A hozzászólók, többnyire az egyes megyékben folyó gyűjtések vezetői, ezt egészítették ki helyi tapasztalatokkal, továbbá beszámoltak gyűjtőmunkájuk állásáról.

Pogány Irén

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Karl Semmelweis: Der Buchdruck auf dem Gebiete des Burgenlandes bis zu Beginn des 19. Jahrhunderts (1582–1823). Eisenstadt, 1972, 98 lap, 68 tábla (Burgerländische Forschungen Sonderheft IV)

Karl Semmelweis: Der Buchdruck auf dem Gebiete des Burgenlandes bis zu Beginn des 19. Jahrhunderts (1582–1823). Eisenstadt, 1972, 98 lap, 68 tábla (Burgerländische Forschungen Sonderheft IV)

Fontos összefoglaló munka jelent meg Karl Semmelweis tollából a Kismartonban ülésezett 12. osztrák könyvtáros tanácskozás tiszteletére, a Burgenland területén 1582-től 1823-ig folyó könyvnyomtatás történetéről.

Az egykori Nyugat-Magyarország területén, így pl. Németújvárott, Monyorókeréken, Németkeresztúron folyt könyvnyomtatás magyar, német, horvát, latin nyelvű kiadványairól a magyar könyvtörténet számára is fontos összefoglalást végez el. Mint a reformáció nyomdáit kell vizsgálnunk Manlius, Farkas Imre tevékenységét vagy Matthäus Bernard németújvári nyomdáját 1619-ből. E három nyomda munkássága jelenti a reformáció XVI–XVII. századi terjesztését az egykori Sopron és Vas megyék területén. Johann Wechelius tevékenységéről ugyancsak Németújvárról 1626-ból nyomtatott bizonyítékunk nincs, egy Lobkovitz–Poppel Évával, Zrínyi Miklós nevelőanyjával kötött szerződés alapján azonban következtetni lehet rá.

Az ellenreformáció korai (igaz, kisebb mértékű) tevékenységéről kapunk képet a rövid életű (és nyomtatványaival nemrég felfedezett) Vimpác ferences nyomdája alapján. Ehhez csatlakozik az 1620-as évek után megszűnt nyugat-magyarországi nyomdai tevékenység 50 éves szünete után működésbe lépő lorettoi nyomda, az ellenreformátor-konvertita Nádasdy Ferenc alapításaként. Kismarton nyomdái már az Esterházy család megbízásai reményében alakultak, nyomtak itt pl. uradalmi nyomtatványokat vagy szerepkönyveket a hercegi színház számára.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a nyugat-magyarországi nyomdászatnak a reformációs időszaka a legelevenebb. Igazán kiemelkedő tevékenységet folytatott a mai burgenlandi terület első nyomdája, Manlius (németül Mannel, szlovákul Mandelz) János. Karl Semmelweis könyvének ez az egyik legjobb fejezete. Elmondhatjuk, hogy gondosan követi az egész vonatkozó magyar szakirodalmat, kezdve Sennovitz [281](#) Adolf alapvető munkájával (Manlius János, Bp. 1902), egészen Borsa Gedeon nagyobb számú tanulmányának felhasználásáig, számos helyen emlékezik meg Borsa jelentős útbaigazításáról. A Manlius-fejezet legfontosabb iránytűje kitűnő kézikönyvünk, a Régi Magyarországi Nyomtatványok I.

kötete, a fejezet ennek jelzeteit végig megadja. A magyar és német szakirodalom eredményeinek összevetése nyomán kialakul Manlius rokonszenves életútja. Megtudjuk, hogy születésére nézve krajnainak vagy tengerpartinak tartják, de württemberginek is emlegetik. Pályája Hans Ungnad nyomdájából indul (ennek XVI–XVII. századi termékeiről a soproni levéltárban is van egy korabeli jegyzék), majd elhagyja szülőföldjét. már Laibachban (ma Ljubjana) mutatkozik az üzletember: protestáns könyveket csempészett a városba, jól menő könyvkereskedése volt. 1575-ben nyomdát is alapít, és a főhercegi tilalom ellenére is hozzálat Georg Dalmatin szlovén bibliafordításának kiadásához.

Károly főherceg tilalma, majd kiutasító rendelete nyomán tűnik fel Manlius Nyugat-Magyarországon. Egyetértünk Semmelweissel, aki a gráci superintendens, Homberger Jeremiás javaslatát tartja ebben ösztönzőnek. Ezt látszik igazolni a három Homberger munka, melyek közül a *Floescvlvs Eden* címűt a szerző éppen Sopron tanácsának ajánlotta. Kisebb figyelmet szentel Semmelweis a területen élő nagybirtokosok személyének, pedig ezek közül éppen Németújvár birtokosa fontos személy. Batthyány Boldizsár, aki fiatal éveiben Bécsben élt. Párizsban és a Németalföldön peregrinált (ott Mária, özvegy királynőt is meglátogatta), tudománykedvelő, könyvgyűjtő, zenebarát főnemes olt. Levelezett Carolus Clusius kitűnő botanikussal, és Takáts Sándor szerint Beythe István Manliusnál megjelent növénykönyvét is javíttatta. A németújvári nyomdász ura védelme alatt bátorsággal nyomhatott, 1582-ben a bécsi udvar (különösen, amikor a császár is Prágában élt) semmit sem kezdeményezett a hatalmas főúr ellen. De Manlius nemcsak Batthyány, hanem Zrínyi György birtokain is (így pl. Monyorókeréken), majd élete vége felé a Nádasdy-birtokokon is nyomtatott, mégpedig Sopron közvetlen tőszomszédságában, Németkeresztúron! Egyes kutatók feltételezik, hogy nemcsak a „Velagos Var” nyomdahely kitalált Manlius címlapjain, hanem a Warasdin jelzet tulajdonképpen Monyorókerék, a Sárvár helynév Németkeresztúr, Sicz (Németlövő) pedig Németújvárnak felelne meg. Manlius a mai Burgenland területén 58 könyvet nyomott, ebből német munka 4, magyar 35 és latin 17. Utalni kell ismét a jó kereskedőre, aki *Neu Zeitungokat*, naptárakat nyomtat, de utánnomás készül a kolozsvári Salamon és Markalf-népkönyvből (Monyorókerék 1591 RMNy 668), Tinódi Sebestyén Török Bálint fogságáról való históriából (Monyorókerék, 1592, RMNy 696), Eurialus és Lukrécia históriájából (Sicz, 1592, RMNY 704), sőt siczi nyomtatvány volt a II. világháború során elpusztult Balassi Bálint: *Beteg lelkeknek való füves kertecske példány is* (Sicz, 1593, RMNy 728). Ha ehhez hozzászámítjuk Beythe Fűvészkönyvét, Frankovith Gergely Hasznos és fölötte szükséges könyv c. orvosi munkáját, mely két kiadásban is megjelent Manliusnál, elmondhatjuk, hogy a Manlius-nyomda a XVI–XVII. század fontos magyar szellemű műhelye volt. Sőt sok szempontból Sopron nyomdája is.

1582-ben, amikor Batthyány Boldizsár letelepítette Manliust, Sopronban az evangélikus vallás gyakorlása már veszélyeztetett volt, majd 1584-től bekövetkezett a tilalom is. Egy jellegében kifejezetten evangélikus jellegű nyomda tehát Sopronban amúgy sem telepedhetett volna le. De a Sopronnak ajánlott naptár (1583-ra), Frankovith könyvének kiadása, Dragonus Gáspár teológiai munkájának közzététele a nyomda és a város állandó kapcsolatát igazolja.

A könyv fontos fejezete a Farkas Imre-nyomda németkeresztúri időszakának összefoglalása. A nyomdász már Manliusnál dolgozott, esetleg az özvegyet is feleségül vette. 1606–1609-ig Németkeresztúron húsz nyomtatványát ismerjük, közöttük a kőszegi Hartlieb soproniakról szóló *Anagrammata-gyűjteményét*, Szekér Mátyás epigrammáit, Lackner Kristóf *Maiestatis Hungariae Aquiláját*, és a *Florilegus Aegyptiacus* c. emblémaszótárt, Huber Márk teológiai tétéleit. Helyesen járt el Semmelweis, amikor Szekér Mátyásnak csupán hírből ismert epigrammagyűjteményét felvette, megjelent itt egy Semmelweis által nem ismert emblémakötete is, minderről Kőszegi [282](#)Szekér leveleiben ír. A Farkas-nyomda munkamódszerére pedig

Hartlieb ugyancsak kéziratban levő panaszlevele alapján kaphatunk képet. (Ismeretlen adatainkat rövidesen közzéteszük a keresztyúri nyomdáról.) Farkas nyomdásztevékenységéről csak a csepregi korszakkal együtt kaphatunk teljes képet. Itt nyomdászunk 1621-től 1643-ig újabb huszonegy munkát adott ki, a magyar evangélikusok egyik utolsó dunántúli nyomdászaként. Farkas tipográfiája Nádasdy Ferenc áttérése után szüntette meg munkásságát, vizsgálata természetesen már nem volt Semmelweis könyvének feladata.

Nádasdy nyomdaalapítása még egyszer előkerült a munkában. A dúsgazdag főúr az osztrák–magyar határ mentén fekvő Pottendorfban tartott fenn nyomdát, itt pompás díszműveket és katolikus hitbuzgalmi műveket nyomtatott, majd mintegy ötven évvel a területen folyó könyvnyomtatás szünetelése után a loretoi szerviták részére pottendorfi nyomdája betűit átengedte. Semmelweis munkája három 1670-es loretoi könyvet ír le.

Ismét mintegy harminc éves szünet következett. A könyv utolsó fejezetei a Hubschlin család 1711–1713-as rövid életű nyomdáját írják le, illetve Streibig József Antal 1720–21-es kismartoni pályakezdését, aki rövid működés után áttelepült Sopronban (Vö. Csatkai: A soproni nyomdászat a 18. század első felében. SSz. 1961, 38–51).

1800-tól működött Kismartonban Stotz János nyomdája, ettől kezdve napjainkig 1875-ig a család, majd más tulajdonosok kezén kimutatható a nyomda folyamatos működése.

A szerző az utolsó korszak termékeitől eltekintve, Streibig kismartoni kiadványaival bezárva, hatvannyolc képtáblán mutatja be a néha nagyon ritka, sokszor egyedi példány nyomtatványokat. A könyv szerkesztése gondos, adatai pontosak, Balassi Bálint természetesen nem „evangelischer Prädikant”, itt bizonyára nevelőjével, Bornemisza Péterrel cserélte fel a költő személyét a szerző. Munkája hasznos összefoglalás a magyar könyvtörténet számára, és további tájékoztató összefoglalásokra indít.

Kovács József László

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Stoll Béla–Varga Imre–V. Kovács Sándor: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972, 638 lap (A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1. Szerkesztik Vargha Kálmán és V. Windisch Éva)

Stoll Béla–Varga Imre–V. Kovács Sándor: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972, 638 lap (A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1. Szerkesztik Vargha Kálmán és V. Windisch Éva)

A magyar irodalomtörténetírás egyik legnagyobb szabású vállalkozásának megjelenése kezdődött el 1972-ben a magyar irodalomtörténet bibliográfiájának első kötetével. A teljes bibliográfiai sorozat megjelenése mintegy tíz évig tart majd, ami érthető is, hiszen az első kötetet a felvilágosodást és reformkort (1772–1849) tárgyaló követi, majd egy XIX. század második felét felölelő kötet folytatja (1849–1905), ezt követik a XX. századi kötetek, a sorozatot egy korszakhatároktól független, összefoglaló jellegű, irodalomelméleti és irodalomtörténeti monográfiákat, tanulmányokat bibliográfiaileg összegző kötet zárja. A nagy feladathoz mért volt a felkészülés ideje is, a kiadványsorozat terve 1957-ben készült el, gyűjtése és szerkesztése pedig mintegy tíz éven át, 1961-től 1971-ig tartott. A nagyarányú bibliográfia megjelenése

átfogó jelentőségű a magyar irodalomtudomány művelői számára.

A bibliográfia határai nem zártak. Számontartja a korra vonatkozó lényeges monográfiákat, esszét, tanulmányokat, sőt a fontosabb irodalmi kritikákat is, ezzel szinte továbbkutatásra ösztönzi a kézikönyv használóit. A későbbi kötetek a szerkesztői elgondolások szerint mellőzik a XVIII. század végétől jelentéktelenebbnek nevezhető írókat, így azonban felmerült a gondolat, hogy egyes tájak, városok szellemi élete ezzel és ezáltal kevésbé lesz áttekinthető. Mindez egy későbbi kiegészítés lehetőségét is felveti, ha előbb nem is, ötven éven belül. Ezzel együtt érthető az is, [283](#) hogy nem foglalkozhat a bibliográfia olyan írókkal, akiket a szakirodalom eddig nem kerített tollvégre. Mégis meg kell jegyeznünk, hogy bibliográfiánk mellett szükség lenne egy olyan összefoglaló munkára is, amely feladatokat adna a kutatóknak, azaz Kosáry történettudományi bibliográfiája (SSz. 1971, 189) mintájára összefoglalná áttekinthető módon a fellelhető, feldolgozatlan írói hagyatékot. Egyetértünk azzal a megfontolással is, hogy a kézikönyv a társterületeket válogatva tekinti át, és csak a szükséghez képest vonja be az egyháztörténet, színháztörténet, tudományos társaságok története stb. anyagát. Így ennek szellemében helyesnek tartjuk, hogy helyet kapott kötetünkben Thury Etele „A dunántúli református egyházkerület története” (Pápa, 1908), vagy Payr Sándor két munkája, „A soproni evangélikus egyházközség története (Sopron, 1917) és „A dunántúli evangélikus egyházkerület története” (Sopron, 1924), hiszen ezek a munkák fontos irodalomtörténeti anyagot is tartalmaznak.

A magyar irodalomtörténet bibliográfiájának I. kötete az irodalomtörténeti kézikönyv első két kötetének anyagát összegzi. Természetesen a különböző súlyú adatok összegzése során ennél többet is. Zvonarits Mihály, XVII. századi sárvári prédikátor, postilláíróról csak elszórt anyag található. Kötetünknek az 1601–1711-ig összegző fejezete feltünteti, hogy adalékok található Payr Egyháztörténeti emlékek I. kötetében (Sopron, 1910), megtudjuk, hogy Payr Sándor Incze Gáborral kiadta a Magyar postillák egyik prédikációját a Lelkipásztorban, a Pathai István-fejezet pedig felhívja a figyelmet egy különben nehezen megtalálható írásra, Pathai István, Zvonarits Mihály és Klazekovith István vitája kapcsán. Mindez természetesen csak a kutatás megkönnyítését jelenti, a kutató szerepe nem csökken. Csak a Postillák első kötetének kézbevétele derít arra fényt, hogy az erős stíluskészségeket felcsillantó kötet Nádasdy Pál segítségével jelent meg. „...az mi Eleinc az Nagyságtoc Patrociniumja alat nagy czendességben éltenek itt Sárvárat” – írják a püspök leszármazottai az 1627-es csepregi kiadvány előszavában. „Mert akár hová nézünc, de bizony keveset találunc, az kiec Patrociniumja alat az Istenec igéje ily tisztán és igazán praedicáltatnéc...” – olvashatjuk a Nádasdy Pálhoz szóló ajánlásban. Az itt idézett mondatok azt is megmagyarázzák, hogy Nádasdy Ferenc 1643-as rekatolizációja megszüntette az akkor Sopron vármegyei csepregi irodalmi kör működésének lehetőségét. Csak a Postillák tanulmányozója tudhatja meg, hogy a csaknem kétezer oldal két kötet a XVII. század elejének irodalombarátai, tehát Thurzó Györgyné, Czobor Erzsébet, Révai Péterné, Forgács Mária és Lobkovitz Poppel Éva segítségével jelenhetett meg. Szakirodalmunk az utóbbi években hívta fel újra a figyelmet Thurzó György humanista udvarának fontosságára a magyar korona szimbolikus értelmét fejtegető Révai Péterre és nem is kell külön említenünk Zrínyi Miklós nevelőanyjának, Poppel Évának jelentőségét. Kézikönyvünk ilyen szempontból is a kutatás, sőt a tudományos munkásságot kezdők legfontosabb kézikönyve.

Feltétlenül igaz, hogy az anyag bősége komoly feladatot jelentett a szerkesztőknek, helyesen kiinduló pontnak a szerzők által a címben megjelölt központi témát vették. A másik fejezetekhez szervesen kapcsolódó tétel megismétlését, a társítható fejezetek tanulmányozására vonatkozó ugyancsak helyes, indokolt szempontnak tartjuk. Egyetértünk a korszakhatárok mechanikus elvek szerinti (1526, 1600, 1711, 1772) csoportosításával is. Önálló címszót azok az írók kaptak, akiknek tevékenységéről a

szakirodalomban legalább három tétel található. Viszont nem volt a szerkesztő-közösség szűkkeblű, a vonatkozásokban sok helyen, összefüggő ismertetésben csak egy írásban szereplő Faut Márk soproni krónikaíró, Lackner Kristóf humanista kortársa helyet kapott a bibliográfiában.

Az egyes bibliográfiai tételeket kézikönyvünk szükség esetében helyesbítő annotációval is ellátja. Így tudjuk meg pl. a Mikolai Hegedüs János rész „Szövegek” alfejezetéből, hogy a szakirodalom későbbi eredményei szerint nem Csepregi Turkovics Mihály, hanem Mikolai Hegedüs tekintendő régi magyar nyelvésznek.

Az egyes korszakok irodalomtörténetét összefoglaló irodalom vezet be, majd pl. az 1601–1711-es fejezetben áttekinthető felsorolást kapunk az eszmei és művészi áramlatokról. Külön fejezet szól a sztoicizmusról, a manierizmusról, az ellenreformációról [284](#)és a barokkról. A munka gondosságára jellemző, hogy még az Új látóhatár című müncheni folyóirat egyik tanulmányára is felfigyel. Ugyanakkor nem találtunk a feldolgozott folyóiratok és kiadványsorozatok felsorolásában a Burgenländische Heimatblätter és a Burgenländische Forschungen áttekintését, pedig mindkét sorozat tartalmaz számunkra is fontos nyugat-magyarországi barokk tanulmányokat. Az alfejezetben említett Angyal, Andreas: Barock in Ungarn. Bp.–Leipzig–Milano megjelenési ideje aligha lehet 1948; 1944 előtt kellett a magyar–német–olasz kiadót feltüntető kötetnek megjelennie. A korszak irodalomtörténete fejezet említi Payr tanulmánysorozatát, Szenczi Fekete István, a hitehagyott püspök címen, megjelenési helyként az Evangélikus Egyházi Élet c. folyóirat 1917. évfolyamát adja meg. Itt viszont a vidéki nyomdászat egy jellemző momentumát követhetjük, az ún. állva hagyott szedését. Payr sorozatát a nyomda nem dobta szét, a szedés együtt maradt, és 1918-ban a soproni Piri és Székely nyomdát feltüntetve könyvalakban is megjelent.

A tízéves szerkesztéssel, gyűjtéssel összeállt első kötet jó fényt vet a nagy vállalkozásra, irodalomtörténetünk kutatói az 1772-ig megjelent részt eredménnyel használatják. Várjuk a sorozat további köteteinek megjelenését.

Kovács József László

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó Oklevéltár XIV. kötet 1742–1769. Budapest, 1971, 571 lap

Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó Oklevéltár XIV. kötet 1742–1769. Budapest, 1971, 571 lap

1971-ben ismertettük a XIII. kötetet (SSz. 1971, 380–381). A XIV. kötet tulajdonképpen 1972-ben jelelt meg. Előszavában Scheiber Sándor összeállítja az 1972-ben elhunyt ismert filológusnak és művelődéstörténésznek, Zsoldos Jenőnek, folyóiratunk volt munkatársának (vö. SSz. 1969, 289–296) irodalmi munkásságát. Bevezetésként Szakály Ferenc alapos tanulmányát közli Oppenheimer Sámuel hadseregszállító működéséről, különös tekintettel ennek magyarországi kihatásaira (1684–1698). Maga az oklevéltári kötet Zsoldos Jenő és Házi Jenő közreműködésével készült. Házi Jenő ismét bőven merített, többek között a soproni megyei és városi levéltár gazdag anyagából, így ez a kötet is számos forrást közöl nemcsak Sopron város és vármegye, hanem egyes vármegyei községek (Bánfalva, Beled, Csepreg, Csorna, Edve, Farád, Felsőpulya, Fertőszentmiklós, Fraknó, Gyülevíz, Horpács, Jánosfa, Jobaháza, Kabold, Kapuvár, Kisfalud, Kismarton, Lakompak, Mihályi, Nagycenk, Nagyhöflány, Nagymarton, Nemeskér,

Nemesvita, Potyond, Röjtök, Ruszt, Sopronkeresztúr, Sopronlővő, Süttör, Tótkeresztúr, Vadosfa, Veperd, Völcselj) történetére is. Gazdag anyaggal szerepel ezenkívül Pozsony, Moson és Vas vármegye, gazdagnak mondható a kötet általában gazdaság-, nyelv- és művelődéstörténeti szempontból is. A kötet változatos anyagának bemutatására a soproni adatokból kiemeljük pl. a Végfordulat (*Ruckerzu*) 1746. évi említését (4. sz. forrás), a patkolókovácsok saját pecsétjét (214. sz.), a tímárok 1762. évi magyar nyelvű levelét Sopron vármegyéhez a bőr árának felemeléséért, „mely kegyességéért élünk és halunk” (230. sz.); a Sopron vármegyei adatokból Fábics Mátyás beledi iskolamester magyar í-ző nyelvjárásban írt 1762. évi levelét (216. sz.), az 1762. évi sopronkeresztúri német nyelvű kárjegyzéket a szóföldrajzi szempontból tanulságos *zwespen* „szilva” és *kukeritz* „kukorica” említésével (226. sz.). Gazdaság- és művelődéstörténeti szempontból kiemeljük a hadseregnek szállítandó huszárlovak leírását: „wallachen husaren pferd keine couleur ausgenommen, von 14 bis 15 faust hoch, nicht kleiner, vermög auch ihme behändig verpetschirten maas, auch nicht weniger als 4 jahr und nicht älter dann sieben jahr samt hierzu erforderlichen halfftern und fordern füßen mit eisen beschlagen” (125. sz.). Az itt szereplő német *faust* „marok” lómérték (vö. még *fäustig* 184. sz.), latinul *pugnus* „ua.” (391., 392., 446. sz.) a legújabb időkig használatban volt a lovak marmagasságának mérésére, hasonlóan a magyar *marok* „az ökölbe szorított marok szélessége mint hossz mérték” szóhoz. A tárgymutató sajnos egyáltalán nem tünteti fel a gazdaságtörténeti szempontból oly 285fontos mértékek adatainak leőhelyét. Jogtörténeti szempontból tanulságos az ún. zsidóeskü 1759. és 1769. évi szövege (160., 501. sz.), valamint az az 1768. évi személyleírás, amely szerint egy rablással vádolt lengyel zsidónak hátába karcolták a kitiltás formulájának rövidítését: „Dieser jud hat bereits auf den rücken das relegationszeichen R. P. O. eingeschröpft” (481. sz.). A személyleírások általában kitérnek a leírt személy nyelvtudására („redet lediglich die ordinari deutsche sprach” 480. sz.), a kitiltást, ill. egy-egy városból való száműzetést bizonyító jel („relegationis poenae obisignum”?) azonban csak egyszer szerepel. A kötetből kapunk hazai adatot számos német jövevényszavunk előzményeire; vö. 1764: „einen *scokolade* tätzen” (m. *csokoládé*); 1760: „und hochdreselben *freyle* tochter” (m. *frajla*); 1765: *comerad* (m. *kamerád*); 1764: *schabesz* (m. *sábesz*) stb. (341., 360., 361., 351. sz.). Ritkán szerepel a forrásokban a német *zupfgold* „aranszöttesből kihúzott fonál”, amelyet zsidó ószeresek vásároltak össze (360. sz.). A barokk kor irnoka elnézést kér egy-egy „alantas”-nak tartott szó használatáért, mint pl. 1764-ben: „*r(everenter) v(enia) rindtvieh*” („szarvasmarha” 351. sz.).

Mollay Károly

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Fekete Ferenc: „50 éves a Soproni Pamutipar”. Győr-Sopron megyei Nyomdavállalat, 168 lap

Fekete Ferenc: „50 éves a Soproni Pamutipar”. Győr-Sopron megyei Nyomdavállalat, 168 lap

Érdekes könyv, másfél száz oldalon, képanyaggal együtt egy üzem fél évszázados története, egy évre ha három oldal jut, érthető, hogy a hangsúly a tények, események közlésén van, a szerzőnek néhány mondatnyi elemzésen túl nincs módja szélesebb összefüggések kutatására.

A százhuszonhat szövegoldalon felsorakoztatott tények azonban jellemzőek nemcsak a gyár, hanem a helytörténet szempontjából is. Kissé azt sajnáljuk, hogy az „Előzmények” fejezetet olyan rövidre méretezte. Ha valamivel több helyet szán rá, akkor talán belefért volna a takácsok Háromkirályok cégének 1524. évi megemléltett eseménye előttiékből is néhány. A magisztrátus ugyanis már korábban foglalkozott a

takácsokkal, 1455. május 13–16-i közgyűlési jegyzőkönyvének 19. pontjában olvashatjuk: „item die weber sullen ir hanntwerck trewlich arbaitten... vnd mügen auch loden verschneiden”. 1404-ben egy városi számadástöredékben szerepel már egy „Merten scherer”, Márton posztónyíró, 1410-ben Piberauer János elszámolásában bukkan fel egy „weber in der Hindergassen” és a második fertályban egy „Arybaiter weber”. A belváros polgárainak 1458. évi ingatlanösszeírásban a régi városháza mellett már szerepel a posztósok céhének háza is: „item Pawl Weytland, ibiden dy tuchberayter chec”. A példaként említeteken kívül még számtalanszor fordul elő a „tuchbraitter”, „tuchscherer”, „lainbater”, „weber”, igazolva, hogy már a XV. század elején is népes ipar volt a szövőké.

A családi részvénytársasággá alakult Sopron Pamutipar igazgatósági és felügyelő bizottsági tagjai között 1938-ban két soproni nevet is találunk: dr. Heimler Károly főjegyzőt és Huber Aladár főszámvevőt. Mindketten pártpolitikai szempontból súlytalan emberek, vagyonuk jelentéktelen, miért vették be éppen őket a pesti tőkések a jövedelmező tisztségekbe, hiszen vizontszolgálatot alig várhattak tőlük: mindketten nyugdíjban vannak. A magyarázat egyszerű: Heimler és Huber szabadkőművesek, de az a főrésztvényes, Bartók Zoltán, valamint az igazgatóság egy másik jelentős tagja, dr. Hamvassy István ny. székesfővárosi tanácsjegyző is. 1920-ban a szabadkőműves páholyokat ugyan feloszlatták, de a „testvérek egymást segítő lánc” nem szakadt meg, mert „aki szabadkőműves, az élete évéig az marad.”

A családi részvénytársaság 1936-ban nagyarányú üzembővítést tervez és ehhez 60 000 pengő segélyért folyamodik Sopron városához. Jellemző, hogy kifejezetten segélyt kér, ha megkapja, még szándékában sincs visszafizetni. Pedig volna miből! [286](#)Az 1938. évi közgyűlés jegyzőkönyve szerint az 1937. évről 32 137 pengő nyereség maradt fenn, a folyó évi nyereség pedig 62 908 pengő, s a két főrésztvényes majd 40 000 pengő osztalékot vesz fel.

A kiragadott példákban is látható, hogy a szerző sok jellemző tény és adatot mutat be, amelyeket a tőkések természetesen titkoltak. Érthető, hiszen egy igazgatósági tag jutalma 1000 pengő volt, egy városi díjnok évi fizetése.

Nem zavartalan az üzem működése a felszabulás után sem, az újjáépítés, anyagihiány, országos szervezések sok akadályt jelentenek, s ezt a szerző jól érzékelteti.

Fekete Ferenc könyvében megérezzük, hogy egy üzemével összeforrott, hozzáértő ember szerető gonddal írta.

Szabó Jenő

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

LEVÉLSZEKRÉNY

Metzl János írja: A „Svet Vedy”, a Szlovák Tudományos Akadémia által kiadott, havonta megjelenő népszerű tudományos folyóirat 1971 óta cikksorozatot közöl dr. Ján Tibensky tollából: „A tudomány és technika története Szlovákiában” címmel. Ez ismerteti a mai Szlovákia, azaz a régi Magyarország felvidéki területének legfontosabb tudománytörténeti adatait. Foglalkozik az e területen működött kiemelkedő tudósokkal nemzetiségükre való tekintet nélkül. A cikksorozat 8. része („A természettudományi kutatás

fejlődése és a tudományos élet megszervezésének első kísérletei”) az 1971. évi 10. számban megemlékezik Loew Károly Frigyes soproni városi orvosról is, akinek munkásságát a magyarországi botanikai tudomány megszervezésének első kísérletei közé sorolja. Loew Károly Frigyes soproni városi tisztiorvos 1739-ben latin nyelven nyílt levelet adott ki: „Valamennyi ország botanikusaihoz intézett levél, kikkel tanácskozni szeretne egy Pannóniai flóra megírásáról és akiket egyenként felhív botanikai kapcsolatok létesítésére és a ritka növényekről és magvakról alkotott véleményük rendszeres kicserélésére.” Ez a nyílt levél tulajdonképpeni célján, a magyarországi rendszeres botanikai kutatás megalapozásán kívül azért is figyelemre méltó, mivel a magyar botanikáról szóló első történeti munkának is felfogható.

Pröhle Jenő írja: Az SSz. ez évi 2. számában (187. lap) elírásból Kerényi *Ferenc* szerepel Petőfi barátjaként Kerényi *Frigyes* helyett.

1973. XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

287 SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsangabe und kurze Auszüge:

Kunszery, Gyula: Briefe von Daniel Ihász an Gyula Caesar jun. (1875–1881). Briefe des Getreuen von Ludwig Kossuth aus seiner Verbannung in Italien an seinen Verwandten in Ödenburg

Kiss, Emerich: Die kleinadelige Gemeinde Felső-Pásztori (Ende 16. Jh.–Mitte 19. Jh.) II. Teil

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Faragó, Alexander: Gründung und die ersten zehn Jahre des Raubauer Museums in Kapuvár

Kleine Mitteilungen

Palotás, Zoltán–Horváth, Michael: Die stabilen und die mobilen Populationskategorien Ödenburgs

Lagzi, Stefan: Polnische Emigranten in der Umgebung von Ödenburg in den ersten Jahren des Zweiten Weltkrieges

Pusztadaróci, Maria: Zur 100jährigen Geschichte des Ödenburger Mädchengymnasiums

Haranghy, Georg: Turnfest in Ödenburg (1867)

Katona, Emmerich: Mitglieder der Familie Tinódy in Csapod. Beziehungen der Familie des 1556 verstorbenen berühmten Chronisten-Sängers des Türkenkrieges Sebastian Tinódy Lantos zum Ödenburger Komitat

Kiss, Jenő: Zur Geschichte der Gewerbekorporation in Mihályi (1828–1948)

Pröhle, Jenő: Der Dichter Peter Vajda als Student in Ödenburg

Füves, Edmund: Griechische Studenten aus Ödenburg in der Gesellschaft griechischer Revolutionäre (1796)

Mollay, Karl: Konferenz der Redakteure lokalgeschichtlicher Zeitschriften in Steinamanger (8–9. Aug. 1973)

Domonkos, Otto: Bericht über die Tätigkeit des Ödenburger Franz–Liszt–Museums im Jahre 1972

288 *Kulturelles Leben in Ödenburg*

Környei, Attila: Antifaschistische Bewegungen in Ödenburg während des Zweiten Weltkrieges (Ausstellung im Franz–Liszt-Kulturzentrum)

Marót, Johann: Interforum 71–73. Internationaler Musikwettbewerb im Esterházy'schen Schloss zu Fertőd (12–15. Juni 1971; 3–12. Juni 1973)

Nekrologe

Ujváry, Ludwig: An der Grabstätte des Kunstmalers Franz Sebestény

Mollay, Karl: Gyula Kunszery (1906–1973)

Sümeghy, Josef: Nikolaus Pálffy (1911–1972)

Bücherschau

Pogány, Irene: Kázmér, Nikolaus–Végh, Josef (hg.): Namenkundliche Vorträge. Das Zweite namenkundliche Symposium Budapest 1969. Budapest, 1970 (ung.)

Kovács, Josef Ladislaus: Semmelweis, Karl: Der Buchdruck auf dem Gebiete des Burgenlandes bis zu Beginn des 19. Jahrhunderts (1582–1823). Eisenstadt, 1972

Kovács, Josef Ladislaus: Stoll, Béla–Varga, Emmerich–V. Kovács, Alexander: Bibliographie der ungarischen Literaturgeschichte bis 1772. Budapest, 1972

Mollay, Karl: Scheiber, Alexander (red.): Monumenta Hungariae Judaica tom. XIV. 1742–1769. Budapestini, 1971

Briefkasten

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Vö. bővebben Ruhmann Jenő: Ihász Dániel szerepe az olaszországi magyar emigrációban. SSz. 1942, 233–256.

2 (Megjegyzés - Popup)

Torino külvárosa, Ihász Dániel lakhelye.

3 (Megjegyzés - Popup)

Július 9-én Hercegovinában lázadás tört ki a török uralom ellen az igazságtalan adóbehajtás miatt, s Andrássy Gyula közös külügyminiszter már ekkor – rendcsinálás ürügyén – bejelentette az osztrák–magyar monarchia igényét a lázongó török tartományra és a szomszédos Boszniára, s ez volt kezdete a cári orosz–osztrák–magyar balkáni rivalizálásnak (a török birodalom rovására), amely egyik lényeges összetevője volt az első világháborút kiobbantó oksorozatnak. Tisza Kálmán – ellenzéki elveit „szegre akasztva” – az év októberében lett miniszterelnök.

4 (Megjegyzés - Popup)

A levél első felében a Deák Ferenc január 29-én bekövetkezett halálával kapcsolatos belpolitikai eseményekről, Kossuth lojális hangú részvételének indiszkrét közzétételéről van szó. Utána ismét a külpolitikai aggályokról, az „Andrássy-nak Nótája”, azaz a balkáni ügyben a nagyhatalmakhoz intézett jegyzék nyomán keletkezett ellenséges hangulatról.

5 (Megjegyzés - Popup)

„A mult Crimiai hadjárat” az 1854–55-ös ún. „Krimi háború”, amely a még 1853-ban a Balkánon kitört orosz–török ellenségeskedés folytatása volt; az angolok és franciák oroszellenes beavatkozása után tevődött át a hadi események gócpontja a Fekete-tengeri Krim félszigetre, de ezzel párhuzamosan a Balkánon is tovább folyt a küzdelem, így jutottak itt szerephez a montenegrói lázongó szláv törzsek. A háború végül is az oroszok vereségével végződött, de ez csak a régóta vajdúdó „keleti kérdés” megoldásának elodázását jelentette. Kossuth baja, az „erisipilis”, helyesen erysipelas, azaz orbánc.

6 (Megjegyzés - Popup)

A levélben említett „Conferentia” a nagyhatalmak 1876. dec. 23-án Konstantinápolyban rendezett tanácskozása, amely azonban egy hónap múlva eredménytelenül feloszlott.

7 (Megjegyzés - Popup)

„Emma Rómába a Pápa paputsát akarja csókolni.” Ez, mint a későbbiek során kiderül, mulatságos félreértés volt. Caesarék ugyanis az asszony áldott állapotát akkori szokás szerint virágnyelven úgy közölték, hogy „Rómába készül”; Ihász ezt szó szerint értette. – „A ti szövetségestek” – az oroszok, akikkel akkor már megvolt a titkos osztrák–magyar megegyezés a balkáni hatalmi szféráknak a törökök rovására történő felosztására. Mollinary tábornagy, a zágrábi hadtestparancsnok már akkor sürgette a fegyveres beavatkozást, erre azonban csak a berlini kongresszus után került sor. – „Artner barátom”: az ismert

soproni család egyik tagja (az Artner családra vö. Házi Jenő: SSz. 1972, 160–168).

8 (Megjegyzés - Popup)

A levélcímzés megváltozásának oka, hogy a háborús bonyodalmak és Bosznia tervbe vett okkupációja miatt Caesarék garnizonját Pécsre helyezték, közelebb a határhoz. – „Ruttkaynő”: özv. Ruttkay Józsefné Kossuth Lujza bátyja megözvegyülése óta haláláig mellette maradt mint háztartásának vezetője. – Mennyei, aki az ifjú Kossuth Lajos Tódor társaságában időnként Torinóba látogatott, bizonyára egy magyar emigráns. – „A szegény törökök” kifejezés arra vonatkozik, hogy a váltakozó szerencséivel folyó török–oroszlaborúban 1877 végén a hadiszerencse végül is az oroszok javára billent, december 10-én sikerült visszafoglalniuk a bulgáriai Plevnát a kiéheztetett törököktől, a „jegesmedve-orosz” „Tél tábornokának” segítségével – Andrássy Gyula pedig az alapon ült. „A törökök kegyelméből azon a fényes polczon”, mert 1849-ben a törökök köszönhette megmenekülését.

9 (Megjegyzés - Popup)

„Umbert király penészes profontja” az olasz ezredesi nyugdíj, amely nem lehetett túlságosan nagy összegű.

10 (Megjegyzés - Popup)

A keleti kérdés rendezése ügyében összeült berlini kongresszus (1878 június) határozata értelmében az osztrák-magyar csapatok az év augusztusában megkezdték Bosznia és Hercegovina megszállását. Amilyen tisztán látja Ihász ennek távoli következményeit, éppoly – elszomorítóan s ugyanakkor nevetségesen – zavarosak, ellentmondásosak a fogadalmi a szocialista mozgalom megítélése tekintetében. Károsan befolyásolhatta őt ebben az Umberto király ellen megkísérelt anarchista merénylet. – A „valami Flandorfer borkereskedő” Flandorffer Ignác (1816–1891) bornagykereskedő, Sopron kapitalizmus kori városfejlesztésének egyik legjelentősebb alakja.

11 (Megjegyzés - Popup)

1879. február 8-án létrejött az orosz–török béke. A novibazári szandzsák megszállása a monarchia részéről csak ideiglenes volt, a Szalonikiig való előnyulás pedig teljesen elmaradt. – A „fika” az akkori katonai argó szerint „gyalogos baka”. – Andrássy közös külügyminiszter bukását valószínűleg a boszniai okkupáció váratlan elhúzóda siettette.

12 (Megjegyzés - Popup)

A mű, amelynek megírására Kossuth az Athenaeummal 1879-ben szerződött, a 13 kötetes „Irataim az emigrációból”; ennek összeállításában Ihász is segédkezett.

13 (Megjegyzés - Popup)

Az 1879. évi ún. „honossági törvény” az akkor még külföldön élő magyar emigránsokat, köztük Kossuthot és Ihászt, megfosztotta magyar állampolgárságtól. – Caesarék ezredét nem vezényelték Novibazárba.

14 (Megjegyzés - Popup)

A levél utal Andrássy utolsó végzetes külügyminiszteri ténykedésére, az oroszellenes osztrák-magyar–német szövetség megkötésére. Andrássy utóda a közös külügyminiszterségben Haymerle

báró volt. – A levélből az is kitűnik, hogy ez idő tájt Ihász soproni rokonának, Ihász Rudolfnak választott városi tisztsége veszélyben forgott.

15 (Megjegyzés - Popup)

Ihász jóslata nem vált be: Garibaldi csak 1882. júl. 2-án halt meg Caprera szigetén.

16 (Megjegyzés - Popup)

A kép a Vasárnapi Újság 1880. évi máj. 2-i számában jelent meg, bozontos ősz hajú és szakállú férfiút ábrázol.

17 (Megjegyzés - Popup)

A hódmezővásárhelyi tisztelgő küldöttség után Berkes Imre, a híres cigányprímás, a Berkes zenészdinasztia megalapítója is felkereste bandájával Kossuthot. – A levél töredékes. Kitűnik belőle, amit egyébként a családi hagyomány is megerősít, hogy Caesarék az idők folyamán személyesen is felkeresték Ihászt. Az érdekes filatéliai adalék Ihász ismeretlen bélyeggyűjtő barátjának jó szímatát tanúsítja, mert a san-stefanói béke után, 1879-ben jelent meg az első bolgár bélyeg, s a területileg megnövekedett Szerbiában és Montenegróban is új bélyegsorozatok kibocsátására került sor. De magának a kérésnek teljesítéséről már nem lehetett szó, mert Ihász Dánielnek 1881. április 10-én bekövetkezett halála végét szakította a levelezésüknek.

18 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. Sopron m. Perceptoralis 5-a/miscellanea. 440.

19 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. Sopron m. Nobilitaria 41. Nr. 19. Pag. 697.

20 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 42. Nr. 65.

21 (Megjegyzés - Popup)

I. h. Sletromos cs. iratai 311. Nr. 11.

22 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 41. Pag. 922.

23 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 42. Nr. 98.

24 (Megjegyzés - Popup)

I. h. Közgyűlési jkv. XIX. köt. 855, 904.

25 (Megjegyzés - Popup)

I. h. XIX. köt. 879.

26 (Megjegyzés - Popup)

I. h. Dica összeírások járások szerint, a községek betűrendjében, és időrendben.

27 (Megjegyzés - Popup)

I. h. Perceptoralia 5-a/miscellanea 434.

28 (Megjegyzés - Popup)

I. h. Iuridica T. 2. Getsényi cs. iratai Nr. 5.

29 (Megjegyzés - Popup)

I. h. T. 2. Kajtár cs. iratai Nr. 16.

30 (Megjegyzés - Popup)

I. h. T. 2. Nr 4/1.

31 (Megjegyzés - Popup)

I. h. Premontrei protocollumok 10. könyv, 230. szám

32 (Megjegyzés - Popup)

I. h. Iuridica Acta Communitatis Felső-Pásztori 1758.

33 (Megjegyzés - Popup)

I. h. Conscriptiones diversae 225. szám.

34 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 239. sz.

35 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 178. szám.

36 (Megjegyzés - Popup)

I. h. Dicalis conscriptiok községenként.

37 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. Sopron m. Conscriptiones populares községenként.

38 (Megjegyzés - Popup)

I. h. Nobilitaria. A nemesek összeírásai.

39 (Megjegyzés - Popup)

I. h. Perceptoralia 5-a/4. 72. csomó.

40 (Megjegyzés - Popup)

I. h. Közgyűlési iratok 2528/833.

41 (Megjegyzés - Popup)

I. h. Közgyűlési jkv. 1834–35, 2196., 3046. sz.

42 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 1836, 1858., 2875. sz.

43 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 1837, 872., 2117., 3219., 4697. sz.

44 (Megjegyzés - Popup)

I. h. Közgyűlési iratok 4694/1838.

45 (Megjegyzés - Popup)

I. h. Közgyűlési jkv. 1841, 4325. sz.

46 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 1841, 778. sz.

47 (Megjegyzés - Popup)

I. h. Civilia IV, 147.

48 (Megjegyzés - Popup)

I. h. IV, 238.

49 (Megjegyzés - Popup)

Kapuvári Rábaközi Múzeum (KRM) Múzeumtörténeti Adattár 9. sz.

50 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1958. okt. 22.

51 (Megjegyzés - Popup)

1959. júl. 1.

52 (Megjegyzés - Popup)

A Megyei Tanács céltámogatásként utalványozta ezt az összeget népviseleti tárgyak vásárlására.

53 (Megjegyzés - Popup)

KRM Régészeti Adattár 10/1959. sz.

54 (Megjegyzés - Popup)

KRM Múzeumtört. Adattár 22. sz.

55 (Megjegyzés - Popup)

Az akkor adományozott szobrok: 1. Hunyadi János lovasszobra; 2. Széchenyi István mellszobra; 3. Lenin; 4. Kenyérszegő; 5. Csathó; 6. Vidovszky; 7. Gulácsi; 8. Udvardi; 9. Bornemissza; 10. Bartók.

56 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Csipkés Kálmán (1891–1963). SSz. 1964, 89–90.

57 (Megjegyzés - Popup)

A kiállítás megrendezéséért a belügyminiszter a múzeum igazgatóját a Tűzrendészeti Éremmel tüntette ki.

58 (Megjegyzés - Popup)

KRM Irattár.

59 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1965. okt. 2.

60 (Megjegyzés - Popup)

KRM Múzeumtörténeti Adattár.

61 (Megjegyzés - Popup)

Győr-sopronmegyei Múzeumi Szervezet kiadványa. Szerk. Uzsoki András: 3. füzet. Írta: Faragó Sándor.

62 (Megjegyzés - Popup)

A kitüntető jelvényt megkapta a múzeum igazgatója is.

63 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1968. nov. 29.

64 (Megjegyzés - Popup)

1969. március 19-én nyitotta meg Kovács Ernő, a Párt Járási Bizottságának titkára.

65 (Megjegyzés - Popup)

1969. máj. 4.

66 (Megjegyzés - Popup)

Elhangzott előadások: 1. Székely György: Helytörténetírás és honismeret; 2. Faragó Sándor: A kapui vár, a Rábaköz gazdasági és katonai központja; 3. Szakács Sándor: Gazdaságtörténeti kutatási feladatok Kapuvárott.

67 (Megjegyzés - Popup)

Munkám megírásában és a magyarországi lengyel menekültek élet- és munkakörülményeinek feldolgozásában dr. Stanislaw A. Sochacki, a történettudományok kandidátusa, a budapesti Lengyel Kultúra igazgatója támogatott, szíves segítségét ezúton is köszönöm.

68 (Megjegyzés - Popup)

Kozminkij, Maciej: Polska: Wegry przed druga wojna swiatowa (pazdziernik 1938–wrzesien 1939). Wroclaw–Warszawa–Kraków 1970, 349–355; Naszkowski, Mairan: Nyugtalan Napok. Bp., 1964, 276; Putrament, Jerzy: Szeptember (Wrzesien). Bp., 1960 szemléletesen értékeztetik a tragikus szeptemberi napokat.

69 (Megjegyzés - Popup)

Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. 1936–1945. IV. kötet. Összeállította és sajtó alá rendezte Juhász Gyula. Bp., 1962, 403. sz. irat.

70 (Megjegyzés - Popup)

Dobi István: Vallomás és történelem. Bp., 1962, 132–133.

71 (Megjegyzés - Popup)

Antall József: A lengyel menekültek Magyarországon a háború alatt. Bp., 1946, 15. Vö. még Maros László: Hadifoglyszöktetés a németek háta mögött. Új Magyarország, 1945. okt. 9.

72 (Megjegyzés - Popup)

Honvédelmi Minisztérium (H. M.) 1939–21–21–3205–515005.

73 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1940. Eln. 1–3207–49343. Jelenés a m. kir. Honvédelmi Minisztérium 1939. évi működéséről.

74 (Megjegyzés - Popup)

Az ország más részein, pl. Somogy megyében, általában 50–300 fős, Nógrádban, Borsodban 30–150 fős táborok voltak.

75 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1939–12–55981. Dr. Frank Richárd vezértörzsorvosnak, a honvédorvosi tisztikar főnökének jelentése a lengyel táborok szemléjéről (1939. okt. 10.)

76 (Megjegyzés - Popup)

OL. B. M. 1939–1940–IX.–15–4024. Kiutasítottak és menekültek ügyei. Szabolcs vármegye tiszai járás főszolgabírójának jelentése. Mándok. A tiszai járásban – igaz, hogy ideiglenesen – mindenesetre emberi lakásra alkalmatlan helyiségekbe is szállásoltak el menekülteket.

77 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1939. Eln. 21/15/–3552–60546.

78 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1939–12–12–58931. Dr. Frank Richárd vezértörzsorvos szemlejelentése (1939. okt. 28). Tiszti szállásként hatóságilag lefoglaltak vagy bérbe vettek épületeket a következő helyésgekben: Somolószöllősi községi kastély, Gyöngyösapáti Honvéd Üdülő, a balatonlelle Leányüdülő, Balatonföldváron a Parti, Mókus, Júlia és Savoly villa. Esztergomi Tiszti Üdülő. Villákat béreltek Nagymaros, Zebegény, Dömös, Nógrádverőce üdülőhelyeken. Balatonlellén Zrínyi Miklós Katonai Üdülő. Lásd: HL. H. M. 1939–12–12–53805; HL. H. M. 1939–12–12–55981; Somogy megyei Levéltár (SML) Főispáni iratok 9/9/–81–1940; SML: Főispáni iratok 9/9/121–1941. iratokat.

79 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1940. Eln. 21–21–353–7089.

80 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1940. Eln. 21–21–3553–4168.

81 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1941. Eln. 21–21–4391. A szombathelyi m. kir. honvéd hadtestparancsnokság jelentése a Vkf. 2. D. osztályának.

82 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1940. Eln. 21–21–3552. Fegyelmi viszonyok.

83 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1940. Eln. 21–21–3554–13511. A szökésre felszólított lengyel katonák Budapestre utaztak további információkért. A volt Kossuth Lajos utca és a Vilmos császár úton lévő, illegálisan bérelt lakásokban helyezték el őket. Budapesten iratokat, pénzt és utasítást kaptak a szökés útvonalát és végcélját

illetően.

84 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1940. 21–21–3555–19574. A szökésekkel kapcsolatban a hivatalos hatóságok részéről merőben más jelenségek is megfigyelhetők. A barcsi főszolgabírói hivatalban a lengyel menekültek megbízottai többször találkoztak a jugoszláv partizánokkal. „Tanácskoztak arról, hogy a lengyel katonák milyen módon szökhetnek át a határon és csatlakozhatnak a partizánokhoz.” (Magyarország, 1968. júl. 28. 30. oldal).

85 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1940. 21–21–2828.

86 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1940–21–21–3553–65851.

87 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1940–21–21–3553–4174.

88 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1940. Eln. 21–21–3553–4175. A nagycenki lengyel katonai gyűjtőtáborban felvett nyomozati jegyzőkönyv (1945. jan. 15).

89 (Megjegyzés - Popup)

I. h., kiscenki jegyzőkönyv (1940. jan. 16). A lengyel katonák szökését többek között a Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság titkára, Salamon Rátz Tamás szervezte, de szökések kivitelezésében is közreműködött (Salamon Rátz a felszabadulás után az Iparügyi Minisztérium államtitkára lett).

90 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1940. Eln. 21–21–3554–13493.

91 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1940. Eln. 21–21–3554–13504; 13493. Lásd még a HL. H. M. 1940. Eln. 21–21–3555–19570 iratot.

92 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1940. Eln. 21–21–3556–27911.

93 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1940. 21–21–3556–34614. A kapuvári m. kir. katonai (lengyel) gyűjtőtábor jelentése a szombathelyi III. honvéd hadtestparancsnokságnak.

94 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1940. Eln. 21–21–3553–4175. A kiscenki katonai (lengyel) internálótáborban a szökésekről felvett jegyzőkönyv (1940. jan. 16; Maros László: Magyarország 50 000 menekült lengyel katonát szöktetett át a szövetséges hatalmak afrikai, olaszországi hadseregéhez. Dr. Antall József államtitkár nyilatkozata. Új Magyarország, 1945. okt. 2).

95 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1940. 21–21–3556–27911. A sárvári m. kir. katonai (lengyel) táborparancsnokság jelentése a szombathelyi III. honvéd hadtestparancsnokságnak.

96 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1941–21–21–4388–14523; HL. H. M. 1941. 21–21–4388–16609.

97 (Megjegyzés - Popup)

HL. H.M. 1941–21–21–4388–16609; HL. H. M. 1941.–21–21–4388–199613. A budapesti I. honvéd hadtestparancsnokság jelentése a H. M. 21. osztályának.

98 (Megjegyzés - Popup)

HL. H. M. 1941. 21–21–4388–21243.

99 (Megjegyzés - Popup)

Wilhelm Oepfinger (Bécs, 1824. márc. 7.–Debrecen, 1897. máj. 19) nagyapja és apja a bécsi császári udvar orvosa volt, tehát az udvar belső emberei közé tartoztak. Vilmos mint a Don Miguel ezred tisztje kilép a haderegből, Kisterenyén Vay báróéknál házitánítóskodik, áttér a református vallásra és feleségül veszi a szentpéteri református lelkész leányát, Horváth Erzsébetet. Az 1848/49. évi szabadságharcot feleségével együtt harcolja végig. Komárom kapitulációjakor Klapka 99. sz. hadparancsában engedélyezi számára az *Örvényi* név használatát, amíg a polgári közigazgatás a névmagyarosítást jóvá nem hagyja. 1850. okt. 1-től a debreceni Református Kollégium tanára, itt tanít lemondásáig (1891). Debrecen egyik sokoldalú, igen tevékeny társadalmi munkása, feleségével együtt számos, jól működő társadalmi egyesület mozzatója volt.

100 (Megjegyzés - Popup)

A magyar ipar almanachja. Bp., 1929, 218–9.

101 (Megjegyzés - Popup)

I. h. A Mihályiról szóló fejezet Bálint Gyula akkori ipartestületi jegyző tollából származik.

102 (Megjegyzés - Popup)

Füves Ödön: Görög kereskedők Sopron megye területén 1770-ben SSz. 1964, 360–361.

103 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Rácok és görögök a régi Sopronban. Új Sopronvármegye, 1941. ápr. 26; Füves Ödön: Adatok sorponi görögök történetéhez. SSz. 1962, 68–69; uő.: Görög imaház alapítása Sopronban. SSz.

1966, 265.

104 (Megjegyzés - Popup)

László Ernő: Görögkeleti vallású diákok Sopronban. SSz. 1964, 362.

105 (Megjegyzés - Popup)

Popovics Ráfáelre (1772–1853) vö. Horváth Endre: Görög könyvtárak és levéltárak magyarországi vonatkozásai. Egyetemes Philológiai Közlöny, 1939, 393.

106 (Megjegyzés - Popup)

Pnevmatiki andresz tisz Makedoniasz kata tin Turkokratian. Thessaloniki, 1972.

107 (Megjegyzés - Popup)

J. A. Papadrianosz: Enasz megalosz Makedonasz apodimosz Eufroniosz Rafail Papajannuszisz-Popovits. Vö. a fenti mű 109–133.

108 (Megjegyzés - Popup)

Végrendelete szerint Popovics Ráfáel a könyvtárat szülővárosára, Kozánira hagyta.

109 (Megjegyzés - Popup)

Füves Ödön: A Rigasz-féle Baráti Társaság és a pesti görögök. Századok, 1970, 75–77.

110 (Megjegyzés - Popup)

Le Monde: „Virtuózok találkozója az Esterházy-kastélyban”; The Times: „Az Interfórum 71 elérte zenei célkitűzését. A három magyar „teenager” (Berkes, Szenthelyi és Kocsis) az est fénypontja volt” (Joan Chissel); International Herald Tribune (David Stevens): „Tán csak az égiek tudnák megmondani, mit gondolt volna Haydn az Esterházy-kastélyban lejátszódott eseményekről... Négy napon keresztül a kastély falai zenétől voltak visszhangosak... A magyarok olyan négy zongoraművészt szerepeltettek, akik közül kettő, Ránki Dezső és Kocsis Zoltán már eddig is a ranglista élén álltak”.